

У ЗАТИШЈУ

— МИЛОШ П. ЂИРКОВИЋ —

(НАСТАВАК)

VIII

А сад хајд'мо у другу варош, у друга времена, четири пет година раније, од како почиње ова приповетка. Марко беше тада у најстаријем разреду. Брига да се не обрука на завршном испиту после толиког рада, одузимања му је све слободно време и спутан њоме није могао ни главе дићи и поред свеколико своје јаке умне снаге. Клоњиво се свега, друштво је избегавало и оно неколико кућа, где је часове давао, било је све. Али и било је печег у ствари, што је кочило и заустављало донекле само његово напредовање. У кући г. Н..., где је такође давао часове његову малом сичићу, претало се румено лице девојчета од осамнаест до деветнаест година са великим прим очима, са дугим свиленим тренавицама, са густом црном косом и нежном главом, пуном заносљивости. Марко ју је могао посматрати при сваком кораку, али то посматрање било је за врло кратко време, јер час није могао дуго трајати и на његово велико изненађење свршавало се брже но што је он могао и замислити. Осећао се некако чудновато расположен, кад би угледао ову малу главицу, осећену густим витницама, како се дала у мучне, неразрешиве али и слатке сањарије, те би јој лице покадишто озарио осмех и милина, а кадишто тиха туга и сета.

Лепо младо лице, дубоке загометне очи, драг и топлина, зар све то није у стању да измами некушење у младе љачке душе? И све то чинише да Марко не могаше заборавити тог милог уточишта, где је њена љупка фигура сјала небесном светлошћу; да не могаше уздржати својих мисли

и осећаја, који слепо тамо трчаху. Осећао је да је мора љубити. Али помисао, да науци и своје напредовању претпоставља то мекушно осећање, које треба угушити у самом почетку његову, задржавала га је од тога. Гледајући у њене дубоке очи са дугим тренавицама, младићски би га фантазија преносила са неком непојмљивом силом у онај свет, где је све хармонично, поетски..., али права стварност и задатак кварили би му тај занос. Без ње тешко и нелагодно, с њом мучење и празно сањање.

И у томе мучаљивом стању прође им година. Ни једно не рече ниједно другоме, на ипак као да беху све себи признали. Очи су речитији тумач често и од најбуријих излива и изјашњења. Идеалну маглу њихове фантазије смени права реалност живота. Растали су се, али су усомемене остале.

Читалац зна, како је растао и васпитаво се Марко. Рећи ћемо неколико речи о животу Мартину. Њен отац беше сиромашан судски чиновник у В.... Непрестано у послу, мало награђен и борећи се једнако са дневним потребама, он беше постао веома нервозан, ћутљив и врло суров; није имао времена бавити се васпитањем своје деце. „То је дужност женина, зар и тим ситницама да се бавим?“ — говорио би он, кад би ко ниједно приметио.

Мајка њена, добра и суморна жена, занимала се много више тим „ситницама“ и свуда је говорила, како је она сама васпитала

своју децу. Марта беше и у детињству врло озбиљна, није се, као остала деца, бавила обичним стварима; често би се пута дуго замислила, и ћутећи некако чудновато, провела би тако читав низ тренутака, не мрднувши ни једним делом. Седећи дуго над књигом, мрштила се и уједала за усне, и не могући што себи објаснити, обратила би се оцу с питањем за разјашњење. Волела је веома очево строго лице (сву озбиљност као да је од њега и наследила), села би крај његових ногу и гледала би му право у очи, не

Павле Јовановић

српски сликар

бојећи се ни мало његових строгих црта. Матер је волела безмерно детињом љубављу, али као да се чувала да је и не испуни.

Сврхивши основну школу, Марта продужи своје образовање у вишој женској школи, где се такође одликовала својом оделитом појавом. Учила се добро и без великог труда; свирала је прилично; глас јој је био изврстан мецосопран; читала је врло много а нарочито вољаше руску књижевност и њена два велика представника, Пушкина и Ђермонта. Отац њен готово и не знађаше, да је она готова са својим школовањем и би му чисто чудновато, кад му поднесе сведочанство једнога дана.

Марта беше и сада још мила; црте и одлике из раног детињства могле су се још приметити, али је и време додало њеној милој саници много више грациозности. Глас јој је био врло пријатан, тихо је звучао сребром најдедрале младости; осмех није никада сглазиса са њених усана а очи не знађаху да погледају друкчије до мило и благо. Бескрајна доброта и благодот беху још и сада њене одлике као и у раној младости; млађој браћи и сестри беше одлични учитељ, дајући им врло марљиво часове, а матери верни помоћник у домаћим пословима.

Кад се са Марком познала, њој је тада била осамнаеста година, у добу кад срце младе девојке не разликује много; кад почиње да љуби, јер је дошао час да љуби, јер је ту онај, који на њу мисли; кад почиње да љуби, зато што већ љуби. Добра, кад је душа у слаткој неизвесности и још се боји поверења; добра, кад задрхћу све силе млада најдедрала и бујна живота..... И она јасно виђе, како се развија, расте, како све пред собом захвата као силна бујница, носећи све даље у неку невидљиву даљину њено слатко, топло осећање среће..... Дошао је светли тренутак прве љубави, тренутак, што се тренутно и јави, да се никад више у животу не поврати.

Али Марта се тога највише бојала; њој беше и тешко и слатко, заносила је садашњост, а за будућност много је страховала. До правог објашњења између њих не дође и Марта се потруди да ове чудновате, немирне осећаје сакрије у најзамршенијим бурама свога срца, остављајући све на вољу неизвесности.

Некако после њена разговора са Марком, почео је и Стеван к њима чешће долазити. Његов отац беше стари познаник њихове куће, па су и сину врата радо отварања. Није прошло много а у најближој околини поче се говорити, да ће сватови бити још ове зиме. Од куда је пони- као тај глас, они нису знали ништа рећи, али не труђаху се ни да га оповргну. — „Мени то није ни на ум надало“, мишљаше мати Мартина. „Одиста, он је дошао овамо с неком намером, јер ето, где из куће не излази. А, навадно се. Па не би рђаво ни било!“ и своје размишљање заврши лаким уздахом.

Марта је још мање о томе премисљала и овај глас прими, као да је знала, да ће тако бити.

„Па што да не?“ — премисљаше она, кад јој је мати казала. „Веле да је добар а и мајни се допада, шта бих ја имала противу њега. А где је то страшно осећање, које називамо љубављу? То је само слабост срца, а најзад на- клоност води симпатији, а симпатија љубави. Време ће све изравнати.“ Да је од наклоности до праве љубави мало растојања, потврђено је толиким примерима, али зна се и то, да правила нису без изузетака.

И чудноватом спокојношћу она пристаде, угушујући и последњи траг оном осећању, који називаше слабшћу. Зашто? Или је мислила, да се њене жеље у томе погледу не могу остварити, или што се бојала да неће бити срећна у браку плахе љубави, то она ни сама не би знала рећи.

И тако прођоше четири године, а они живљаху, бар по спољним знацима, срећно, или су мислили у слатком незнању да су срећни. Онолико љубави, колико су је они осећали, било је доста за њих обоје и по изгледу они беху задовољни. Он је и даље био заузет својим послом и не могаће се од њега раставити нити га жртвовати мекушном осећању непрестаног пиљења.

Али ни једно ни друго не разумеваше њену природу — праву супротност природи његовој. Она је имала тек да се развије, њено осећање било је још у успаваном стању и имало је тек да јако и силно букне на први зрачак љубави, коју је она слабшћу назвала.

IX

Дани су пролазили тине него обично. Природа је чинила своје: по пољу су се зеленели кукурузи а пшеница беше већ зденута. И свуда се разлегала она нста несма итница; понци су цврчали а безобразни врапци свађаху се под стрехама. Павле је обилазио парохију, упуштао се у дискусију с Марком о разним стварима; разговарао се с парохијанима о рђавој политици. Стара Сока марљиво се бринула о ручку и вечери; пратила је сваки Марков миг; сећала се његових навика, његових укуса, па често принитивала и самога Јована, на чијим је рукама Марко одрастао. Труђаху се сви, свако на свој начин, како ће му угодити.

И сам Марко предаде се срцем и душом томе начину живота. У њему се поче будити нешто мило, радосно, што га слатко, као какво онојно ниће, заносаше; он поче осећати вољу и сласт живети таквим животом.

Не знајући ни сам од куда и зашто, његове мисли биле су увек сконцентроване на једном и истом предмету. То беше љубка појава Мартина. Опирући се својој напустљивој вољи, мислио је да идућег дана не иде тамо, куда га је силно вукла нека незнапа сила. Али је већ сутра, под ма каквим изговором, седео покрај ње, бацао крадомнице погледе, и осећао као неку јаку струју, топлу и сјајну, која је продирала у његову унутрашњост, стезала му срце и својом снажном топлотом растапала га је, као што се растапа грудва снега под врелим зрацима пролећнег сунца. Он и сам не знађаше, како да назове тај нови осећај.

Али се и у досадашњем животу Мартину спремао лагано бујан и страстан прелом, који није могао обећати никаква добра. Она осећаше да се у њену животу указује нешто ново, лепо, о чему она до сад није ни сањала, о чему није имала снаге да премисли, куда ће се најзад зауставити и чим ће се завршити. Свако од њих осећало се мучно у присуству другог, али они не хтедоше се упитати од куда то долази, већ жељаху да се сутра онета по- нова. Беше им то као неки слатки напитак, без којег се није могло никако опетати....

После рђаво проспавање ноћи, Марко устаде рано, узне дебели штал очев и јави Јовану, да га не чекају на ручак, и пође пешке поред реке, сави лево од ње и упути се у гору. Небо беше јасно, светло и плаво, без облачка, као и прекрасне очи девојачке. Лишће је шумило весело, особито меко. Јутрења роса блистала се по њему и на првим сунчевим зрацима преливала се у хиљаду разноврсних боја.

Слаби ветрић љушкао је врхове дугих растова и гранатих букава. Птице су биле своје захвалице а сва је шума блистала и лелујала на зрацима тек рођеног сунца...

Али Марку не беше до тих лепота. У томе часу он није осећао ништа друго до осећање, да не треба више тамо њи. Старао се да о њој више не мисли: нео се на оштро суро стење, одмарао се у дебелом хладу каквог старог раста, нишао је лагано и не журећи, разговарао се с чобанима, запиткивао их о најпростијим стварима, гледао како се небо плавн, како је време красно, — на њако,

Марта подиже главу и погледа му право у очи.

— Али шта је то? Куд год се окренем, свуда наилазим на ту књижицу. Зар је она тако дубоко продрла, — рече Марко, прочитавши наслов а затим додаде: — Ваш ми се избор не допада.

— Шта треба, дакле, читати? — упита просто Марта. Марко ћуташе.

— Зар вам је тако дуго у нас? — рече Марта тихо. — Или сте, може бити, што љути?

— Ја?

Таковски устанак. Сликао г. П. Јовановић.

његово је срце чешће пута јаче закуцало а мисао се невољно заустављала на свом омиљеном предмету.

При заласку сунчеву он се врати кући. Сви утисци излажаху му пред очи, а у души његовој оставише једно опште осећање, у које се беше слило све, што је видео, осетио, чему се радовао: и вика веселих чобана, и скакање несташних коза, и луна детлова, и синске својске кућнице, ђаскање жена, невоља мирних сељака, и њихови мршави коњићи, како промичу по уском, каменитом путу крај мирисних лива и зеленог борја....

Код куће не затече никога. Вече беше прохладно и Марко ступи на улицу. Три дана је већ прошло, како није био тамо. Три дана, а њему се чинила читава вечност. Под утицајем неке јаче силе, која није хтела да зна за његово добро расположење, он се упутн тамо.

Марту затече на оном истом месту и у истом положају. Читала је неку књигу. Кад чу поуздане брзе кораке, окрете главу и снази Марка. Срце јој јаче залуна. Марко кљимну главом, спусти шенир и седе крај ње.

— Но, бога ми, ви не пропуштате време узалуд, — рече Марко, показујући на књигу. То беше превод неког француског романа који се тада много читао.

— Ви.

— А зашто?

— То ћете ви боље знати. Шта сте радили јуче, ономад, данас?

— Чекајте, све ћу по реду да вам кажем. Ономад сам читао неко медицинско дело, јуче сам био у оближњем селу код болесника, а данас сам лутао по шуми.

— Лутали сте по шуми? А зар вам је тако досадно у нас? Зар вам није било тешко?

— Тешко? А зашто?

— Па онако, рече Марта, не дајући му одговора и брзо додаде: — Па причајте ми, шта сте видели. За цело је лено у шуми, време је прекрасно.

И Марко јој причаше утиске са свога пута, али се више задовољавао тиме, што је могао да гледа у њене дубоке очи, тако блиске и тако миле.

X

После два дана позва капетан Марка себи да у друштву лови рибу. То је било његово најмилије занимање, коме се он радо подавао после тешких дневних послова. Плавн саме вароши између два брежуљка у близини „Ка-

мениот Бупара* налазило се у реци много ситне рибе, нарочито настрмке и боовице. Канетан као вешт и страстан ловац седео је непомично, вештачки је трзао прутем, кад је осетно да мамац трза. Поред њега седела су још два писара, такође вешти своме послу. Марко је стајао подаље од њих, наљактивши се на одсек од бунара, крај којег је на синској клупи седела Марта. Дрвеће је тихо шунтало око њега, испред њих се беласала река и губила тамо иза кудравих брежуљака, говор им је текао тихо и лагано. Тишину је само по кадито прекидао звучни глас канетанов, јављајући радосно, колику је настрмку уловио.

Сунце се губило за брда; последњи румени зраци одбијаху се у ситним таласима. Свежи вечерњи дах, лаки шум таласа, весело цвркулт птица као излив срећних срдаца, самоћа што саставља блиска створења, — испунише њихове душе неким незнатим задовољством.

— Причајте ми г. Марко што о себи; још ништа не рекосте, како вам је било у туђини, — рече Марта, разгледајући и чукајући своју хаљину.

Али Марку не беше стало до причања. Он гледаше на њу, обасјану сјајним зрацима, тако мило, тако кротку. Свуд околу сијало је неком незнатом радошћу; небо, земља, вода давали су знаке својој раздраганости.

— Видите, како је дивно! — рече Марко, не одговарајући и као пречувши Мартино питање.

— Јесте, све је мило, — одговори тихо Марта. — Осећам да бих сада незнатно куда полетела, али су нам крила свезана.

— Зар бисте волели да имате крила? Младост нам их даје и ми можемо њима по својој вољи располагати. А зашто су ваша крила свезана; или зар у вас младост није још у најбољем доба?

— Како рекосте оно раније, да се живот само тада познаје, ако се буде имало жеља?

— Са свим сте тачно запамтили.

— Па од куда је то, да их ја немам?

— Варате се; имамо их ми сви, и ако се претварамо и сами себе обмањујемо да смо без њих. Завирите у своју прошлост, да не говоримо о садашњости, зар ни тамо нигде помена ма каквој, најскромнијој жељи?

— Сећам се; колико је успомена већ за мојим леђима! Детињство, живот у школи, девојанство, удаба... Она и нехотице застаде код ове речи. — Видите ли, успомена на сваком кораку, али ни једне код које бих се зауставила; све се распинуло као ситни сануски мехурићи. Мој живот пролази једнолико и неосетно као и дани у години, мета се не види, јер пут је врло дуг. И што се најзад живи?....

— Да нисте постали славољубиви? — упита Марко. — Ви ваља не бисте хтели узалуд проживети, ви хоћете да оставите трага за собом? Је ли тако?

— О, не! То ми ни на ум није пало. Ја кажем, боље је умрети него тако живети. Не гледајте ме тако, ја се не претварам.

— Чудо ми је, кад тако говорите. Да се нисте у чему преварили?

— Не! У чему бих се могла преварити?

— Или, може бити, нисте срећни?

— Рачунам да јесам. У осталом, смрт ће и то донети.

— Шта рекосте? Од куда вам та реч паде на намет?

— Не знам. Ја често о томе мислим.

— Често?

— Јесте.

— Код вас је, дакле, смрт само вечно блаженство, нирвана?

— По готову тако.

— Опета се морам чудити вашим речима. То човек не може помислити. Ваше је лице светло, весело, а очи вам се тако смееше...

— Мислите? Лице је често лажно огледало онога што се у унутрашњости крије. Човек мора бити одличан физионом, па да оно за њега не буде затворена књига.

— Видите. Вас нешто притискује, а ви се не усуђујете да признате.

Они ућуташе. Марко гледаше у њу дугим и светлим погледом, који учини да и Марта погледа у њега лагано и поштуно. Говор беше заборављен, заборављена и најближа околина, заборављена и блиска опасност. Они не хтедоше ни за што друго да знају до само за узајамни важни поглед, у коме се огледаше дубока страст, али која неће вечно трајати и то им још више повињаваше сласт неме исповести.

— Видите, како лепо мирисе цвеће, како птице певају, како ноћ захвата својим крилом, као у каквој даљној чаробној земљи на истоку. Чини ми се да ће тако вечно трајати у овом безграничном простору, у коме ми нишчевамо као ситни атоми у величанственој васнони.

Очи јој беху пуне неке сањалачке туге, руке опружиле напред као да хтеде полетети у тај удаљени, нови непознати свет. Пришнвена хаљина опцртаваше нежну и чврсту мекоту њене мишице. Очи беху у пола затворене, поздраве су се шириле од узбуђења, а иза усана блистали су се бели зуби; груди су се надимале и показивале сву драж и једрину још девојачку; мала нога провиринала је испод лаке одеће. Осећаји се пробудили, крв поче подизати у главу. Марко осећаше да му се земља под ногама љуља, мрак се навуче на очи и он бесно и помамно јурну ка њеној руци и обасу је пољупцима.

Али му Марта отрже руку из његове. Љутито и севајући очима одгурну га од себе.

— Зашто тако чините? — рече промукло. — Ко вам је то допустно, или хоћете да ми мир сасвим порушите?

Она виде дубоку бездну пред собом, на чијем осеку стајаше она, готова да пропадне. Злочин је ту и она виде ужасну казну, која иде за њом. Она виде грозно издајство према околини, према Стевану и, најзад, према себи самој. Љубав, љутња, очајање беху се слепили једно с другим и не разликоваху се; најзад очајање доби превагу и она надвлада себе.

— Марта, похитај овамо, да видиш каквог сам клена задобио, новика Стеван.

— Хајдемо к њима, рече Марта једва чујно и лагано се упуту реци а Марко идући за њом, не усуђиваше се да поглед свој подигне.

XI

Марко беше млад човек, али он се није могао обмањивати у погледу осећања према Марти. Он је био потпуно уверен, да ју је заволео страшно, безмерно, безгранично; али свему томе он се није могао радовати. — „Јесам ли ја дете?“ питао је он себе сама. — „Зар ја немам озбиљнијег посла него узимати туђу имаовину и као какав недорасли гимназиста упуштати се у љубавне авантуре? И зашто? Каква је то непотребна сласт овладати примамљи-

вом женском душом, која, тек што се расцветала, настаје да живи? Узбрати је, омирисати, па сутра бацити ван, шат је ко други нађе, да и он исто тако с њом учини. Зашто само да је унесрећавам, кад заједно не можемо бити срећни? Наш се пут не види, наша је мета претриана, куда бисмо, на коју ли страну? Не, не може тако бити! треба се што пре свега оканити, да не буде после доцкап, јер страст не зна за границе, а ја ћу само постати занковац најниже врте!»

Стари Павле и Сока чекаху сина па вечеру, тихо се разговарајући и кујући лене снове о будућности. Али Марка не беше. Откуда и десети час, а Марка још нема. На пољу је била тиха и светла ноћ, и ако месец не беше још иза-

На зидном часовнику откуца једанаест; врата се отворише и висока Мартина прилика у белој поћпој хаљини, са распуштеном косом низ леђа, а лицем окренутим башти, изађе кроз њих и упути се право клуници, где је Марко седео. Њега прође лака дрхтавица, видећи је тако лену, тако етаситу у небрежљиву лаку одећу. Неко неодређено осећање обузе га и испуни свега; као неки пророчки глас чујаше: да се уздржи и да не јурне у отворену пропаст, која се тако нагло створила испред њега.

— Ви? Ви овде? — проговори она, дошавши већ близу клуње. Како сте могли тако што учинити? Је л' вас ко видео?

Играчица с мачевима. Сликао г. Јовановић.

нао, звезде су тихо трепериле у некој полупрозрачној магли; варошица је спавала дубоким сном, само што су код „Јелена“ нека весела браћа приносила жртву Бахусу. Марко иђаше лагано по росној трави са дубоко погнутим челом и ројем мисли у глави; предајући се и душом и телом ономе таласу, који га силно захваташе, није имао циља и иђаше само напред. Пред собом угледа светлост кроз прозор у канетановој соби. Не знајући ни сам како ни зашто, додирну браву и баштенска врата се отворише без шума. Он уђе лагано, као злочинац, унутра и пажљиво ступаше корацима по алејама.

Све у наоколо беше тихо; никакав се звук не чу. Тамна висока зграда среско канцеларије стајала је пред њим као какав фантастични циновски фантом, и гледала у њега немо и непомично. Иза белих завеса па Мартиној соби мицала се тамна сенка тамо амо. Марко се спусти на сивску клуницу и непомичним погледом посматраше јаку светлост са прозора и ону тамну слику, што се непрестано креће. Он не мишљаше ништа одређено у овом тренутку, нити што чекаше. Стевана не беше дома: отишао је још јутрос послом у окружно место, па се још није вратио.

— Не, није нико! Будите мирни! Саслушајте ме!

Марта беше пренеражена; њено побледело лице, узверене очи, несигурни покрети, све то изражаваше само велико чуђење.

— Ах, како сте могли само доћи! — понови она.

— Саслушајте ме, Марта, (он је први пут назва по имену) немојте ме терати. Ја сам вам ужасно згрешно; опростите ми!

— Молим вас, идите што пре, рече она са свим тихо: и не допустите, да се икад више видимо.

Али Марко не иђаше ићи. Глава му је јако бучала; мисли се непрекрпталe и у томе хаосу он не виде ништа одређено, ништа сигурно. Дах, што долазаше од ње, учини да му тренет поново прође кроз жиле; страст га је гушила, он се не осећаше више слободним. Страдајући и наслађујући се њеном сликом он даваше души рачуна тиме, што мишљаше да мора тако бити.

— Марта, ја нећу ићи, јер не могу, јер то није више у мојој власти. Ја знам врло добро шта чиним и какав изгледам у овом тренутку, али, верујте, мора тако бити, јер ћемо иначе обмањивати себе само. Ја жртвујем онај силни

осећај, који може душу човекову највише тинитати и узнемиравати га неспокојством, али и од вас тражим да ме не сматрате као човека глупа и неотесана, који би вас хтео само части лишити, да своје каприсе задовољи. Ја се кајем, али и од вас тражим да ми опростите, јер покајана грешника не треба никада од себе одгонити. Ваља да ме саслушате, пре него што мислите ма како одлучити, да нас не би поново стигле нове беде и невоље. Саслушајте ме и промислите шта ћете радити. А мени верујте да бих све дао само да се скоро прошлост може заборавити. Зар за ме није највећи јад што сам себи допустио да ме осећање преплави и да се до тога дође?!

Марта га слушање, али не смеде проговорити нити пак очију подићи. Љутица је беше оставила и она не могаše а да јој усне не задрхћу; она хтеде заплакати као мало дете, коме је играчка отета.

— Останите, али молим вас немојте ми тако говорити, јер ће ми иначе срце препући, — рече Марта, подижући очи и заустављајући Марка, који се беше спремао да пође.

— Хвала вам, Марта. Сад могу бити уверен да нисте толико срдити због оне лудорије, нити ћете ме осуђивати због толике препаљености.

Они седоше на клупу једно поред другог. Марта подиже своје мутне очи; јасна суза блистала се у њима. Би јој још теже, кад виде Марково измучено и бледо лице.

— Ми се морамо одмах растати, рече Марта. — То би био најсигурнији лек у овом тешком стању. Ако хоћемо да останемо што смо били, ми не смемо ни часа чекати. Ох, зашто мора тако бити? Зашто је срећа тако далеко од нас? — рече Марта после кратког ћутања.

— Како ћемо се растати, Марта? — упита Марко. — Како ћемо задати себи толики јад? Хоћемо ли моћи да не паднемо у нова искушења и хоће ли расанак наш загладити оно што је било.

— Мора тако бити, — рече Марта тихо: — вас ради, ради ваше будућности. А зато што смо тако љуто погрешили, нас и стиже ужасна казна.

— Не, Марта, ми нисмо грешили, — рече плахо Марко. Зашто да обмањујемо не свет, већ себе само? За мене је јасно да је то погрешка, а да ли је она дошла природно, као што кажете, или не, не чини ништа. Јер онда можете, тако судећи, оправдати и највећег злочинца.

— Али шта ћемо радити? Реците ми, ја ћу све послушати, само ми немојте о расанку говорити. Ја сам се опирао овамо доћи; то је учињено против моје воље. Али ето, ја не могу другојаче, јер... јер вас љубим, додаде са ужасним криком.

Марта тресејаше лагано главом; она је тек сад могла појмити где је и шта бива с њом; прети јој још јаче припоуше уз бледо лице.

— Марта, Марта, погледајте ме. Или ме, можда, мрзите, презирете? — додаде Марко, не дижући очију са њеног бледог лица.

— Не може бити, не може. Ах, кад бих могла само поверовати, да то није рђаво. Зашто је живот тако тешко заплетен, да се не умемо наћи? Јест, шта ће бити од нас, кад допустимо, да нас осећања, као што сами мало час рекосте, преплаве? Зар они не ударају на прошлост, на драгоцене успомене наше; неће ли порушити и саме наше везе а тиме уништити и оне, који су тесно скончани са њима? Много се чега у животу треба одрећи, много што шта прегорети, јер ће се иначе постати надутим саможив-

цем. Ви кажете да је то природно, да је тако морало бити. Слажем се с вама да је љубав од природе, али ако та љубав има неотклоњених препрека, ми је морамо прегорети, снасављујући и себе и друге. Ми смо смели са ума туђа права, која треба поштовати исто тако као своја; она нас не притискују, јер нам је савест са свим заспала, за то су и могла таква осећања набујати. Шта нас може оправдати? — Ништа, баш ништа. Пренебрегнувши прошлост своју, ми смо и на дужности заборавили, ми заборављамо све. Наше није срећу да бирамо, она није у нашој руци. Ми можемо само, наша је дужност да тако учинимо, да послушамо глас савести, глас божанства, те да се вратимо на праву стазу, с које смо склизнули, вучени тренутном склоношћу. Верујте ми, да на туђ рачун нећу никада среће тражити, нити ћу никада пристати да својом срећом другом ало наносим. Спасите ме, помозите ми. Нађите излаз из овог тешког стања јер ћу иначе пропасти. Помозите ми, јер вас љубим.

Глава јој клону на рамена; очи су сипале безграничном љубављу и сам глас, и ако она хтеде да му даде чврстине, дрхтао је и откривао ону силну борбу, која се у унутрашњости њене душе очајно водила.

Али од куда снаге, да се одазове њеним речима? Камо моћи да не подлегне чару дубоких очију, које га чисто проклињаху.

Он је тихо привуче себи, његов образ скоро је дирао њено лице. Он скрете своју главу, усне им се зближише и слише у дуг онојни пољубац. Њене руке бежу ладне као лед, образи су јој пламтели. И не знајући како да скрију свој немир и основани страх, они се заборавише и крише га у жарким пољубцима и милом, слатком тенању.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

Наоколо гора ауста,
Храст и бор;
А на стени на врети
Срушен двор.
Поврх горе месец сјаја
Блед и сан;
А са двора са развала
Грађе праи.
Ливше шуми, нешто прича,
Ко зна шта?
Тивина је и мртвило
И тих стра!
А ја сам: Пир у двору,
Влешти сјај.

Мушко чедо скарлар доби, —
Вина дај!
После видим: свати орни
Иду ту,
Ево, несе овићене, —
У, ју, ју!
Аа' чуј јавк! То смрт стиже,
Црна коб, —
Стан', гробару, лице стара,
Зар већ гроб!...
И све преста, Гавраи траку:
«Све ће проћ!»
И ноћ ладе, ноћ дубока,
Вечна ноћ.

Милорад Ј. Митровић.

ЈЕДНА СТАТИСТИКА

ИЗ СРЕДЊЕ МАКЕДОНИЈЕ

Етнографски одсек „Императорскога Руског Географског Ошчествa“ у Петербургу издаје, ево већ девета година, периодични спис који се зове „Живаја Старина“. Спис тај излази под редакцијом председника поменутог одсека, г. Вл. Н. Ламанског, познатог руског књижевника, и у њему се саопштавају различите студије и грађа о етнографији и о народним обичајима, што се већ види и по самом имену. У првој свесци тога часописа за ову годину, коју смо добили неки дан, наштампан је чланак г. А. Ростковског „Распределение жителей Витољскога Вилјета по народ-

постамъ и вѣроисповѣданіямъ въ 1897 году* стр. 61—112 с исцрпнимъ статистичкимъ таблицама, округ по округ, срез по срез, град по град, и село по село. На крају списка размери су народа и вера и графички на карти представљени. Пошто је г. А. Ростковски од многих година руски консул у Битољу (скоро је премештен у Скопље), од користи је да његове статистичке белешке саопштимо нашем свету, остављајући онима који су ближе, да их провере.

Народности и вере Битољскога Вилајета г. А. Ростковски је поделио на ове групе: 1. Турци Османлије, 2. Арбанаси Геге,¹ 3. Арбанаси Тоске,² 4. Арбанаси хришћани, 5. Словени ексархисте, 6. Словени патријархисте, 7. Словени муслимани, 8. Грци хришћани, 9. Грци муслимани, 10. Власи (Цинцари), 11. Јевреји. Откуда је г. А. Ростковски своје податке црпао и како их је рачунао и распоредио, кажаћемо (по његовој белешци) на крају. Овде ћемо изнети цифре целокупне, за сав вилает, по побројаним групама. Тако у Битољском Вилајету има свега 803,340 становника, а међу њима:

1. Турака Османлија	78,867
2. Арбанаса Геге	144,918
3. Арбанаса Тоска	81,518
4. Арбанаса Хришћана	35,525
5. Словена ексархиста	186,656
6. Словена патријархиста	93,694
7. Словена муслимана	11,542
8. Грка хришћана	97,439
9. Грка муслимана	10,584
10. Власа (Цинцара)	53,227
11. Јевреја	5,270

Треба прибележити да из среза Малесије нема никаквих података, јер их г. А. Ростковски никаквим начином није могао добавити. Узрок је томе што тај крај живи са свим самостално, и турски чиновници не смеју ни запитати за тамошње бројно стање, а камо ли редовно пописивати га. Ти подаци би свакојако умножили елемент арбанаски и у толико оншту цифру. Пошто је Дибрански Округ, којему срез Малесија припада, слабо насељен, то је просечна цифра појединих срезова нешто јача од 20,000, толики је, од прилике, број који би се имао приписати Малесији.

Битољски Вилајет састављен је из 5 округа: 1. Битољског (са срезovima: Битољским, Приленским, Флоринским, Охридским и Кичевским); 2. Дибранског (са срезovima: Горњо-Дибранским, Речким, Доњо-Дибранским, Матским и Малесијским); 3. Елбасанског (са срезovima: Елбасанским, Пелинским и Грамошким); 4. Корчанским (са срезovima: Корчанским, Старовским, Колонијским и Костурским); 5. Србичким (са срезovima: Србичким, Цумајским, Кожанским, Еласонским, Гревенским и Населичким).

Од тих округа најнасељенији је Битољски, јер он захвата 308,996 становника (на сиром целине 803,340). У њему Словени (ексархисти 151,863, патријархисти 51,749 и муслимани 8251) броје на 211,863, дакле више од две трећине; Арбанаси 45,259, све муслимана, само са 723 хришћанина; Власи 22,681, а Турци Османлије 24,923. Грка нема (по овој статистици) ниједнога, а остатак чине 4270 Јевреја. Словени патријархисте најјачи су у срезу Битољском (22,130 наспрам 46,865 ексархиста) и у срезу Флоринском (староме Хлериу 18,314 наспрам 14,438) а Словени ексархисте најјачи су у срезу Приленском (35,560 наспрам само 2547 патријархиста), у ср. Охридском (36,608 наспрам само 561 патријархиста), и у ср. Кичевском (18,392 наспрам 8197 патријархиста). Арбанаси су најјачи у срезу Битољском (19,060 наспрам 120,574 целокупне популације тога среза) и у срезу Охридском (12,680 наспрам 52,120 целокупне популације тога среза).

У Дибранском округу најјачу су Арбанаси; они броје 52,144 становника од 82,644 и то без Малесије, која би (скроз арбанаска као што је) ову сразмеру без сумње по-

већала у корист Арбанасима. У Горњој Дибри и у Рекама (предео по коме су прозване познате у нас *Река-лије*) има и Арбанаса хришћана 3548; у Рекама, шта више, Арбанаси муслимана има 3518 а Арбанаса хришћана 2342. Ексархисте су међу Словенима и овде јаче. У Горњој Дибри забележено је 12,355 ексархиста на 3,638 патријархиста, а у Рекама (одакле толики свет долази у Србију на зараду) забележено је на 11,850 ексархиста само 172 патријархиста. У Доњој Дибри и у Мату забележено је да никако Словена и нема, што нам за Доњу Дибру изгледа мало чудновато. Турака Османлија у Дибри нема.

О округу Елбасанском нема никога, тако рећи, осим Арбанаса. Тај округ, у осталом, и географски припада правој Арбанији. Од 56,105 становника што их броји тај округ, 51,786 припада Арбанасима муслиманима, 3319 Арбанасима хришћанима, а 1000 Власима. Ни у овом округу није забележен ниједан Турчин Османлија.

У округу Корчанском онет су најјачи Арбанаси. Од 175,702 становника Арбанасима припада 113,303, и то 81,262 муслиманима а 32,035 хришћанима. Овде су већ јужни Арбанаси или Тоске. Карактеристично је да међу 38,235 Словена што у овоме округу живе патријархисте броје 30,008 а ексархисте само 8227. У срезovima Корчи (где се патријархиста броји 8174) нема, на прилику, ексархиста ниједнога; тако исто и у Колонији (где се патријархиста броји само 218). У тим јако мешовитим и забаченим крајевима бугарска пропаганда није бог-зна шта ни покушавала, старајући се да се тврдо укорени у пределима где је словенско становништво живо и у надмоћности. То се јасно види из ових бројева. У овоме округу појављују се и Грци, у Костуру са 9549 хришћана и 294 муслимана, Власи су забележени са 9377, у Корчи (3297) и у Костуру (6080).

У округу Србичком, који се већ граничи са Грчком, најјачи су Грци. На 179,887 становника њима припада 98,180 (и то 87,890 хришћана а 10,290 муслимана); по том долазе Турци Османлије са 50,801, знатном већином целокупнога њиховог становништва у Битољском Вилајету. За њима су Власи са 20,199, и по том Словени са 10,487, у окрузима Цумајском (пограничном с округом Битољским) и Населичком. И овде као и у Корчи патријархисте броје 8,127 а ексархисте 2360.

Као што се види, Битољски је Вилајет састављен из масе словенске (округ Битољски), арбанаске (округи Дибрански већином, Елбасански са свим а Корчански такође јаком већином) и грчке (округ Србички). Маса је словенска онај-више на североистоку вилаета, Арбанаси су на западу а Грци на југу, и свака се та народност наслања на своју компактну масу даље к југу, северу, истоку или западу. Турци су вилаети склани без икаква обзира на народности. Може бити да би међу реформама у Турској најбитнија и најзначајнија била она која би царство поделила у управне области по већини разних народности. А на ту реформу јевропска дипломатија и не помислила.

Занимљива је веома и подела епархија и хришћанскога њихова становништва по народностима. У Битољском Вилајету има не мање него 11 хришћанских епархија: 1. Пелагоњска или Битољска у коју улазе већи делови Битољскога и Приленског среза; 2. Охридско-Преспанска (састављена из разних административних делова околу језера Охридскога и Преспанскога); 3. Дибарско-Кичевска (у коју улази и Велески Срез Солунскога Вилајета); 4. Меглено-Хлеријска (у коју су Хлериј, или садања Флорина и Меглен); 5. Костурска; 6. Корчанско-Преметска; 7. Сисањска; 8. Гребенска; 9. Кожанско-Србичка; 10. Еласонска, и 11. Драчка. Епархије те држе старинску деобу, и с тога захватају и поједине крајеве из других вилаета, али су у бројење ове статистике узети само они становници епархије који припадају Вилајету Битољском. Пошто хришћана има Словена (патријархиста и ексархиста), Грка, Власа, Арбанаса, вредно је забележити да их има свега без разлике 469,853, и да су од тога броја 280,350 Словени, што патријархисте што ексархисте. Занимљива је и деоба Словена патријархиста и ексархиста по епархијама. Као што смо већ горе напоменули, где је год словенски елемент живљи, ексархисте су

* Геге, обично Гозе, зону се северни Арбанаси.

² Тоске су јужни Арбанаси. Између њих и Геге или Гоза имају разлике у дијалекту.

у већини, а патријархите опамо где је обратило. Тако у Епархији Битољској на 56,884 екзархисте има 23,937 патријархисте; у Епархији Охридско-Преспанској на 64,549 екзархисте има само 3701 патријархиста; у Епархији Дибранско-Кичевској има на 42,598 екзархиста 2,007 патријархиста. Напротив у Епархији Мегленско-Хлериној има на 11,844 патријархисте 6923 екзархисте; у Епархији Костурској на 30,688 патријархиста 13,275 екзархиста; у Епархији Сисанијској на 2539 патријархиста само 67 екзархиста, и у Епархији Кожанско-Србичкој на 4775 патријархиста 2360 екзархиста!

Кад би Турско Царство имало статистике по примеру осталих држава, многа би се нерасправљена питања у њему лакше расправљала. Какве су пак турске статистике, и на какав се начин у Турској статистички подаци прибављају, најлесније ће показати оно што г. А. Ростковски говори о изворима овога свога статистичког прегледа. Главни извор г. Ростковском био је турски годишњак *Салнаме*, који се у сваком Вилајету издаје. У том се годишњаку азбуичним редом бележе сва села вилајета и њихова удаљеност од главнога вилајетског места, и назначује се број становништва *без разликовања вере и народности*. Ове податке, крајње непотпуне и нетачне, г. А. Ростковски је распоређивао цифрама што су му их разне хришћанске општине давале. То су сивковни кућа (венчила) по којима се купи прирез за епархијскога владiku. Ове податке г. А. Ростковски је, даље, подвргавао испиту или лично, приликом путовања по вилајету, или преко поузданих људи који нису у вези ни с којом пропагандом, јер за ове последње напомиње г. А. Ростковски да су му наклањ и знајући саопштавали податке нетачне, претеране у корист дотичне пропаганде. Где му је са свим немогуће било да поуздано дође до истинитог броја, г. А. Ростковски је између разних цифара за поједина села тражио средњу, држећи да ће така цифра најближе бити к стварном стању. С тога он отворено каже да не може јамчити за потпуну тачност својих цифара и допушта да се оне могу разликовати од стварнога стања са 15 на сто. Али опет зато г. А. Ростковски се пада да његови подаци дају у главном верну слику што се тиче постојне сразмере појединих народности у вилајету.

Најугаљивије је од свију питања оно о разликовању Словена екзархиста и патријархиста. Познато је да су се, од старих времена, Словени Балканскога Полуострва поделили у два, иначе врло блиска типа, српски и бугарски. Данаас су та два типа представљена политичко-просветним средиштима у Софији и у Београду. Широка и пространа зона средином полуострва, од Дунава па низа Вардар и Стрму, у таквим је етнографским, политичким, трговачким и језиковним особинама, да може припасти или Београду или Софији, по томе како то донесу политичке или историјске прилике, срећна или несрећна, вешта или невешта политичка и просветна радња Београда или Софије. У томе је питање, и пошто је у томе, малога су значаја надежи, акценти, гласови или чланови. По томе нити су се државама до сад границе заокружљивале, нити ће се (уверени смо) од сад заокружљивати. И овако и онако — Македонијцима не остаје ништа друго него да уче књижевни језик српски или бугарски, што они у пракци непрестано чине. Од старих времена, Македонија је до XIII века мењала државно-просветни утицај бугарски или грчки с ређим интервалама утицаја српскога. После XIII века, у Македонији се (нарочито северној) коначно утврдио државно-просветни утицај српски, па и пошто је пала државна власт српска, остала је у њој све до после половине XVIII века црквена власт српска (по патријаршији пећској, а у неколико и по охридској). Сама по себи и у својој кући малаксаза, просвета српска није се, ипак, према слабијим силама својим, растајала од Македоније све до половине нашега XIX века. Међу тим у почетку овога века дошао је прелом. Ослободила се, али се од остале своје браће и старих другова у Турској и *одојила* Србија. Велики задатак да се и Србија организује и просвети, али, у исто време, да се *ни вођење балканских Словена у Турској не напусти*, нити је, у српском народу све до 1875 године, био схваћен, нити извршен како

треба. Докле је незаборављени кнез Михаило са својим идеалним родољубљем тражио средства и путе којима се може срушити Турска и из њених рушевина васпоставити некадашње слободне хришћанске државе на Балканском Полуострву, Бугари су му другојачијом радњом, у турском мраку, скоро невидени, претимали стварно и практично вођење балканских Словена, спремајући се да некадашњу, за средњих векова тешком борбом створену српско-бугарску равнотежу, у корист бугарскога средишта поремете. Докле је кнез Михаило дизао Српство као турско страшило, спремајући коначно ослобођење, Бугари су се везивали са средишњом политиком у Цариграду, која је бистро уочила своје користи из овога расцена, па су мирољубивом политиком а верском борбом, отворено против Грка а у потаји против Срба, створили екзархат, из кога се ратом 1876—78 ницаурила и самостална Бугарска. Српски државници (ни И. Гарашанин, поред свеколиких далеких погледа његових, ни Ј. Ристић, коме је то, као цариградском посланику 1861—67 нарочито у дужност спадало) нису уочили ону прикривену опасност за будућност српскога племена. Никоме није пало на памет да вођење балканских Словена, до Кримскога Рата и до 1860 искључиво у рукама Срба, не упушта у руке Бугарима. Да су Срби сами повели и Србе и Бугаре, или да су с повратом бугарским, у ком било моменту, удружили и Србе отоманске, не би се могао организовати екзархат онако како се организовао 1870. нити би екзархатска пропаганда могла ударити путем којим је ударила, кад је и у Нишу, на вратима кнежевине Србије, подизала епископију и школе бугарске. Па ипак, покрај све бугарске пропаганде, ни данас, после четрдесет година, за екзархатом нису пристали сви македонски Словени. Горе изнесене цифре, какве су да су, показују и опет трећину Словена под патријаршијом а са сачуваним осећањем своје народности. Кад се помисли, да грчке владике гоне језик словенски у црквама, убијају народне школе, и старају се свима начинима да те Словене погрче, и кад се узме на ум да је бугарска пропаганда приступала пред те куће и пред те људе и са словенском службом и са школама на народном језику; кад се узме на ум, по том, да су врло чести случајеви где данас, нарочито у Скопљанском Санџаку, где је Патријаршија црквену управу поверила српским рукама, цела села често прелазе из екзархиста у патријархисте и да се у појединим местима размер патријархиста и екзархиста мења у корист оних првих, онда се види да догмати бугарске пропаганде нису тако тврди како се представљају и да је питање о судбини македонских Словена још непрестано предмет борбе, и још непрестано отворено. Патријархисте Словене екзархисте су некада знале гркоманима, али се од последњих година ти „гркомани“ почињу приближавати к Србима; они, данас, отварају српске школе по Македонији, напоређо с екзархистама, и благодарећи слободијом кретању и променљивим приликама, „патријархисте“ се широм целе Македоније почињу називати Србима. Екзархисте, називајући себе Бугарима, једнако вичу да увере свет како Срба у Македонији нема. Али, у исти мах, они мучким убијствима Срба по целој Македонији сведоче сами не само да не говоре истину, не само да Срба има — него и да их се они, екзархисте и бугарани, боје и да их сматрају за опасне. Да друкчије мисле, не би се служили проливањем крви. Зна се откуд тече ова борба, као и коме иде у корист, а зна се и како би се она, за тренутак, могла прекинути. Зна се, исто тако, и од кога долазе сметње неумерености за онште-корисни споразум, па ће време открити и сачувати потомству на коме је одговорност што се међу балканским Словенима не може да оствари ниједна већа и племенитија мисао. Ми смо сигурни да ће при том испиту Срби остати светла образа, јер се зна с које је стране лукавством и подвалама одговарано на искреност њихову.

Према овоме питању и наш статистичар и Руси уопште заузимају или пасивно или одвише тесно гледиште. Г. А. Ростковски бележи да није филолог, и по томе да не може ни покушати да расправи питање: да ли македонски Словени припадају народности српској или бугарској. Држећи, ипак, да је македонски говор прелаз од српскога

језика к бугарскоме, г. А. Ростовски се одаучио да Македонце Словене не увери ни у Србе ни у Бугаре, него да их назове само Словенима, који се назив може распрострети и на ексархисте и на патријархисте и на муслимане. За патријархисте г. А. Ростовски каже да „србификују“ само у Кичевском и Дибранском срезу, а иначе да су под утицајем грчким; да им је у црквама неразумљиви грчки језик и да децу шаљу у грчке школе, у којима се учитељи старају да их по што по то грчки науче. По овоме би излазило да је у ових људи осећање народности у истини много мање него што је у ствари и да је стање које се описује по њиховој драгој вољи.

Међу тим требало је забележити како се Васељенска Патријаршија из петних сила бори да овим Словенима не да ни језика словенскога у цркви, ни народнога у школи (за коју они редовно траже језик српски); да има више од десет година од како ти људи престано то траже, али узалуд, од Патријаршије. Ова последња обележја је отворено на границама Скопљанске Епархије границе српске, и даље к југу тражи или Грке или Бугаре, и претпоставља, чак на штету вере, да се Словени одмећу к Бугарима, под ексархатску управу, само да јој не ценају грчко национално јединство у православљу! Та се политика види из стварних поступака Велике Цркве према својој словенској настави изван Скопљанске Епархије. Може бити да је г. А. Ростовски био завршио свој чланак, када су 1897. оне исте године коју он својом статистиком прта, почеле се ипак и у Битољском Вилајету међу „патријархистама“ отвараати српске школе, *противно одлукама Патријаршије, по закону о јавној настави Турскога Царства*. И кад су те школе прорадиле; кад су, о својим славама, по обичајима хришћанским, тражиле свештенике, грчке су владике, по заповестима из Патријаршије, одбијале те молбе и забрањивале свештеницима да на те славе иду, „јербо српске школе нису отворене с благословом Патријаршије!“ Патријархисте десетинама година траже отварање својих школа прописаним путем од Патријаршије, и криве су, што, по жељама Патријаршије, нису угушиле ту своју потребу, данас толико савремену, него су прибегле другом допуштеном и законитом средству. И грчка црква у Турској осуђује своје верне што су се, притиснути да као народ-

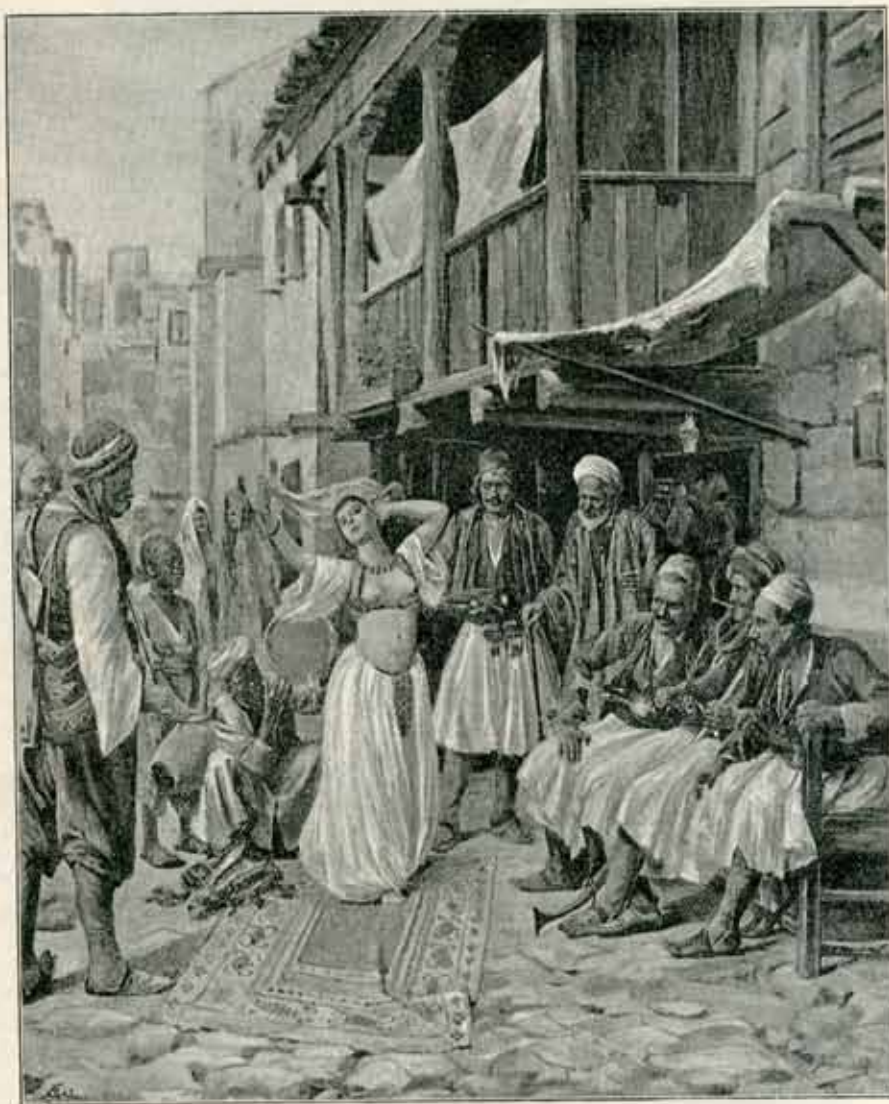
ност мру, послужили јавним законом исте државе у којој је црква. Нити пада на намет Турцима (у њиховој индоленцији), нити Грцима да се не може у једној држави живети а њених закона тако отворено не признавати! И зар није дивљења достојно постојање ових људи у својој народности при тако тешким приликама? На једну страну скоро неодољиви мамац ексархатске пропаганде иза које се, уз словенски језик у цркви, показивала отворена народносна пропаганда бугарска, а на другу несносна нетрпљивост грчка, која исто тако није крила да хоће да погрчи и однароди ове сиромаше. И кад им нико неће да призна ових заслуга;

кад се толико мало значења приписује њихову стварном отпору, који показаше скоро кроз четрдесет година, на нама је Србима да им то признамо, пошто они хоће к нама и с нама, и пошто им нису беспоједница старе традиције од XIII до XIX века. И у Русији се самој још једнако не цени довољно овај појав, и тамо се ово питање, сложено из разних обзира културе, политике и народног живота, узима увек потпуно једнострано, само са стране дијалекта. На напомену г. А. Ростовскога да је *Македонски дијалекат прелаз од српскога к бугарскоме*, уредничтво је „Живе Старице“ додало под линијом да је то „са свим неистинито, јер су само неки северно-македонски говори мешовити, српско-бугарски или бугарско-српски.“ Као да је Македонија колико Русија, и као да би толикоме граничу и тако танким прелазима било места! По самој тескоби места, то се тврђење већ само собом пориче.

Али је, при свем том, рад г. А. Ростовскога достојан сваке похвале, јер је покушај да се у садашња замршена питања македонска унесе луча стварне светлости, једина која може помоћи да у њима колико-толико сваје. Ми његов статистички преглед нарочито препоручујемо онима који су ближе месту и који га могу са стварним знањем објаснити и допунити. Колико би се добило и за политику и за културу, и у опште за науку, кад би се прегледи као што је овај издали и за остале вилајете. И веће погрешке ласно би се исправило, кад би се само главни пут пробио!

26. јула 1899.
на Триову Петку.

III. - IIII.

Играчица у Скадру. Сликао г. Јовановић.

ЗОРИН ПОЗДРАВ

Праскозорје сино... лаган дремеж јоште
По сананом горју шири крила мека;
Орошено цвеће зири од милоште,
И стрелећи страшно на свануће чека.

Провирује румен на истоку бледом,
Кроз завесу неба чари зоре руде,
И блаженим смешком она здрави редом
Песрећне и срећне, нелице и лице.

Београд, 1899.

Вожа С. Николајевић.

У ЖУПНОМЕ ПРИМОРЈУ

— NOVELA —

ХЕНРИК СЈЕНКЈЕВИЧ

(НАСТАВАК)

IV

Пре но што ће да почне да се облачи за обед, г-ђа Елзенова позва Кресовича да се обрачунају. Била је радознала какан ли ће им бити растајак. У животу је виђала толико занесених, сличних међу собом као да их је један кројач скројно по истој мери, те је овај човек занимање већ поодавио; а сада пак, кад је имао да оде са сломљеним срцем, поче је занимати све више. Била је уверена да ће се његова страст издати ма како, па је чак потајно и желела да се изда, заричући се да ће је сузбити једним погледом или речју, ако пређе границу.

Али Кресович уђе хладан као лед, пре као непријатељ него као залубљен. Госпођа Елзенова, погледавши га, помисли како је и Свиреком, као уметнику, пала у очи ова глава, јер је била некако особита, како није у других. Беху то црте као од гвозда, у којима је воља била јача од интелгенције, са изразом донекле туним и у исти мах неумољивим. Свиреки је одавно решио да је то један од оних људи којима, кад се ухвати за неку идеју, никад ни сенка скептицизма неће помутити њихову веру у њу, нити им сумња поткопава способност за рад, баш с тога што с упорним и јаким карактером иде код њих упоредо извесна ограничењем разума. Фанатизам успева једино на такој земљи. Госпођа Елзенова, поред свега разума била је и сувише плитка да би то умела опазити. Кресович би обратио на се њену пажњу само онда кад би то био особито леп младик, али како то није био, понашала се још од почетка према њему као према ствари, и тек ју је Свиреки научио да мало боље обрати пажњу на њ. С тога га сада примиљубавно и, пошто му исплати, изјави му хладно и равнодушно, као што је обично говорила, али врло љубазним речима: да јој је жао што јој намерени одлазак из Монте Карла, који ће у скоро бити, пречи даље односе.

На то Кресович механички метну новац у џеп и одговори:

— Синоћ сам вам сам рекао да нећу више да учим Ромула и Рема.

— То ми је особито мило — одговори дигнувши главу. Очевидно је хтела, бар у почетку, да води разговор церемонијалним тоном и да овај тои наметне и Кресовичу. Али је довољно било погледати на њега, па да се види да је тврдо одлучно да каже све што је намерио:

— Ви сте ми, госпођо, платили правим новцем, па ми немојте сад давати лажне.

— Како то разумете?

— Разумем тако — одговори поносно — да нити се ви растајете са мном због пута нити сам ја с тога захваљно на служби. Повод је други, а какав је то ви знате исто тако као и ја.

— Ако и знам, може бити да не желим о томе ни да чујем ни да говорим — одговори набушено госпођа Елзенова.

Али јој он приступи корак ближе, замећући при том руке на леђа и испружајући напред главу, која је била скоро ужасна.

— Али треба! — рече с нагласком — прво с тога што ћу до мало отићи, а друго још због нечега што ћете дознати сутра.

Госпођа Елзенова устаде намиртена и као у позорницу увређена краљица: — Шта то значи?

Али се он примаче још ближе, тако да му лице беше једва неколико цоли од њеног — и поче говорити врло енергично.

— То значи да сам био дужан мрзети вас и ваше друштво, а заволео сам вас. То значи да сам због вас пред собом самим постао подлац, за што ћу себи одмерити казну. Али баш с тога немам шта да изгубим, и ви ми морате зато платити, јер ће иначе бити белаја!

Госпођа се Елзенова не уклашала јер се у онште није бојала мушкарца. Није се бојала ни јектике Кресовичеве, јер ју је местни лекар потпуно умирио у том погледу. За њу је постојало само силно изненађење, а страх је био за њу срамота. У срцу јој се породи чуђење: „Mais c'est un vrai oiseau de proie, која је готова да ме растргне!“... За ову покварену и жељну авантура природу, свака авантура, нарочито кад јој ласка женској сујети, имала је необичну драж. Уз то јој се морал није бунио против ма чега. Кад би је Кресович молио за један часак среће, да му допусти да јој пољуби поруб на хаљини, покорно, са сузама и на коленима, била би наредила да га избаде. Али овај ужасни и скоро бесни човек, овај представник секте, о чијој су се странијој енергији причале у њеном сталежу бајке, учини јој се као нешто тако демонско, тако различно од осталих људи које је докле виђала, да је просто обузе нека сласт. Први јој беху жељни новине. А опет помисли, да у случају отпора, авантура може узети непредвиђене размере и прећи у скандал, јер је овај бесомучник одиета готов на свашта.

Кресович пак говораше даље, облавајући јој лице врлим дахом:

— Возим, а немам шта да изгубим! Изгубио сам здравље, упропастио будућност и постао сам подлац!... Немам шта да изгубим, разумете ли, госпођо?... Све једино ми је: хоће ли на ваш позив долетети десетина или стотина... Али вама то није све једино. — Затим ћу отићи и тајне ће нестати — закљичем се!

Госпођи Елзеновој беше још само стало до тога, као женама у онште, да изгледа да је присиљена и да је морала. За то му се с притворним страхом загледа у лице, које је одиета личило на лице бесомучниково, и зашита:

— Зар хоћете да ме убијете?

— Хоћу да ми платите — не новцима! — одговори заглушљиво.

Затим побледи још јаче, дочена је и загрли, а она поче да се брани. Али се брањаше као жена која пада у несвест, којој је страх одузео присебност и снагу.

V

Свиреки, довозавши се у Ville Franche, изађе и крете се пристаништу, јер му се прохте да се врати у Ницу чамцем. Чим стигне на кеј нађе познатог рибара који, обрадовав кад виде издашна госта, подухвати се с правим лигуријским хвалисањем да га превезе, ако ће и на Корзику, па ма Широко превртало море до дна*.

Али је било само о малу провозњу, тим лакшу што не беше ни најмањег ветрића. Свиреки седе на крму и почеше клизити по глаткој површини. За тренутак, минувши приватне јахте за уживање, приближише се оклопницама, чије су се мирне, црне, огромне трушине јасно огртавале на подневном сунцу. Палуба Формидабла била је пачичкава гирландима разнобојних светиљака, због су-транијега бала за који је и Свиреки имао да добије позив. На крајевима брода виђаху се матрози који су, гледани

оздо, према величини брода изгледали као пигмеји. Гвоздени бокови брода, димњаци, катарке, ветрилске мотке, огледаху се у бистрој води, као у огледалу. С времена на време између оклонница пролазио је војни чамац, из далека налик на приог нисекта који се кретао одмерено помоћу редова погу. Иза бродова почињао је празан простор где се вода, као обично на излазу из пристаништа, и поред тога што није било ветра, дизала и спуштала лагано, час уздижући час спуштајући чамац у коме је седео Свирски. Сад се приближише високим стенама, с десне стране пристаништа, поред којих је ишао сив, прањени пут, а мало ниже било је војничко вежбалиште на коме су се учили трубачи. Најзад, обилазничку околу које жубораху таласи са широког мора, испливаше на отворено море.

Ван пристаништа увек има по мало ветра, те рибар поче размишљати једру, а Свирски, место да окрене Ници, управи крму на пучину.

И возаху се право, љупкани таласима. Сунце у тај мах западаше. Стеновита брда и море посташе црвени. Све унаоколо беше мирно, тихо, и тако огромно да Свирском и нехотице паде на ум како је ништаван и сићушан живот еспрам ових величина које га окружаваху. На једанпут обузе га осећање као да је од свих, својих и туђих, послова отишао некуд врло далеко. Госпођа Елзенова, Ромуло, Рем, сви познаници и цели онај копнени мравњак, пун грозничавости, немира, ниских амбиција и страсти, смањни му се у очима. И као човек који је навикао да даје себи рачуна о свему што се у њему дешава, уплаши се од тога осећаја, јер помисли: кад би госпођу Елзенову заиста волео, не би му њена слика постајала нејасна, не би се мутила, умањивала и увек би је имао пред очима. Тако је било пре. Свирски се са ти како је негда, кад му се удала она коју је волео, одлазио на пут. Онда је први пут видео Италију, Рим, Сицилију, море, планине афричке — и никаки утисци нису му потирали успомену на драгану. У галеријама флоренцијским и римским, на мору и у пустињи она је била с њим, све је гледао њеним очима и свуда се обраћао њој, као да је с њим: „гледај!“ Разлика ових негдашњих лета и садашњих испуни га тугом.

Али га вечерња и морска тишина мало по мало ублажише. Зашли су већ тако далеко да су се обале једва на-

зирале. Сунце зашао, сину једна звезда, друга. Делфини који су се о вечерњој румени врзали око чамца, лемећи водено огледало оштрим леђима, заћурили су се сада у дубину, и ни од куда не допираше ни гласак. Водена се

површина угладила тако да је једру по некад сасвим падало. На послетку се иза брегова појави месец, обли море зеленкастом светлошћу и осветли простор докле је око могло досегнути.

Настала је јужна ноћ, подједнако и ведрa и тиха. Свирски се залио у позајмљени од рибара огртач и почео премисљати:

„Све што је око мене не само да је лено, него је и истинито. Људски живот, ако хоће да буде нормалан, мора бити наврнут на пањ природе, расти из њега као што гранчица расте из дрвета, и постајати на основу њених закона. Онда ће бити истинит, а с тога и моралан, јер у самој ствари морал није ништа друго него само сагласност живота са природним законима. Ево ме окружава простота и мир, а ја их појмим само као уметник, али их немам у себи као човек, јер се живот, и мој и оних људи међу којима живим, одвојно од природе, престао да се управља по њеним законима, да излази из њих, него је постао лагање. Све што је у нама — вештачко је. У нама је угашено чак и осећање природних петица. Наши се односи наслањају на извештаченост, осећаји су не природни, душе и страсти болесне. Варамо једни друге и сами себе, и на крају крајева нико није сигуран да ли баш одиста жели оно чему тежи, или да ли ће умети постићи што хоће.“

И наједанпут у срањењу с овом ноћи, непрегледним морем, звездама, целом природом, њеном тишином, простотом и огромношћу, осети сву силну огромне лажи у односима људским. Лажом му се учини његова љубав

према госпођи Елзеновој, лажом њено понашање према њему, деци, осталим мушкарцима — према свету, лажом му се учини живот у овом жуљном приморју, лажом садашњост и његова властита будућност: „окољала ме као мрежа — помисли — а ја не знам како да се извучем!“ И доиста тако је и било. Јер ако је цео живот лаж, онда шта да се ради? Треба ли се вратити природи? Отпочети неки живот пола дивљи пола сеоски? Прекинуту с људима и у исти мах постати реформатор? Свирски је осећао да је за то сунисше стар и сувише скептик. За то треба имати догматизам Кр-

Свети Урош Цар Српски. Сликао г. Урош Предић.

совица и осећати зло као покретач на борбу и реформе, а не само као утисак који сутра може ослабити! И место тога паде му на ум нешто друго. Ко не осећа у себи довољно снаге да реформише свет, може бар за неко време утећи од њега и одморити се. Ето, сутра би већ могао бити у Марсељу, а за неколико дана негде на морској пучини, стотине миља од обале, од болесна живота и његових лажи и превара. На тај би се начин све распело, или боље пресекло као ножем.

И у један мах га обузе жеља да то приведе у дело, те нареди да се враћају у Ницу.

— Звер која је у мрежи — мислио је — пре свега се труди да се извуче из ње. То му је први закон — и он је баш сагласан с природом те с тога и моралан. Моја мрежа није само госпођа Елзенова, она је узето све скупа. Сад потпуно осећам да бих, узевши њу, узео и лажан живот. Можда то не би било због њене кривице, него због поретка ствари — али је од тога увек слободно побећи.

И ту поче замисљати шта ће имати кад побегне: огромне пустиње водене и пешчане, непознате пределе и народе, истинитост и искреност њихова примитивног живота, и најзад разноликост догађаја и сву разлику будућих дана од садашњих.

— Требало је да сам то давно учинио — мишљаше. Затим му паде на ум мисао, која је могла пасти на ум једино уметнику, да, кад се „вољно“ напушта заручница и одлази се на пример у Париз, онда такмичује се са природом, онда се факат напуштања смањује према огромној даљини, другаче утиче, изгледа оригиналније, и тиме је самим у лепшем стилу.

— А ја ћу — мишљаше — отићи ђаволски далеко!

Али му се у тај мах из далека указа Ница као ланац сијалица. У сред овога ланца, зграда звана „Jetée-Promenade“ сијала се као огромна електрична лампа. Што се чамац, гоњен снажним ветром, више приближавао пристаништу, свака се сијалица прометала као у огњени стуб, који је треперио на покретљивим таласима приморским. Та га светлост трже из заноса. — Варом! И живот! — помисли.

И на један мах све му се пређашње мисли почеше растурати, као привиђена изашла из тинише и ноћи. Оно што је још мало пре сматрао као разложно, за извршење лако, сад му изгледало гола фантазија, мало и неопштоно. „О животу, ма каки да је — треба водити рачуна. Ко је живео под заштитом његових закона околико година колико ја, мора се осећати пред њима одговоран. Није тешко рећи: користио сам се њима док сам имао рачуна — а кад немам рачуна враћам се природи“.

После поче мислити трезвеније — не више о општим теоријама, него о госпођи Елзеновој.

— С каквим бих је правом напустио? Ако јој је живот био извештачен и лажљив, ако јој проишлост није светла — могао сам, знајући за то, не просити је. Сад бих имао права прекинути с њом само када бих пронашао код ње неку ману коју је крила, или кад би ми нешто скривила. Али она ми није скривила ништа. Била је према мени поштена и искрена. Ипак има у ње нешто што ме привлачи, иначе је не бих био просио. По некад осећам да је волим, а што ме по некад обузимају сумње — шта има она за то да испашта. Како му драго, моје би бегство било за њу увреда, ако не и удар.

Ту појми да, сањати о неком бегству, и извршити га — то су за поштена човека два пола. Он је могао само сањати. Раније би био кадар да стане пред госпоњу Елзену и да тражи да му врати реч, али безати испред опасности било је противно његовој личној, и његовој породичној, потпуно образованој природи. У осталом на саму помисао да учини кривду жени, срце му се стеже и госпођа Елзенова постаде ближа и милија.

Били су већ на уласку у пристаниште, и за мало на чамац пристаде уз обалу. Свирски плати и, седнувши у кола, нареди да га возе у радионицу. На улици, у сред жагора, зврктања кола и мешавине, опет га обузе жалост за оном тинишном, оним миром и оном огромном Божјом

истинитошћу, с којима се мало пре растао. На послетку, већ близу радионице, паде му на ум опаска:

— Чудна ствар да сам ја, који сам се онако бојао жена и онако био неповерљив према њима, изабрао баш жену која може будити више неповерења по све остало.

У томе као да је било некога фанатизма, и Свирски би у њему без сумње нашао материјала за размисљање целог вечера, да му слуга одмах на уласку не даде два писма. У једном је био позив за сутрашњу забаву на Формидаблу, друго је било од госпође Лаж, његове газдарице.

Она му је јављала да је отишла на неколико дана у Марсељ, и у исти мах новину, да је нашла модел који може задовољити и најтананији укус — и који ће доћи сутра.

VI

Сутра дан, око девет часова, дође речено чудо. Свирски већ беше обучен и чекаше нестриљиво и немирно — срећом се бојао показати неоправдана: на први га поглед задовољи. Модел је био висок, врло складан, главе мале, лица ситна, врло лепа чела, дугих трепавица и велике свежине. На првом месту Свирскога занесе што је имала „своје властито“ лице и у изразу нешто детиње. „Покрети су јој бајни — мишљање — и ако је тако сложена, као што изгледа, онда је сирека! Најмињу је за дуго и водићу је са собом!“

Паде му у очи њена несмелост и некако плањљив поглед. Знао је и то да се модели по некад граде плањљиви, али је био уверен да се ова не гради.

— Како се зовеш, дете моје — зашита.

— Марија Черви.

— Јеси ли из Нице?

— Јесам.

— Јеси ли кад год била модел?

— Не, господине.

— Од куда ти се прохтело да будеш модел?

Модел се устеже с одговором и мало поцрвени.

— Госпођа Лаж ми је говорила да ћу моћи што зарадити....

— Да, али ти се, као што видим, плашаш. Чег се бојиш? Нећу те појести! Колико тражиш што ћеш ми седети?

— Госпођа је Лаж говорила да плаћате пет франака...

— Она се преварила. Плаћам десет.

На лицу девојчином сину радост а образи јој се зацрвенеше још јаче.

— Када треба да почнем? — зашита мало узбуђеним гласом.

— Данаас, одмах! — рече Свирски показујући почету слику. — Ено ти тамо преграде; иди, свуци се! Само до паса! Служићеш као модел за главу, прси, и део трбуха.

А она му се окрете, запаљена — а руке јој клонуше низ хаљину. — Како, господине? — унута, гледајући га пренеражено.

Он пак одговори мало жустро:

— Дете моје, ја разумем да први пут то може бити тешко; али, или си модел, или ниси. Мени треба глава, прси, и део трбуха, веома ми треба, разумеш! Уз то знај да то није није ништа зло, јер ако не будеш ти хтела, тражићу другу.

А говорио је мало неспокојно, јер из све душе жељаше да буде баш она и да не мора тражити другу. Наста ћутање. Модел врло јако побледи, али ипак оде за преграду.

Свирски међутим поче шумно привлачити ногаре прозору а наместити их, а при том размисљаше:

— Навићи ће се, и кроз недељу дана смејаће се и сама своме устезању.

Затим намести софу на којој је имао да лежи модел, узе кичице и поче постајати нестриљив.

— Но, шта је тамо? Јеси готова?

Ћутање.

— Не! Решавај се! Каке су то комедије!

У том се иза преграде зачу дрхтави глас који покорно мољаше:

— Господине ја сам мислила да... Код нас је невоља, али тако... ја... не могу!... И кад бисте били, господине, тако добри... само главу... макар за три франка, макар за два... кад бисте били тако добри!...

И речи пређоше у јенање. Свирски се окрете прегради, остави кичицу отвори уста. Обузело га страним изненађење, јер модел проговори његовим материјним језиком.

— Ви сте, госпођице, Пољкиња? — узвикну најзад, заборављајући да јој је мало пре говорио: ти.

— Да, господине!... то јест... отац ми је био Талијан, али ми је деда Пољак...

Наста опет ћутање. Свирски се прибра и рече:

— Обуците се, госпођице. Служићете као модел само за главу.

Али она се очевидно није била ни почела свлачити, јер изађе иза преграде одмах, застиђена, збуњена, још пуна страха, и са траговима суза на образима.

— Како се зове?
— Оријејевич — одговори, изговарајући мало туђински.
— Познато ми је то име. Је ли давно из отаџбине?
— Деда није био у отаџбини има шесет и пет година. Прво је био у талијанској војсци, а затим у банци у Ници.
— Колико му је година?
— Близу деведесет.
— Отац вам се звао Черви?
— Да. Отац је био родом из Нице, али је и он служио у талијанској војсци.
— Колико има како је умро?
— Пета година.
— А је ли вам жива мајка?
— Жива је. Станујемо заједно у старој Ници.
— То је добро — рече Свирски. А сад још једно питање: Зна ли мајка да сте хтели да поставите модел?
На то девојка одговори несигурним гласом:

Српски Консулат у Витољу.

— Хвала, господине. Ви сте... молим за опроштај, али....

— Умирите се — прекиде Свирски. Ето столице! Умирите се, служиће вам за модел само глава... Шта до врага! Нисам вас хтео прећати. Погледајте ову слику. Требао ми је модел ево за ово лице... Али кад вам је то тако тешко, онда друга ствар, нарочито кад сте Пољкиња.

Њој се поново почеше сипати сузе низ образе, али га гледаше захвално својим плавим очима, а он вађе стакло с вином, нали пола чаше и, дајући јој, рече:

— Пијте, госпођице. Имам негде и шинкота, али ђаво ће знати где су. Молим вас да се умирите.

И погледа је милоствито својим благим погледом, а мало после рече:

— Сирото дете!

Затим се одмаче — и поче опет превлачити ногаре на старо место, и у исти мах говорити:

— Данас нема ништа од седења. Сувише сте узбуђени. Сутра ћемо почети рано, а данас ћемо се мало разговарати. Ко би се сетно да је Марија Черви Пољкиња! Дакле деда вам је Пољак? Јесте? Жив је?

— Жив је, али има две године како не може на ноге.

— Не. Мама не зна. Госпођа ми је Лажја говорила да се на тај начин може зарадити пет франака дневно, па како је код нас невоља... врло велика... онда... нисам знала шта ћу друго...

Свирски брзо обухвати очима девојку од пете до главе и виде да слуша истину. О невољи је сведочио све, почев од шешира и хаљине тако излизане да се познавала свака жица, па до изношених рукавица.

— Вратите се ви сад кући — рече — и реците мајци да има неки сликар Свирски, који жели да му ви служите као модел за главу. И додајте да ће тај сликар, по препоруци госпође Лажја, доћи да моли да с мајком долазите у радионицу, за што нуди десет франака дневно.

Госпођица Черви поче захваљивати, не умејући наћи речи, збуњујући се и загледајући сваки час гласом у исти мах пуним и суза и радости. Он пак, видећи шта се у њој zbива, рече:

— Добро! Добро! Кроз сат доћи ћу. Изгледате ми врло поштена девојка. Имајте поверења у мене. Ја сам мало дивљак, али много што нта могу прилично да разумем. Договоримо се о свему, и невоље ће нестати. Аха! Још нешто! Не ћу вам давати новаца одмах, да се због њих не бисте морали извињавати, али ћу кроз сат донети

колико буде требало, на рачун. И ја сам некад био у невољи на знам шта значи брза помоћ. Немате ми на чему захваљивати, то је изишло! До виђења, дете — кроз један сат!

И запитавши још за адресу, испрати је по степеницама, а после једног сата седе у кола и нареди да га возе у стару Ницу. Све што се десило, изгледало му је тако необично, да није умео мислити ни о чем другом. Осећао је при том таку радост, каку осећа сваки човек на свом месту кад учини своју дужност и кад може да постане некое провиђење.

— Ако она није поштена и добра девојка — мислио је о госпођици Черви — онда сам ја најглупљи мазгов у целој Ангерији.

Али и не помишљао да би тако што могло бити. Напротив, био је уверен да је наишао на врло поштену душу женску и било му је мило што се та душа налази у тако младом и лепом телу.

Кола стадоше пред старом, опалом кућом, близу пристаништа. Вратарка прилично презриво показа Свирском стан госпођице Черви.

— Невоља одиста! — помисли сликар, нећући се по стрмим степеницама.

Мало после закуца на врата.

— Изволте! — чу се глас.

Свирски уђе. Дочека га жена око четрдесет година, у прилици, мршава, жалосна, очевидно изнурена животом, али није имала ничега особитога. Крај ње је стајала госпођица Марија.

— Знам све, и хвала вам од срца! — рече госпођа Черви — нека вас Бог награди и благослови.

То говорећи ухвати га за руку и савије ниско главу, као да хоће да подуби ту руку. Али он је брзо трже и, желећи што пре пробити лед првога познанства, окрете се госпођици Марији и, претећи јој претом, рече слободно, као стари познаник:

— Аха! То је она наивичала!...

Госпођица се Марија осмехну на њ у одговор, мало тужно, мало збуњено. Учини му се дивна, лепша по у радништини. Онази још да је око врата везала неку љубичасту трацицу, коју пре није имала — дирило га то као доказ да га не држе за ма кога, кад се због њега лепо облаче.

У тај мах госпођа Черви рече:

— Да, Марија ми је све казала. Бог је чувао и њу и нас кад је наишла на човека као што сте ви.

На то Свирски одговори:

— Сама госпођица Марија говорила ми је о тешким приликама у којима живите, али верујте ми, госпођо, да је чак и у таким приликама срећа имати таку ћерку.

— Тако је — одговори мирно госпођа Черви.

— И ја треба вама да захвалим, јер сам тражио, и тражио узалуд, док ми изненада не паде с неба така глава. Сад сам већ сигуран у своју слику. Само се морам осигурати да ми модел не утече.

И, говорећи то, изади триста франака и принуди госпођу Черви да их прими, уверавајући да тиме добија страшно много, јер ће за слику узети, хвала госпођици Марији, много новаца, а на послетку рече да би желео познати „деку“, јер је увек волео старе војнике.

Госпођица Марија, чувши то, отрча у другу собу; до мало се разлеже котрљање столице на чаркићима, и дека, коме су сигурно обукли још раније, због госта, мундир и метнули му све ордене добивене у Италији, уђе у собу.

Свирски угледа старачко лице, ситно, нуна бора, с као млеко белим брковима и власима, с плавим, широко отвореним очима које су, погледом, веома личиле на детинце.

— Деко — рече госпођица Марија, сагнувши се тако, да јој старац може видети уста и говорећи, не гласно него лагано и разговетно — ово је господин Свирски, земљак, уметник.

Старац управи на њ своје плаве очи и поче га нетрепним гледати и змиркати, као прибирајући се.

— Земљак? — понови — Да!... земљак!..

Затим се осмехну, погледа кћер, унуку, опет Свирскога, неко време се напрезаше да говори, и најзад зашита старачким дрхтавим гласом:

— А на пролеће... шта?..

Очевидно му се задржала нека мисао, која је превладала све остале, али коју није умео изразити... Мало после наслони главу на фотељу и поче гледати на прозор, осмејкујући се непрестано на ону мисао и понављајући:

— Да! Да!... Виће!..

— Дека тако увек!.. — рече госпођица Марија.

Свирски га гледаше неко време узбуђено, а госпођа Черви стаде говорити о ону и мужу. Обојица су суделовали у ратовима против Аустрије за независност Италије. Неко време су живели у Флоренцији и, тек по заузећу Рима, вратили су се у Ницу, одакле је Черви био родом. Ту је Оријевић дао кћер млађем ратном другу, при чему су обојица, захваљујући рођацима из Нице, добили службу у банци. Свиња је било добро; али пре неколико година Черви погибе при некој железничкој катастрофи, а Оријевић изгуби службу због старости. Од тада се почела невоља, јер им једини извор беху шест стотина лира, које је Италија плаћала староме војнику. То је било довољно да се не умре, мало да се живи. Обе су женске нешто зарађивале шивењем или давањем лекција, али је лето, када је живот у Ници обумирао, и кад се ни од куд није могло одбити зараде, гутало њихову мршаву уштеду. Има две године како се староме војнику одузеле ноге, често је побољшавао, морао се лечити, те им је с тога бивало све горе и горе.

Свирски, слушајући ово приповедање, запази двоје. Прво, да госпођа Черви говори пољски горе од ћерке. Сигурно се старац, за време свога војевања, није могао одавати толико васпитању кћери, колико доцније васпитању унуке. Али је друга опаска била за њега важнија. Ето, помисли, ова унука, овако лепа девојка, могла би, особито у Ници, у овом приморју где су сваке године залудничари бацали милионе, расинати злато пуним шакама, држати кола, слуге и имати будоар постављен атласом. А она је место тога ишла у излизаној хаљини и сав јој је накит био љубичаста трака. Значи морала је имати нека сила која је сачувала од зла. За то — рече Свирски — треба двоје: урођена чистота карактера и поштена традиција. Нема сумње да сам наишао и на једно и на друго.*

И беше му међу њима добро. Запазно је да код обе женске невоља није затрла трагове доброга васпитања и оне унутрашње лепоте која је урођена. И мајка и ћерка примаху га као добротвора госта, а опет се у њиховим речима и понашању видело да се више радују што су познале поштена човека, но што им је донео помоћ. Можда су ових триста франака, које је оставио мајци, сачували целу породицу од многих неприлика и тешкоћа, а опет је осећао да су му мајка и ћерка више захвалне што се у својој радништини понашао као човек праведан и деликатан, који је разумео тугу девојчину, њен стид и њено пожртвовање. Највећу му, пак, радост учини, то што онази да у несмељости госпођице Черви и у њеним благодарним погледима беше некога немира, који је могла осећати млада девојка поред човека коме је целом душом обавезана и који при том, по изразу Свирскога, „није још изашао из тачаја.“ Имао је четрдесет и пет година и, поред младога срца, по некад је сумњао у себе, али љубичаста трака и оно што запази веома га обрадоваше. При послетку се разговарао с њима с таким поштовањем и осећањем, као са женама из најотменијег staleжа и, видећи да им се тако све више допада, био је и сам задовољан. При опраштању стисну обема руке, а кад му госпођица Черви одговори на стисак спуштених очију, али свом снагом своје топле, младе руке, изађе мало збуњен, а глава му тако беше заузета лепим моделом да га кочијаш мораде дванут питати куда да га вози.

Уз пут мишљао да не треба радити главу „г-ђице Марије“ са до пола откритеним телом, и стаде сам себе уверавати да је и за слику боље ако на прси заспаде девојке бацн каку лаку тканину.

— Кад се вратим доведи први модел, покрићу га и одмах прерадити, да би оне сутра затекле свршену ствар.

Затим помисли да таки модел, као што је госпођица Черин, неће моћи најмити стално и водити је са собом. На ту помисао ожалости се јако.

У тај мах се кола зауставише пред радионицом. Свирски плати и сиђе.

— Денеша за вас! — рече му вратар.

Санкар се трже као из сна:

— Аха! — рече — добро! Дај!

И узевши денешу из руке вратарева, отвори је нестрпљиво. Али тек што баца поглед на њу, на лицу му се појави чуђење и страх, јер је денеша гласила:

„Кресович се убио пре једног сата. Дођите.

Јелена.*

(НАСТАВИТЕ СЕ)

Српска школа у Битољу.

КЊИГЕ ИЗ СТАМБОЛА

ОД СЕВДИЈЕ

VIII.

Данас је петак, ево, сабајао дошао каде,
Згурене седе баке, девојке, нове младе;
Шеберли-кахије срчу и горки тутун вију,
Шале се, приче, бајке у мирис-киту вију;
С алајком¹ гошће служим, меканом травом ходим
И много депо, прио са собом око водим:
Басдо ми лице мирно; погледи благи моји;
Боданог срца осмех на лицу лепо стоји.
Карлија негрић баци² и шупште подврани,
А једна стара када шапуће халуз-ани³.
„Сваха ти гошће служи. Како је красна, мила!
„Није ли твога сина милога усрећила?“
Питање ово слушам. Одговор нисам чула,
Само сам крадом тихо, дубоко уздахнула;
А бодна душа моја изустити речи тије:
„Може л' усрећит' њега, кад сама срећна није?“

¹ Ребиња; ² јутарњи поветарац; ³ госпођа јавка.

IX

Да си нешто ти на мене
Речина се устремила,
Можда бих ти, не мислећи,
С ножем пошла, друго мила;
По како бих вид'ла тебе
И обадва ока твоја,
Трла бих се: нож би оштар
Испустила рука моја;
Место кавге и прекора,
Селам¹ бих ти начинила;
Грлећу те, на обрад ти
Свој бих образ приклонила;
Јер преда ме изишао би
С тобом, досто² они сати,
Кадно узе пре пролећа
Мор-менекше³ да ми цвати
И мирисом да онија
Девојачку душу моју...
Халад-сана!⁴ — нарекла бих,
Сагледавши прошлост своју.
И у сату опраштања,
Оно би ми на ум пало:

Претворица имам доста,
Пријатеља правих мало;
А пријатеља од земана —
Непријатеља хич не бива;
Само срце отворено
Својих мисли не сакрива. —
А кад тебе ја расрних,
За дуго си јасан⁵ стајао;
Како би се осветила,
Чиме би се оружала.
Па приласа бритку сабљу
И помета досту своме,
Исука је смејући се,
Прободе ми срце њоме!
Из срца ми крава лони,
А рана ме јаче боли;
Јер ми дође од онога
Којег ми душа воли.
За мој јаук и јекане,
Вала, бала, хич не хајеш!...
Немилосна друго моја,
Одговори: да л' се кајеш?

¹ Поздрав; ² пријатељ, пријатељица; ³ плава љубичица; ⁴ престо ти.

X.

Једно вече куда неко
Демир-халком на кавији,
Отвори се, дерини уђе,
И глас му се зачу тији.

Поздрави ми старац мајку,
За конач је молит' стаде.
Пахрани га, трудна, стара,
И конач му мајка даде.

(Јер путника који прима
А и странца невозната,
Томе ће се на цехиету
Отворити широм врата.)

Сутра дан је дерини седи
У забави рано био,
Отклањао саба-намиз,¹
Бројенице пребројно.

Ја сам срећна и весела
Трчарила око вата,
И држала тину једну,
Коју волах више свега.

Ал' гас јада! — тика прхну,
Испустих је нехотице,
„Аман!“ викнух; грозне сузе
Облине ми бео лице.

„Бутн, чедо!“ старац вели,
На крило ме узме своје;
„Трин, кхери!“ дерини збори,
Милујући власи моје.

„Јер тако је до месара;²
„Данас радост, сутра јадн;
„Кад се с нама грли срећа,
„Несрећа нас изненади.

„Немој мислит' где је ивеће
„Да онамо триа није;
„Весела се машаш руке,
„У прст ти се три зарије.

„Ал' кад нам је ружа мила,
„Да трини и три треба;
„Јер што нас год сироти снађе —
„Јазнија³ је то са неба.

„Ти си мала на не можем
„Разумети редом госта —
„Ал' ухвати: трин, бутн,
„И то ти је, кхери, заста!“

Сад када ме гоне мору
Мета срца јадн бутн,
Задржи ме мајни милој
Деринишево трин, бутн.

Ове речи на вут стану
Најгрознијем сво сперу...
Како ми је мајни плата
За тај конач и вечеру!

Београд.

Јелена

РАЗВИТАК ОДИСЕЈЕ

(НАСТАВАК)

С овим методом, која је као што се види врло интелектуална, ми ћемо упознати изближе на неколико примера. То ћемо учинити испуњујући у исто време дато обећање, да ћемо неке од резултата што су мало час изнесени објаснити.

Најприродније је да почнемо с првом песмом.

После свинштине богова с којом Одисеја почиње, Атина сиђе на Итаку, нађе Телемаха и (у облику краља Ментеа) даје му после осталог овај савет:

¹ Јутрења молитва; ² гроб; ³ писмо.

„За то ти сад препоручујем, да сам размислиш, како ћеш из куће најурити просиоце. Дакле сад разумеј и памти добро моје речи. Сазови сутра јуначке Ахајце на скуп, на им беседи свима, а богови сведоци нека буду. Заповеди да сви просиоци оду својим кућама, а матери кажи, ако јој је воља да се уда, нека се врати кући ону своме, па нека је он с његовима уда и нека јој спреми богате дарове, као што доликује такој кхери. А тебе, ево, озбиљно светујем, ако ћеш ме послушати. Спреми двадесет мриара и једну од твојих најбољих лађа, па иди да што пре дознаш о ону своме, који је већ толико времена далеко од куће, не би ли те ко могао штогод извести о њему, или не би ли чуо какав глас Зевсов, којим се понајвише сваки разбира. Прво иди у Пилу и уштај божанственог Нестора, а отуда у Спарту плавом Менелају, који се од свију Ахајаца последњи кући вратио. Ако дознаш да је жив и да ће се вратити, онда, и ако ти је тешко, претрни се годину дана. Ако ли чујеш да је умро и да га нема више, врати се својој драгој отаџбини, постарај се да му подигнеш споменик, дај му подупије на гробу и удај своју мајку. А кад све то извршиш и све то учиниш, промисли се, како ћеш онда све бесне просиоце поубијати у својој кући, или јавно, или лукавством“ (стих 269—302; стр. 21—24).

Док се овај говор нарочито не проучи, изгледа да је у њему све на свом месту, па до Кирхофа у то није нико ни посумњао. Али брижљива анализа показује, да је он пренуп посладоности и да је скроз неумешан. Прегледајмо само главније од тих неупитности.

Шта вели Атина у почетку своје беседе? „Телемах ће сазвати Ахајце на скуп, па ће на њему заповедити просиоцима да иду кући и дати обећање да ће мајку послати њеном ону, ако пристане на преудају.“ Ту одмах можемо приметити, да нам је требало мотивисати сазив збора, јер ми не можемо погодити, зашто се он сазива. Али хајмо даље. „За тим ћеш ићи у Пелопонез да се распиташ о ону“, наставља Атина. Она не каже: у случају да имаш успеха или, на против, ако би претрпео неуспех на скупу. Тај део савета дакле независан је од онога што му претходи и не стоји у каузалној вези с тим. Да је пак песник рекао то, што ми разумемо, а не нешто друго, видимо и из речи што их је Атина изговорила при завршетку збора богова: „А ја одох одмах у Итаку, да наговорим сина његова (тј. Одисејева) и да га охрабрим, да сазове на скуп козмате Ахајце, те да забрани просиоцима да не кољу његове многобројне оице...; а пратићу га и у Спарту...; да нита за повратак оца свога“ (ст. 88—94; стр. 16). То је међутим врло незгодно. Претпоставимо ли успех на скупу ахајском — а није немогуће да Пенелопеа пристане на преудају —, шта ће Телемахово путовање и распитивање о ону? А ако се мислило на путовање у случају неуспеха, требало је то изреком рећи, јер се само по себи не разуме. Због ове неупитности, као њена последица, налази се мало даље друга једна. „Ако сазнаш да је отац жив, причекај годину дана, па удај матер, а ако је умро, удај је одмах.“ Али ако је она пристала да се преуда још на свинштини? Истина из овог је вероватно, да се мислило на путовање у случају неуспеха, али то ствар не мења: неупитност остаје. Па онда још нешто. Зар сада Телемах да не тражи пристанак од мајке, него да је преуда у сваком случају? Какав би био то син! Не заборавимо, да је то савет богиње мудрости Атине. Али најгоре стоји с крајем ове беседе. „Удај мајку, па онда поби просиоце“ гласи он. Зашто да преуда мајку? То има само тако смисла, ако ће њега просиоци после тога да оставе на миру. Ми дакле не разумемо, каква би разлога он имао после преудаје да убије просиоце. Песник је сигурно мислио овако: „А ако би и после удабе материне просиоци продужили беснети у твојој кући, онда ћеш промислити, како ћеш их смаћи.“ Али кад се то каже, као што је речено, онда је то учињено врло неумешно.

Ово проматрање дакле довело нас је до резултата, да песник који је ово место певач не уме ни две мисли просто

⁴ Наводи су свуда из Панагостовуловског превода, који је испрвадан само где је то било неопходно потребно.

логично да веже. Другије поменуте неупутности (а има их још) не можемо објаснити. Али то није дошло зацело услед његове неспособности; ко уме и један само правилан хексаметар да начини, не може бити тако неспособан. Остаје нам да потражимо други узрок том чудном факту.

Но пре тога погледајмо још једно место у овој првој песми Одисејиној, јер ће нам оно олакшати посао.

Пошто је Атина оставила Телемаха, он отиђе к просиоцима. Ту је певач Фемије баш био почео да пева о повратку Грка из Троје. Пенелопеа чује песму на растужена њоме сиће у дворану и замоли Фемију, да јој не буди тужне успомене и да пева што друго. На то јој Телемах рекне, да их остави на миру, и, кад га она послуша, он сасвим изненада проговори просиоцима поред осталог и ово: „А сутра, чим сване, гледајте да се нађемо сви на зборишту,

Сутрадан у јутру сазове Телемах збор. Ахајци дођу на позив, али не знају ко их је сазвао и зашто. Узима реч старац Египтије и пита о том збор. Онда Телемах устане и изјави, да је он сазвао Ахајце а то с тога, што је у великој невољи: на његову су кућу навалили бесни просиоци, он је слаб те им не може ништа, нека га дакле узму Ахајци у заштиту.

Станимо ту часком. Казали смо напред, да је код савета Атинеог у I песми једна незгода и то, што сазивање збора није мотивисано. А како је овде? Телемах је сазвао Ахајце да се пожали на обесне просиоце и да моли за заштиту, којој има право да се нада. Овде је сазивање сасвим оправдано, и ми ништа не замињемо за њ.

Телемахов говор трове све Ахајце, осим просилица. Један од њих, Антиноје, устаје и вели, да нису тој Теле-

Хотел Београд у Витољу.

да вам на чисто кажем своју вољу, на да одлазите из моје куће. Тражите ви себи друге гозбе и заредите један до другог, на трошите своје имање. А ако вам је милије, да без пакваде упропашћујете туђе, ви чините тако и даље, а ја ћу за сведоке позвати вечите богове. Да бог да, да вам се врати! Да бог да сви без освете пронађу у мојој кући!“ (ст. 372—380; стр. 24).

И с овим говором има више незгода. За што је он тако страстан? Томе не видимо повода. Даље ипак што да Телемах тако вређа просиоце, кад сутра хоће у миру с њима да се растане, ако то буде могуће? Такав говор може само да му поквари ствар. Али је главно ово. Зар Телемах тако мало верује у успех свог сутрашњег предузећа, да може завршити говор овако? На зашто онда сазива збор?!

После овога можемо прећи к објашњењу. За то нам треба само упоредити с овим што смо прегледали другу песму Одисеје, где се прича, како је Телемах извршио Атинин савет.

маховој новој криви просиоци, него Пенелопеа, која их вуче за нос; с тога се они неће махнути Одисејеве куће, а Телемах, ако жели да буде на миру, нека патера мајку да се уда за кога од њих. На то Телемах одговори, да он не може своју матер терати да се преудаје, особито кад још не зна ни шта је с оцем.

Како је то различно од онога што смо видели у првој песми! Тамо треба Телемах да тера мајку патраг оцу; то се види и отуда, што он има на збору да изнесе предлог о том. Даље, тамо смо нашли да је неупутно, кад Атина, богиња мудрости, саветује Телемаха да уда мајку без питања да ли она на то пристаје или не; овде видимо да се Телемах револтира на такав предлог. — Али хајмо даље.

Пошто је одговорно, да он не може мајку терати да се преудаје, Телемах још једном апелује на срце и образ просилица. Ако пак ни то не помогне, онда му остаје само да позове богове да га освете: „Него, ако имате ноле стида“, вели он, „идите из куће и тражите себи друге гозбе и за-

редите један до другог, па трошите своје имање, а ако вам је милије, да без накнаде упронашћујете туђе, ви чините тако и даље, а ја ћу за сведоке позвати вечите богове. Да бог да, да вам се рати, да бог да сви без освете пропали у мојој кући* (II 138—145; стр. 33).

То су исте речи, које је он проговорно у очи тога дана просноцима по Пенелопину одласку из дворане. Али, кад упоредимо оба места, шта налазимо? Као и досад свуда: овде је све у свом реду, док је напред било пуно неумеснога. Овде је страсност оправдана: Телемах чини испад, кад је видео, да нема успеха ни код просијалаца ни код народа, који се понаша сасвим насивно. Осим тога то је тај разумљив и с тога, што Телемах рачуна да ће можда и њиме побудити слушаоце.

И није се преварио. Кад он доврши горње речи, устане пророк Халитеје па прориче, како ће се Одисеј скоро вратити и саветује просиоце да оставе Телемаха на миру. Али просиоци остају при својој: један од њих, Еуримах, изјави опет, да се они неће махнути Одисејеве куће, док Телемах не пatera мајку да се врати свом оцу. Збор је и даље насиван. Онда Телемаху не остане друго но да уступи. Али он не може ипак да учини просноцима са свим по вољи. Најпре мора сазнати, шта је с оцем. Он ће дакле отиловити у Целзопонез, распитати се о оцу, та ће онда, у случају да је Одисеј умро или да се не врати за годину дана, учинити како просиоци предлажу, јер иначе му нема помоћи.

И ово је, као што се види, све у реду: путовање је мотивисано.

Наше је упоређивање дакле показало, да је у другој песми психолошки развој мотива природан, да је у њој све логично и консеквентно, да је све на свом месту, док је у првој песми све противно код исте ствари.

Кад би нам било могуће овде упоредити и језик те две партије, нашли бисмо нешто слично. И у изразима подударују се прва и друга песма неколико пута. Увек у тим случајевима израз је са свим коректан у другој песми а у првој је више или мање незгодан, неуместан, неодређен и т. д.

Али што смо ми добили овом анализом? Пре свега она нам каже, да је једна од ове две партије што смо их упоређивали израђена према другој: толика сличност у мотивима па чак и у изразима не може бити случајна. Али је особито важно што из ње излази, да оне нису ни од једног песника, него да су их двојица испевала: јер није могуће да један човек своје рођене мисли не може да разуме, нити је вероватно да један песник исту ствар једанпут онако ваљано испева као што је то у другој песми, а други пут сасвим слабо. Питање је сад, ко је према ком певачу? На њ није ни мало тешко одговорити. Оригинал је увек у сличним случајевима природно и коректно. То је један принцип за ову врсту истраживања. На основу њега пак у овом конкретном случају можемо поуздано тврдити, да је друга песма оригинал а прва копија, дакле и да је друга песма старија а прва млађа.

По тиме још нисмо показали узроке чудноватим фактима што смо их констатовали у првој песми. Јер, као што смо рекли, слаба памет песникова није довољна да то објасни. Погледајмо још једном садржину ове партије. Има ли још каква разлика међу њима? Којим редом иду мотиви у њима? У једној једини а у другој друшћим. Ето где би могао лежати узрок за стварне неуспутности: конфузијност што смо је у првој песми нашли могла би бити последица неразумног размештаја мотива друге песме. Језичке незгоде дошле су пак услед механичког делања песниковог, тј. што је он изразе, замишљене за једну околину, пренашао просто у другу сличну, али не једнаку.

После свега овога можемо прећи на питање: а ко је испевао прву песму? Ми смо рекли за „прерађивача“ (а то је требало казати и за Кирхофова „редактора“), да је то био са свим слаб талентоват и да му се рад своди на криљење. Анализа досадашња показала нам је, да та карактеристика потпуно пристаје за песника Атинина савета и

Телемахова испада на просиоце у првој песми. Прочинимо ли и остатак I песме осим првих 87 стихова, нашли ћемо да је у њему садржана сва позајмљена, даље да у њему има пуно неуспутности, па послетку, да је састављен на исти начин на који су они састављени. Просиоци се понашају потпуно као у песми XVIII; одатле је узето и како међу њих силази Пенелопона и како њу Телемах тера из дворане; певач Фамије је личност из песме XXII, а понашање му је из песме VII. Од неуспутности да поменемо само једну. Стих 437 гласи: „седе на кревет и скиде дугачки хитон“ (Телемах). Дугачки хитон, то је од прилике кошуља дугачка до ногу. Може ли се таква кошуља да скине, кад се седне? Врло је вероватно, да је то испало тако, што у Илијади (II 42) има врло сличан стих: „Седе у кревету и *нагну* дугачки хитон“. Што се па послетку тиче начина, на који је тај део Одисеје састављен, рећи ћемо у опште, да у њему има маса стихова позајмљених из Одисеје и Илијаде. То само потврђује факта да прва песма чини увод у Телемахију* и да је она врло млад комад, јер није нигде у Одисеји употребљена.

Остало нам је још само почетак, првих 87 стихова. Кирхоф је држао тај комад за почетак своје „Траодисеје“, тј. по њему ових 87 стихова прве песме стајали су првобитно на месту данашњих првих 27 стих. пете песме. Јер пошто је доказао, да су ових 27 стихова дошли тек доцније где су сада (од њих су двадесет позајмљени из разних делова Одисеје!), он је мислио овако: Петој песми, у којој се прича о Хермином свласку на Калинско острво, потребан је један збор богова, међутим Атина не треба никакву одауку с Олимпа да би се могла спустити до Телемаха ради познатог нам савета. Кад би дакле збор богова како се описује у почетку прве песме врло добро стајао и у почетку пете песме, зар није природно узети, да је њему првобитно ту и било место?

Као што се види, хипотеза је врло оштроумна; али ми је не ћемо моћи усвојити. Има околности које нас нагоне, да сматрамо прву песму за недељиву.

Пре свега код тих првих 87 ст. наше Одисеје ми налазимо исти крпеж који смо констатовали свуда ипаче у првој песми. Већ тога Кирхофово мишљење изгледало би невероватно. Али оно сасвим сада пред фактом да у том комаду има доста позајмица из „Телемахије“; тако нпр. 29 до 31 стих израђени су према ст. 107—189 четврте песме (да није било обрнуто сведочи то што на првом месту стихови нису сасвим коректни). Комад који је зајмно из „Телемахије“ мора бити од ње млађи, дакле није се могао никако налазити у „Старијој Одисеји“.

Ипак ћемо ми поменути још један разлог за ово мишљење. У почетку прве песме каже се отприлике ово: „Сви Грци што су се били спасли налазили су се код куће, само се Одисеј још не беше вратио“. Кад ти стихови стоје на данашњем свом месту, нема с њима никаквих тешкоћа; јер се у „Телемахији“ говори о Агамемнонову и Менелажеву повратку из Троје. Али у Кирхофовој „Траодисеји“ нема нигде речи о ком Грку што се вратио из трој. рата, те бисмо се код поменутих стихова морали питати: Ко се то спасао и ко се налазио код куће? Тако је и с оним, што мало доцније Зевс говори о Егисту. У „Старијем Одисеју Ностосу“ нема о Егисту и убијству Агамемнонову нигде ни речи; међу тим у „Телемахији“ догађај се тај често помиње (нпр. стих 298, па у Или и Спарти о њему сваки говори).

Пошто смо овако довољно упознали „прерађивача“, који нам је управо створио Одисеју каку је данас читамо, и пошто смо научили, по чему ћемо његове додатке моћи разликовати од осталог, да пређемо на истраживање око кога од главних сиезова што их је он употребио за свој посао.

Узмимо најпре Виламовичеву „Старију Одисеју“, колико нам се сачувала, па покушајмо излучити који од извора из којих је постала и покажимо тако да она није била једноставан сиев.

Калинсу је створила песма V данашње Одисеје. Јер мимо оно што се ту прича о Калинсу стари у главном нису ништа знали. Што се о њој у Одисеји иначе помиње, све је постало под утицајем V песме. Тако је и с митом о Калинсу уопште: што он зна долази или из те песме или из данашње Одисеје. То су разлози да не може бити сумње о Калинсенином творцу.

Песма V употребљена је у песми X и XII. То ће показати ова неколика разматрања.

У п. X сусреће Херма Одисеја, који је пошао ка Кирки, кад је чуо да му је она другове претворила у свиње, па га учи шта ће радити кад изиђе пред богињу: Кирка ће покушати и њега да претвори у свињу, али кад га она дирне италићем, он нека насрне на њу са сабљом; она ће се поплашити и позваће га да спава с њом; тај позив он не ће одбити, али под погодбом да му се богиња закуне да му не смера ништа рђаво. Одисеј чини тако и говори Кирки на њен позив овако: „Кирка! како можеш

нешто у V песми није сасвим беспрекорно. И ако за то превод није најзгоднији, ми ћемо поменути један-два случаја. У V п. Одисеј на речи Калинсенине чини два приговора: прво, поћи на славу врло је опасно предузеће, и друго, он неће да је остави, ако она то не жели. Онда је оно *ниги* као пред другим приговором разумљиво. То није међутим случај у п. X; ту тој речи нема места. Тако исто и израз *мени* није потпуно на свом месту у п. X, јер се ту не може мислити на Одисејеве другове као на противност, пошто би то значило да њих Одисеј оставља на милост и немилост Киркину. У п. V он је беспрекоран, јер Одисеј на Огигији нема више никога од другова. Напосл. и оно „друго што, рђаво мени“ сасвим је добро овде; напротив у п. X тешко да је песник хтео рећи да се Одисеј боји да ће му Кирка учинити друго нешто зло а не оно што је покушала, тј. да га претвори у свињу.

По познатом нам принципу из овог излази, да је наше место у X песми израђено према дотичном у песми V.

Улица у Битољу.

захтевати од мене да будем према теби благ, кад си ми другове у својој кући претворила у свиње, а сад мене лукаво у ложницу зовеш, те да ми, кад се свучем, одузмеш мој моју! Нити бих ја ушао у твоју ложницу, док ми тврду веру не би задала, да мени нећеш измислити нешто друго зло“ (ст. 336—344; стр. 189). Упоредимо ово место с п. V ст. 160 и даље. Ту се прича, како Одисеју Калинса, која се читавих седам година на све начине трудила да га задржи код себе и да му избије из главе Итаку, наједанпут, сасвим изненада, вели, нека гради сплав, јер му је слободно поћи кући. Одисеј се ужасне на те речи и одговори: „Ти си друго нешто измислила, богињо, а не да ме отпустиш, кад ми заповедаш да на славу прођем кроз грдно, страшно и ужасно морско ждрело, кроз које не би прошли ни брзовози са згодним Зевсовим ветром. Нити бих ја у сплав ушао преко твоје воље, док не би дала тврду веру, да не ћеш измислити друго што, рђаво мени (стр. 98).“ Последња реченица у оригиналу гласи с малим изузетком сасвим као у X: *οὐδ' ἄν... εἰ μὴ μοι τλαίης γε, θεά, μέγαν ὄρκον δρῶσσαι, μήτι μοι αὐτῷ πῆμα χερὸν βολεύσῃεν ἄλλο*. Али док је овде свака реч на свом месту, дотле по

До истог резултата долазимо и другим путем.

Шта стоји у п. X после наведених речи? „То јој рекох, а она ми тврду веру даде, као што јој заповедих, а кад је то учинила била — легох с њоме у ложницу“ (ст. 345—7; стр. 189). Ништа више. Међутим у п. V Калинса испуњује Одисеју вољу исто тако детаљном и за ситуацију карактеристичном заклетвом: „Честита богиња Калинса насмеши се, кад Одисеј то изрекне, и помилованим га руком, рече: „Ти си заиста наметан а и лукав човек, кад си се досетио да ми то речеши. Тако ми земље и над нама широког неба, и тако ми подземних вода Стисових, заклинџем ти се највећом и најстрашнијом заклетвом блажених богова, да ти нисам никакву несрећу смислила, него мислим и светујем ти да чиниш оно, што бих и ја чинила, кад би мене така невоља постигла. Мој је дух праведан и срце ми у прима није никад гвоздено но увек милостиво било“ (ст. 180—191; стр. 99). Може ли бити сумње о том, која је од ових сцена оригинал, а која копија?

Исто тако, као што је напред напоменуто, употребљена је п. V и у п. XII. Ми ћемо се омет задовољити с једним доказом.

Једно место и. V понавља се дванут у и. XII и оба пута неумешно, док је оно у и. V беспрекорно. То је V 391[2]: „и тада преста ветар и настаде тишина“, = XII 168[9] и XII 400 (с малом модификацијом). Погледајмо само последњи случај. Одисеј с друговима не може да отплови с Тринакије шест дана, јер дувају непогодни ветрови — северац и источњак. „Седми дан“, стоји на то, „престаде олуја и ветар и ми се украсисмо, наместисмо катарку, развесисмо бела једра и навезосмо се на широко море“ (стр. 233). Ово је сасвим јасно: Одисеј може да отплови што више нема ветра. Али како се ту песник нетачно изразио! Ветар треба и за пловење, једно; друго, није Грке задржавало то што су ветрови били јаки, него што су дували у неповољном правцу: правац је требало дакле да се промени а не јачина ветра.

Али осим и. V употребили су и. X и XII још један снев. Срећом ми смо у стању данас у неколико тај њихов други извор да реконструирамо. Пре свега његова првобитна форма није нам очувана него је промењена: некада је причање било у 3. лицу, док сад у X и XII и. Одисеј сам прича своје доживљаје. Откуда изводимо ми то? У и. XII прича Одисеј, како су његови другови на Тринакији, док је он спавао, поклали Хелијеву говеду, и наставља овако: „Међутим ја се пробудим... осетим пријатан мирис печеног сала и... завапијем бесмртним боговима: „Оче Зевсе и остали вечити благи богови! Ви ме на моју несрећу успавасте; а другови моји, оставивши овде, грдно преступилише“, Одмах оде Лампетија да јави Хелију, да смо му краве поубијали; а он одмах тужним срцем завапи бесмртницима: „Оче Зевсе и остали благи вечити богови! Казните Одисејевог другове, који ми од беса поубијаше краве, што бејаху моја радост...“ На то му Зевс, скупиљач облака, одговори: „Хелије!... Ја ћу им скоро силним громом разбити лађу у сред синјега мора“. Све сам то чуо ја од лепококс Калисе, која је, као што сама казиваше, чула од гласника Херме да ће тако бити (ст. 374—390; стр. 232—3). У овим речима имају ствари које нас, кад добро промислимо, морају изненадити. Назначивати извор ради потврде оном што се прича, сасвим је непоетски. То је једно. Друго, ова је епизода на врло незгодном месту, може се рећи на најнезгоднијем што је могла добити. Јер кад песник хоће да исприча две радње које се збивају у исто време, он их ставља или једну иза друге, или једну у другу, али увек где се у првој извршан део свршава, где има као неки одмор. А како је у нашем случају? Епизода о којој је реч уметнута је, но на месту где никаква одмора нема. Тај необичан положај њен дао би се објаснити само у једном случају: кад бисмо могли узети, да је Одисеју било познато да је Лампетија похитала Хелију баш у тренутку кад се он приближио лађи, и да се сцена између Хелија и Зевса догодила баш између тог тренутка и Одисејева доласка. Али тај је случај искључен, јер онда је песник морао претпоставити да је Херма и то казао Калинеи и она Одисеју, а то би било тако блуново, да просто није могуће. — Чиме сад да се објасне ове две незгоде? Пошто се оне у првобитној конценцији не могу разумети ни код најслабијег песника, то је неопходно да оне нису првобитне него да су дошле услед махавичког делања. У чему би пак оно било, види се лако из тога што тих тешкоћа нестане на један мах, кад причање у првом лицу преобратимо у причање у трећем лицу (разуме се, изоставивши последњу реченицу у којој се казује, откуда Одисеј зна оно што прича). Према томе имамо право узети да је то и била првобитна форма.

Питање је сад, шта је све из тог извора у данашњој Одисеји? Одговор налазимо у факту, да је од почетка приче о Кирки до Тринакије све нераздвојно везано. Од тог старог снева био би дакле остатак главни део песме X и XII.

Тако смо успели да покажемо два хетерогена елемента у партијама које су, поред осталих, чиниле по Виламовићу

првобитну Одисеју. Али није само то резултат овог разлагања.

Доказано је напред да је Калинеу створила песма V. Шта је било онда с Одисејем пошто је отишло од Кирке у главном извору и. X и XII, кад он није знао за Калинеу? Природно је, да је он ту непосредно од Кирке долазио к Фејачанима. И чудноватим случајем у Одисеји се сачувала та верзија на једном месту. Она само потврђује тачност нашег закључка, у толико пре што се може доказати да је њу на данашње њено место ставио аутор песме X и XII. То је место XIX 273—80 и гласи: „(Одисеј) је, враћајући се с острва Тринакије, изгубио на синјем мору све верне другове своје и пространу лађу, јер се разгневише Зевс и Хелије, коме Одисејеви другови краве поубијаше. Сви они изгубише на бурном мору и само се Одисеј спасе на катарци, јер га вали избацише на сухо код острва богу милосрђа Фејачани, који га срдечно примише итд.“ (стр. 359—60).

С друге стране, кад је првобитно засебна песма о Калинеи додана с преда причи о Кирки и Одисејеву доласку на фејачко острво, она мора бити својим завршетком слеђена негде с том причом. Тачно границу између њих поставити ми не можемо, јер оне нису механички састављене; али свакако свој ће бити на крају и. V, где је представљена бура; Одисеј је пошао од Калине на славу и зна да му предстоји на путу опасност — ова бура припада дакле песми V; али она припада и песми VI, јер Одисеј је наг избачен на фејачку обалу а нагм га је начинила бура. Проучимо брижљивије тај комад и наћи ћемо да у њему имају неколике незгоде које се овом хипотезом лако уклањају. За то говори и ова противуречност. У и. V ст. 344 каже Леукотеја Одисеју: „Скини те хаљине, пусти твој слав ветровима и пливај свом снагом твојих мишица до земље фејачке, где ти је суђено да се спасеш“ (стр. 104). Међутим на крају те песме, а тако у и. VI Одисеј не зна где ја: „Авај мени!“ вели он „на чију ли сам земљу сад опет дошао? Да ли су охоли, дивљи и неправедни они људи? итд.“ (стр. 114). Обе верзије не могу бити од једне руке, дакле граница мора бити негде између њих. Али, као што смо рекли, свој је учинен контаминацијом, те се одређена међа не може да означи: јамачно је контаминација почела још од V 371, тј. од места где Одисеј узјаше на греду (стр. 104).

На завршетку да споменемо још шта је најчудноватије и, можда поред још једног примера, јединствено у Одисеји код песме о Калинеи. Она је једна целина, завршена, према томе једна засебна песма (Einzelgedicht). То се види отуда, што она не претпоставља ништа нарочито а уопште ништа не припрема: Ми знамо да Посејдон није више гневан на Одисеја и да ће наш патник најзад зацело доћи к Фејачанима; тиме нам је речено и да ће се он кући вратити, јер по миту (а он је био познат старој публици) Одисеја су Фејачани довели на Итаку.

Н. Вулић.

(НАСТАВЉЕЊЕ СЕ)

(М. ЉЕРМОНТОВ)

Пред вратима светог храма,
Стајао је просјак худ;
Тужна лица у сузама,
Просио је милост људи.

„Кору хлеба!“ — у јауку,
Наричаше просјак јадни, —
Ал' у бледу, суху руку
Неко спусти камен хладни!

Тако и ја молећ' тебе,
Љубав твоју, — тол'ке дане,
Варао сам навек себе...
И тра'о се од обмане!

Александр.

Милорад М. Петровић.

АЛБЕРТ

ПРИПОВЕТКА
ЛАВА ТОЛСТОЈА

(НАСТАВАК)

Необично нешто догоди се са свима присутнима, необично нешто осећало се у мртвome миру који наступи после Албертова свирања. Као да је сваки хтео али није могао исказати шта то све значи. То јест за што је тако светла и топла соба, за што су девојке величанствене, за што је зора на прозорима, за што је узбуђена крв и откуда ови чисти утисци већ пролетелих звукова? Али нико

овоме човеку. Дође му на памет да га узме код себе, да га одене, да му нађе ма какво боље место — укратко: да га истргне из овог пониженог положаја.

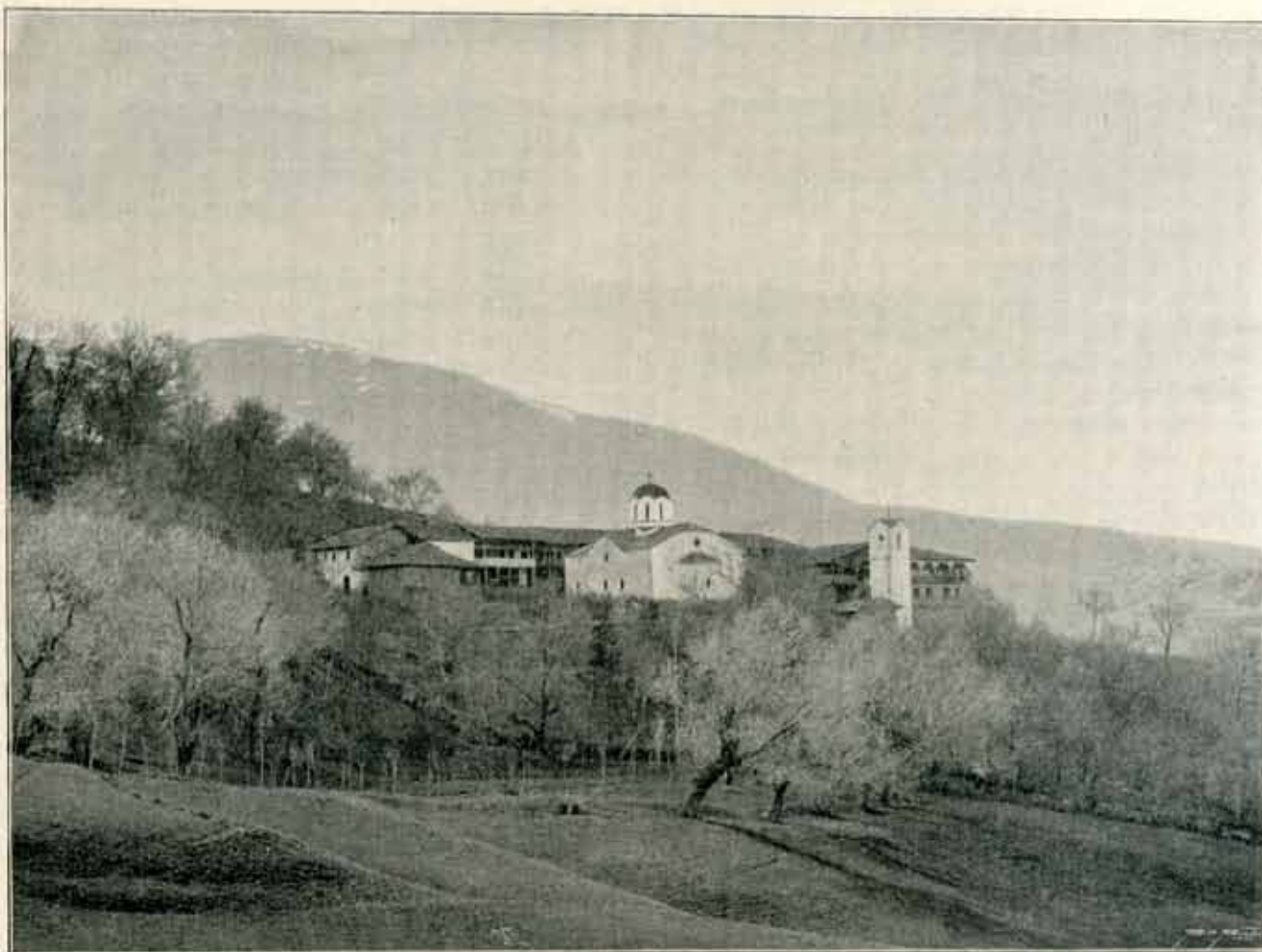
— Шта, ви сте уморни? ушта Делесов прилазећи му. Алберт се осмехиваше.

— Ви сте прави таленат, требало би да се озбиљно бавите о музици, да свирате пред публиком.

— Хтео бих да пијем, рече Алберт као пробудивши се. Делесов донесе вина, и музикант сручи у се две чаше.

— Славно вино! проговори.

— Меланхолија — дивна ствар! рече Делесов.

Манастир Буково код Битоља.

и не покуша да о томе шта каже; на против, скоро сви они који немају силе да се помире с оним што им открише нови утисци — бунеше се против њега.

— Па ипак дивно свира! рече официр.

— Изванредно! одговори Делесов рукавом отирући крадом своје образе.

— Ама, господо, време је да се већ иде, рече придижући се и спремајући онaj што је малочас лежао на дивану.

Алберт је за то време седео сам, у другој соби, на дивану. Налактивши се рукама на своја контуљана колена, он је знојавим, прљавим рукама брисао своје лице, забацивао косе, осмехујући се у потпуној срећи.

Доста се новца накупило, а Делесов узде на се да му га преда.

Осим овога, Делесову, на ког је музика учинила силан и необичан утисак, дође мисао да помогне те учини добро

— О! да, да, смећећи се одговори Алберт: али опростите ми, ја не знам с ким имам част говорити; можда сте граф или кнез: да ли би ми могли позајмити нешто пара? — Он поћута мало. — Ја ничега немам, ја сам човек сиромаш. Ја вам не могу вратити.

Делесов порумене, не осећајући се најугодније, те брзо предаде музиканту сакупљени новац.

— Велика вам хвала, поче Алберт доконавши новце: — дајте да сад свирам; а свираћу колико год хоћете. Само мало да пијем, да попијем, додаде устајући.

Делесов му донесе још вина и замоли га да седне поред њега.

— Опростите ми, ако будем отворен према вама, рече Делесов: ваш ме је таленат веома заинтересовао. А изгледа ми да нисте у најбољем положају.

Алберт погледаше час у Делесова час у газдарицу која уђе у собу.

— Допустите ми да вам понудим своје услуге, продужи Делесов: ако би осећали потребу у буди чему ја бих се веома радовао ако би се за време код мене настанили. Живим сам, па ћу вам можда бити од користи.

Алберт се осмехну и ништа не одговори.

— За што не примите са захвалношћу, рече домаћица: разуме се да ће то за вас бити права благодат. Само ја вам то не бих препоручила, настави она окренувши се Делесову тресући главом у знак одрицања.

— Врло сам вам захваљан, поче Алберт стезући влажним рукама руку Делесова: али само, молим вас, дајте ми да сад сирирам.

Али се остали гости већ спремају да иду и, ма да их је Алберт на све начине задржавао, изађоше у предсобље.

Алберт се опрости са домаћицом па натакнувши похабану капу и стару летњу алмазину изађе заједно са Делесовим кроз кућно крило.

Када Делесов седе са својим новим познаником у каруца и када осети онај непријатни задах пијанице и прљавежа, каквим је обилазео музичар, поче се кајати за свој поступак и стаде себи пребацивати за дочакну мекоћу срца и незрелости. Уз то — све што је Алберт говорио, било је само глупо и покварено а уз то га још страшно ухвати пиће на ваздуху те баш огади Делесову. „Шта ћу да радим с њим?“ помисли у себи.

После једно четврт часа умукну Алберт, глава му паде с главе крај ногу, а сам се завали у један крај каруца и захрка. Кола су равномерно покривала по смрзнуту снег; слаб зорин сјај једва је пробијао кроз замрзла окна.

Делесов погледа у свог суседа. Дуго тело покривено плаштом лежало је као мртво поред њега. Делесову је изгледало као да се глава са великим, мрачним носом клати, али загледавши боље примети да је оно, што је он држао за нос и лице, било свирачева коса и да је право лице било ниже. Он се наже и разабра прте Албертова лица. Тада га ленота чела и мирно скупљених уста поново изненади.

Делесов, под утицајем перине малаксалости, бурних и непреспаваних јутарњих часова и слушање музике, поново се, гледајући ово лице, пренесе у блажени свет који угледа поћас; поново се сети срећног и великодушног доба младости, те престаде кајати се за свој поступак.

У том је тренутку опет искрено и топло волео Алберта, те се тврдо реши да му буде од помоћи.

IV.

Други дан изјутра, када га разбудиле да иде на дужност, угледа Делесов, са непријатним дивљењем, да је поред њега стари слуга, стари кинобран и часовник на сточићу. Па шта бих и хтео да видим ако не оно што је увек поред мене? ушта самога себе. Ту се сети црних очију и свирачева осмеха пуног среће; мотив „меланхолије“ и цела чудна прошла ноћ прође му кроз уобразиљу.

И требало је, на послетку, да размишља да ли је урадио добро или не, доведавши к себи свирача. Одевајући се, у мислима је распоредио дан; узде хартије, издаде потребне наредбе за кућу и журно обуке шињел и каљаче. Пролазећи поред ручавнице завири кроз врата. Алберт, загнувши лице у подглавник, у прљавој и испецаној кошуљи лежао је и мртвим сном спавао на сафијанском дивану, на који су га мртвог пијаног положили. Делесову би неугодно и непријатно.

— Отиди, молим те, до Ворјузовског, на замоли виолину за дан два — за њега, рече своје слуги: па када се про-

буди, дај му кафе и што од мог рубља и старог одела. У опште са свим га задовољи. Молим те.

Вративши се кући доцно у вече Делесов, за дивно чудо, не затече Алберта.

— А где је он? ушта.

— Отишао је одмах после ручка, одговори слуга: узде виолину па оде обећавајући да ће доћи кроз један час, али га ево све до сада нема.

— Хм, хм, досадно проговори Делесов: а за што си га пустио, Захаре?

Захар је био петроградски лакај који је већ осам година у служби код Делесова. Делесов, као самац, и нехотице му је поверавао своје намере и радо је хтео знати све што и он мисли о његовим подухвима.

— А како бих смео да га не пустиш? одговори Захар играјући ланчићем свога часовника: да сте ми, Димитрије Ивановичу, рекли да га задржим, остао би у кући. Али ви сте ми само о одећу говорили.

— Ихи, досадно! А шта је радно без мене?

Захар се осмехну.

— Донста може се назвати вештак, Димитрије Ивановичу. Чим се пробудио, одмах затражи мадере, па се онда забављао с куварицом и момком из суседства. Баш смешан... Али доброг карактера. Дао сам му и чаја, донео му и ручка али сам није хтео јести, све је и мене позивао. А што свира на виолину, сигурно је да таквих вештака нема ни код Излера. Таквог човека и вреди држати. Кад нам је сирио „Вишељ по матушке по Волге“ — просто као да човек плаче! Добро, богме! Чак су се са свих спратова скупљали људи у наше предсобље да га чују.

— Ја, а је си ли га оденуо?

— Како! Дао сам му вашу пресвлачицу и свој огртач. Таквог човека и ваља помоћи, баш красив човек. — Захар се осмехну. Сви ме запиткују у каквом сте чину, имате ли великих познанстава и колико имате кмета.

— Добро, добро, само га треба наћи сад и не давати му пића, јер ће тиме само горе бити.

— Цела истина, прекиде Захар: види се да није баш најбољег здравља. Код нас, код старог господара, био је неки помоћник...

Делесов, који је већ давно знао историју тог пијанице помоћника, не допусти Захару да је доврши, већ му нареди да спреми све за поћ, па да одмах иде да тражи Алберта.

Кад леже у постељу, угаси свећу, али дуго не могаде заспати све мислећи о Алберту. „И ако све ово, можда, изгледа чудновато мојим познаницима“ премислио је Делесов: „иначе ретко дође да учиниш штогод и за другога, па треба захвалити Богу када се укаже таква прилика; за то је нећу ни унети тако лако. Све ћу учинити, ама све, да му само помогнем. Може бити, да баш није луд већ само није. А неће ме ни коштати много: где је један биће и двоје сити. Нека у почетку буде код мене, а за тим ћемо наћи какво место или конферат, извући ћемо га из блати, а већ после...“

Угодан осећај задовољства обузе га после таквога расуђивања.

„Донста, ја нисам баш рђав човек, на против!“ помисли он: „Баш врло добар човек, када се упоредим с другима...“

Већ га је био хватао сан када чу шкнину врата и кораке у предсобљу.

„Али бићу општрији с њим“ помисли: „тако је боље; а ја сам дужан да то урадим.“

Зазвони.

— Шта је, јеси ли га довео? упита Захара када се овај појави,

— Бедан човек, Димитрије Ивановичу, одговори Захар значајно махнувши главом и закиљивши.

— Шта — пијан?

— Ваш клоун.

— А је ли виолини у њега?

— Донео је, газдарица је даде.

— Сад, молим те, не пуштај га к мени, пусти га да спава, а сутра га никако не пуштај из куће.

Али Захар још не успеде ни да изађе, а у собу уђе Алберт.

V.

— Зар већ легли да спавате? упита Алберт смешећи се: а ја био тамо, код Ане Ивановне. Пријатно сам провео вече; свирали, смејали се — беше красиво друштво. Допустите ми да испијем чашу ма чега, додаде дохвативши боцу с водом која беше на сточићу: — само не воде.

Алберт је био пети као и јуче: исти пријатан осмех очију и усана, исто сјајно, надахнуто чело и слаби удови. Захарев огртач пристајао му је не може боље бити, а чисти, дуги и непоскробљени овратник пресвлачице живописно је обухватао његов танки бели врат дајући му изглед нечега нарочито детињског и пениног. Спусти се на крајичак постеље Делесова и ћутећи, са радосним и захвалним осмехом, гледао је у њега. Делесов погледа Алберта у очи, па поново осети како овлада њиме осмех његов. Прође га воља да спава, заборави о својој одлуци да буде онтар, те му, на против, дође да се весели, да слуша свирање и да до саме зоре другарски ћерета с Албертом. Делесов нареди Захару да донесе боцу вина, цигарете и виолину.

— Ваш дивно, поче Алберт: још је рано, те ћемо свирати, а свираћу вам колико год хоћете.

Захар са приметним задовољством донесе боцу лафита, две чаше, слабијих цигарета, што их је Алберт пушио, и виолину. Али у место да иде, како му господин рече, да спава, он се завали у суседној соби и запали цигарету.

— Боље је да разговарамо, рече Делесов свирачу који већ беше узео виолину.

Алберт покорно седе на постељу и поново се радосно осмехну.

— Ах, да! поче Алберт ударивши се руком по челу а у изразу замишљено љубонитном. (У њега је увек израз лица био весник онога што хоће да каже). Допустите да упитам... ту застаде мало: — онај господин што је онда, прејуче, био с вама... ви сте га називали Н., није ли он син знаменитог Н?

— Рођени син, одговори Делесов никако не знајући за што ли то занима Алберта.

— Да, да, поче онет са осмехом задовољства: ја сам одмах запazio по његовим манирима нешто нарочито аристократско. Ја волим аристократе: у њима има нечега изванредног и раскошног. А онај официр што онако дивно игра, настави даље: — такође ми се допао, и весео је и благородан. Он је, чини ми се, ађутант Н. Н.

— Који? упита Делесов.

— Онај што се сударио са мном када смо играли. Мора бити да је красив човек.

— Није, раслуштан је деран, одговори Делесов.

— Ах, не! својски се заузимаше Алберт: у њему има нечега врло, врло пријатног. И он је напредан музичар, додаде Алберт: — свирао је нешто из опере. Давно ми се нико није тако допао.

— То јесте, добро свира, али ја не волим његово свирање, рече Делесов желећи да наведе Алберта на разговор о музици: он не разуме класичку музику; јер, ето, Доницети и Белини — никаква музика. Без сумње и ви сте истога мишљења.

— О не, не, опростите, поче Алберт са неким бранилачким изразом: стара је музика — музика, а и нова је онет музика. И у новој има напредних лепота: а Соннамбула?! а финале из Лучије?! а Шонен?! а Роберт?! Често мислим... он застаде приметно сабирајући мисли: шта би било да је Бетховен жив? Та он би плакао од радости слушајући Соннамбулу. Свуда има лепота. Ја сам први пут слушао Соннамбулу када овде беху Вијардо и Рубини — то је било нешто! настави он ужагривши очима и градећи гестове обема рукама као да би хтео нешто из својих груди истргнути. — Да је дуже потрајало, не би се могло издржати.

— Но, а како вам се сада свиђа опера? упита Делесов.

— Божно је добра, врло добра, одговори он: необично раскошна, али овде не може да гране — рече показујући своје упале груди. Певачица треба да је естрасна, а тога у ње нема. Она расположи, али не мучи.

— Е, а Лаблаш?

— Слушао сам га још у Паризу као Сениљског Верберина; тада је био јединствен, али сад је већ остарио — није више за артиста, стар је.

— Па шта, и ако је стар, још је увек добар у *могеaux d'ensemble*, рече Делесов о Лаблашу.

— Како *шта и ако је стар*? изрече Алберт онтрије.

— Он не мора да буде стар. Вештаци не старе. Много чега треба за уметност, а највише огња! настави блистајући очима и подижући руке у вис.

И доиста, страстни унутрашњи огњ избијао је из целе његове појаве.

— Ах Боже мој! узвикну у један мах: познајете ли Петрова — уметника?

— Не знам га, смешећи се одговори Делесов.

— А како бих волео да се познате с њим! Било би вам право задовољство говорити с њим. Како и он разуме уметност! Ја сам се с њим често налазио код Ане Ивановне, али се она сад нешто љута на њега. А баш бих желео да се познате с њим. То вам је велики, велики таленат!

— А шта је, сликар? упита Делесов.

— Не знам; чини ми се није, али је академски уметник. Какве су његове мисли! Кад год би говорио — за дивљење је. О, Петров је велики таленат, само — врло весело живи... Штета, додаде Алберт осмехнувши се. Одмах за тим диже се са постеље, узео виолину и поче је уде-шавати.

— Шта, зар већ давно нисте били у опери? упита га Делесов.

Алберт се обазре и осмехну.

— Ах, не могу тамо, рече ухвативши се за главу. Поново седе крај Делесова. — Казаћу вам, проговорив скоро шаптом: тамо не могу више, тамо не могу свирати, јер ничега немам, никакве одеће, никаквог квартира, па ни виолине. Жалосан живот! жалосан живот! понови неколико

пута: а и што ћу тамо? За што ће ми то? Не треба, рече у осмеху. — Хеј, *Дон Жуану!*

И удари се по глави.

— Хајдемо ма куда, проговори Делесов.

Алберт и не одговорив поскочи, докона внолну и поче свирати финале првога чина *Дон Жуана*, на свој начин причајући садржај опере.

Делесову пође коса у вис докле је Алберт свирао шта командор говораше на умору.

— Не, не могу да свирам сад, рече остављајући внолну: много сам пио.

Али у исти мах приђе к столу, усу пуну чашу вина, сручи је на некан и онет седе на постељу поред Делесова.

(наставиће се)

С.

ПАВЛЕ ЈОВАНОВИЋ

УМЕТНИЧКА СТУДИЈА

Ко се данас може назвати великим уметником?

Да ли онај, што је уметности пронашао неки сасвим нов свет?

Ако је тако, онда ће ми сваки допустити, да имам право, ако утврдим, да је Павле Јовановић као сликар Пригораца и Арнаута заиста велики уметник, јер је у својим сликама изнео сасвим нов свет, нове људе. Ко је видео Јовановићеве слике из пригорског и арнаутског живота, и ко познаје историју светске уметности, тај ће одмах увидети, да пре Павла Јовановића ни један сликар није крочио у она пригорска брда и враети, нити је заварно у оне сиромашне пригорске и арнаутске кућнице, где живе храбри Пригорци и Арнаути, чији је живот пун елементарне дражи и мирне среће, али у исто доба и сушине јадан и чемеран и пун опасности. Нико можда не љуби тако силно сваку груду своје земље као Пригорац, јер је свака она грудa пригорском крљу поканана; нико не љуби тако своје доље и брежуљке као Пригорац, јер су му они били једини сведоци његове несреће, његове жалости и туге и његове моментане радости. У тај кутић лене и кршне српске земље од уметника први је заварно Павле Јовановић и из њега изнео свету бесцен блага чисте поезије.

Ко познаје Јовановићеве слике, тај мора признати, да његовим сликама нема равних у целој модерној светској уметности. Познати немачки сликари наших дана: Вотије, Дефрегер, Кнауз и Енхубер оцртавали су у својим сликама живот немачких брђана. Њихове слике одликовале су се неком пикантношћу и лепим сликарским дражима; сељаци су им увек били лењи и нежни — зато су Јовановићеви Пригорци и Арнаути увек природни, снажни и истинити. Немачки сликари извели су много занимљивије, веселије и нежније мотиве — наш Јовановић увек се старао, да у сваком раду изнесе верну слику оног *milieu*'а, у коме се дешавају поједине сцене. Сељаци немачких сликара изгледају доста фини, нежни, дотерани, увек обучени у празничко одело, они и сушине мирису на *parfum* — Јовановићеви Пригорци и Арнаути увек су прави Пригорци и Арнаути. Уметник никада није углађивао тврдоћу њихова бића, него их је изнео онаке, како их је видео: лене и ружне, тешке и незграпне, масивне и грубе, и управо таки, сасвим природни, увек су се донали целом образованом свету. Ко добро познаје Јовановићеве слике, а изближе познаје Пригорце и Арнауте, моћи ће посведочити, да не само његове миле и седе старкеље, него и његови млађи људи, поносити Пригорке и млада Пригорчад увек носе на себи обележје свога рода и племена.

Павла Јовановића можемо пуним правом убројити међ оне врло даровите уметнике, који могу насликати све што

хоће, али су увек толико скромни и увиђавни, те једино хоће да сликају оно што могу.

Ни једног тренутка није Јовановић губио из вида скромност природе, и када је сликао малену дечицу, или седе старкеље, или снажне људе, или младе и лене девојке. Као сваки прави геније, тако исто и наш Јовановић увек је посматрао природу невиним очима једног детета, а сликао је увек срцем пуним осећаја.

Свака Јовановићева слика, изведена у великом или малом формату, може се сматрати правим уметничким и потпуно заокруженим делом, са тачним пртежем, финим детаљима и лепим бојама. Мањи његови радови пун су дражи, љупкости и веселости; у већим сликама наилазимо на јаче акценте, на *Moll accorde* а никада није изводно трагичне сцене, што силно потресају човечију душу.

Наш Јовановић није имитатор или *Manierist*'а. И ако врло добро познаје најбоље радове свију великих светских сликара, опет зато није никада тежио, да имитира њихова дела. У сваком Јовановићеву раду онака се његов индивидуални темперамент, у сваком своме раду остао је Јовановић прави Србин-сликар. Па и за његову слику *„Рањени Пригорци“* могу рећи, да је право специфично српско дело, и управ с тога, што је у свему национално — у томе лежи његова сила снага. Та слика не оставља човека хладна и равнодушна. Неком необичном снагом привлачи она нашу пажњу и потражује од нас, да је ценимо и да јој се дивимо.

Па како је уметник приказао ту сцену?

Не као *„ein Nachtstück des Lebens“*, као што би то урадили најмодернији светски сликари. На Јовановићевој слици нема крви, нема силних мртвих лешина, нема унакажених и самртно бледих лица, у опште нема никаквих грозота, од којих посматрачу дах престаје и коса се у вис диже, него на слици видимо само једног рањеника, над којим већ дише дах смрти. Око рањеника стоји стари му отац, мила сеја и још неколико млађих људи — рањеникових другова. Отац је до дна душе потресен, када је снажно рањена јединца — узданицу своју.

Све особе на слици врло су природно приказане. Природни су им сви покрети, а сигурни су и положаји, што их заузимају њихова тела. Цела група је изведена великом јасноћом и не показује никаквих тврдоћа.

Том лепом сликом поставио је уметник себи правац, којим ће се даље кретати његова уметност. Врло је мало тако срећних уметника, што су већ првим својим радом определили себи прави пут, којим да се креће њихова уметност, ако желе са неком сигурношћу, да постигну прави успех. Много њих, истом после силних и узалудних покушаја и горка некуства дођу до правог поља, на коме су позвати, да се са позитивним успехом боре за уметничку палму. Наш Јовановић је одмах знао, шта је хтео. Код њега није било несигурна тражења ни покушавања. Он је корачао правом линијом, правим путем, што га је себи определио са *„Рањеним Пригорцима“*. И на томе путу дошао је данас до уметничке палме.

Ко познаје историју најмодернијег сликарства, томе ће бити познато, да данас постоји нека најмодернија сликарска теорија, коју исповедају и ватрено заступају многи спреми и неспреми уметнички критичари. Иста теорија, као што је познато, сасвим забације и готово никакву вредност не полаже на историјско и жанр-сликарство. По тој теорији ни једном сликару није допуштено, да у својим сликама износи догађаје, групе и поједине особе, које су карактеристичне за живот једног народа; није допуштено да износи веселе, озбиљне и трагичне догађаје, драматичке или лирске епизоде из живота људи нашег времена. Ту прсту слика називају најмодернији критичари презирним именом *„литерарно“* или *„анекдотско“* сликарство. По њихову уверењу не сме ни један сликар у својим сликама приповедати, као што то чини новелиста у новели, не сме износити догађаја, што потресају душу човечију, једном речи, сликар се мора одрећи свију утицаја, што нису строго сликарски.

Има већ више година, како о томе непрестано пишу многи уметнички критичари, па се онет међ сликарима готово свију народа пађе још људи, што се не држе строго тих најмодернијих уметничких теорија, што не симпатизу са најмодернијим уметничким новотаријама и што се не баве решавањем уметничких проблема, него се најрадије крећу оним уметничким правцем, што су им га одредили још уметници старе ренесансе. И ако данас исти не одају више тако претеране поште самој садржини слике, као некада, онет зато у својим радовима поред *Stimmung*'а и поред *Farbenklänge*, за којима теже најмодернији сликари, обраћају доста велику пажњу и на сам догађај.

У ту последњу врсту слика иду Јовановићев радови „Играч с мачетима“ и „Играчица с мачетима“. Обе слике приказују нам догађај из ариаутског живота. На првој слици видимо млада Ариаута, где игра са два гола мача. Његову игру прате два сирача. Један од њих удара у даире, а други у шаркију. Околу играча секунуло се још неколико људи и задовољно посматрају његову живу игру.

У другој слици „Играчица у Скадру“ оцртао нам је уметник готово исти мотив, као и у првој слици, само место снажна Ариаута игра са два гола мача лена Ариауткиња.

Тако природних, здравих, једрих, свежих, еласитих и снажних људи, као што је Јовановић изнео на тим сликама, ретко ће те наћи на радовима најмодернијих сликара. Ја се некако другачије осећам, кад гледам то Јовановићевих људи, пуних здравља, пуних снаге и живота, по кад видим оне ружне, голе, босе, слабуљаве, мршаве, болесљиве, изнемогле и изнурене људе на сликама најмодернијих сликара.

У оба та рада показало је Јовановић особиту снагу у приказивању особа, што посматрају неки догађај. У покретима, у држању њихових тела, на њихову лицу можете увек прочитати у којој мери их занима онај догађај, и увек можете констативати, да врста и *nuance* тих утисака строго одговарају природи и добу живота дотичних гледалаца.

Особе на тим сликама нису обични и лено одевени позоришни модели, него прави и природни људи, што имају своју домовину. У њиховим жилама тече врела крвца. Сваку особу узео је Јовановић непосредно из живота и приказао је таком пластиком и таким сликарским утицајем, као што су то били кадри учинити само најбољи сликари старе холандске ренесансе. Онако, као што је те особе нашао, како их је видео, тако их је ставио на платно, али са оном сликарском вештином, што је кадра од најирљанијег Ариаутина створити најзанимљивију особу.

Цртеж је на обе слике врло брижљиво изведен. Јовановић црта главе, руке и све остало са највећом савесношћу и финим разумевањем, али при цртању тих силних детаља никада није губио из вида саме карактеристике. Игру оцу снажног Ариаутина и лене Ариаутке уметник је врло општро посматрао и приказао је са потпуним разумевањем.

У чему лежи величина Јовановићеве лене слике „Дед учи свог унука мачевању“?

Да ли у сликарској вредности?

Не. Њена сликарска вредност није у толикој мери велика.

Дакле није њена хармонија боја?

Ја ту слику високо ценим ради њезина људског значаја.

Читаоцима ће бити познато, да су уметници готово свију секова и свију народа врло ретко узимали мотиве из живота људи средњег сталежа за своја уметничка дела. Још стари *Goethe* рекао је на неком месту „*Die gute Gesellschaft ist die, von der man nicht leicht eine amüsante Geschichte machen kann.*“ Тим речима, мислим, хтео је *Goethe* рећи, да је из живота људи средњег сталежа много теже створити лену уметничку слику, него ли из живота најнише аристократије или кривизаних глава. Стара уметност измишљала је карактере, тражила је карактере у великашним круговима; новаци уметности још се понајвише забављала са животом *Bohem*-а, најновија уметност — уметност, што се развила после *Goethe*-ове смрти, узела је у свој круг не

само *Bohem*-е него и живот најсиромашнијих радника. *Courbet* и остали најмодернији сликари са неким особитим уживањем сликају живот модерних радника и, из превелике симпатије наспрам тих патника, сасвим заборављају да осим тих радних створова живе на нашој земљи још и други људи који су тако исто достојни уметничке обраде. Некако ми срцу изванредно годи, када поред оних силних слика мистичне и тајанствене садржине, поред оних слика из радничког живота, наиђем на слику, у којој је оцртао живот људи из средњег сталежа. И ја сам увек високо ценио понеке модерне сликаре, са особитим уживањем посматрао сам радове *Millet*'а, *Roussau*'а, *Corot*'а дивно се радовима *Pissarro*, *Böcklin*'а, *Bastien Lepage*'а и *Puvis de Chavannes*'а али никако не могу да се одушевим оним сликама модерних сликара, у којима оцртавају живот људи из средњег сталежа, јер ми исти радови изгледају и сувише неспиродни, изведени без срца и осећаја.

А наш Јовановић? — Како је он природно оцртао живот људи у слици: „Дед учи свог унука мачевању“. Колико је у тој слици изражено осећаја, колико љубави наспрам оних људи, што у високим арбанаским и црногорским брдима живе и сувише јадним животом — људи, до којих још није допала модерна култура него што још носе своју народну ношњу, љубе своје народне обичаје и певају своје народне песме! И те људе оцртао је Јовановић у њиховој непосредности. На њима није ништа поледишавао. Сваку борбу њихових лица, што им је урезала очајна борба за живот и огњиште, наћи ћете и на њихову лицу. Како је диван онај старкеља, што поучава своје унуче мачевању. Тако природна, жива и свежа старца једна ћете наћи на сликама *Defregger*'а. А оно дете, што је укретило са бајбом мач, или онај малиша, што посматра ту борбу — тако природно, љупко, шарено и свежу дечину наћи ће те само на сликама чувених сликара *Grenz*'а и *Gainsborough*'а.

Уметник је изврсно схватио биће и карактер оних људи, што је у слици приказао. Цела ситуација тако је живо, верно и истинито приказана, да је у томе погледу наш уметник достигао и старе холандске сликаре, који су у техници још увек бољи од нашег Јовановића.

И ако је слика верно по природи нацртана, онет ми се она чини нула природне појезије. Онај догађај, што га је уметник у природи видео, оно, што је уметник од природе примио, прерадио је у својој унутрашњости. Ту је природа и стварност дала уметнику само змаћан конач од кога је исцпао своју слику.

Као што сам већ споменуо, све што нам је уметник у тој слици изнео, он је све то у природи видео. И ми му врло радо верујемо. Оно што је видео, посматрао је очима правог уметника, а приказао срцем правог песника.

Са сликом „Праа продукција“ увео нас ја у ариаутску собу. По дрвеним столицама поседали снажни Ариаути да чују свирку неке малене девојчице, коју мајка наговара, да покаже гостима своју вештину уз тамбур, али девојчица се застидела, па и поред мајчине молбе, не ће да свира. И за тај рад рекао бих, да није компонован, по да је уметник у тој слици изнео са свим истинит догађај. Особе на тој слици као и на осталим Јовановићевим радовима не забављају се са публиком, не сами собом. Њихово понашање је сасвим природно и ни најмање не задире човеку у очи. На мене је увек врло пријатно утицала њихова безазлена забава.

Пре свега споменућу, да се Јовановић и на овој слици показао као врло велики вештак у приказивању дечијих карактера. Особиту пажњу је обратио и на израду оне лене ариаутке. Њено лако одело као да је срасло за округло и нуначко јој тело. У борама њена одела као и у оделу осталих Ариаута показао је уметник врло лен укуе. Цео распоред слике казује, да је исту створио већ готов уметник.

Што дуже времена гледам у ту слику што се више задубљујем у тај рад, све ми више осваја срце својом природношћу и истинитошћу. Тај комадић обичне природе, и то такав, како га је Јовановић приказао, савним је до-

вољан да без икаква даљег интересантнијег поленшавања и дотеривања побуди у мени силну пажњу и допадљивост. Ону изванредну снагу изобилне и поштене критике, што сам врло често налазио на сликама неких енглеских сликара, опазио сам и на особама, што нам је Јовановић приказао на овој слици. Он није ни најмање поленчао тих особа, а није ни тежио, да нам у изразу њихова лица прикаже неку патетичност или какве лакше осећаје. Они делују на нас обилем свога живота што избија из њих.

Има доста уметничких критичара, који тврде, да је оно право и потпуно уметничко дело, те је кадرو и задовољити строго око уметничког критичара и покренути својом садржином душу обичног гледаоца. Ако се то може узети за карактеристику правих уметничких дела, тада слику нашег Јовановића „Поаратак Црногораца из чете“ можемо сматрати потпуним уметничким делом, јер држим, да не ће бити уметничког критичара, те не би са задовољством посматрао тај рад, уверен сам, да нема Србина, који би, гледајући ту слику, остао сасвим равнодушан насипрам оног насликаног догађаја. Богатој пљачки храбрих Црногораца искрено се радује и онај старкеља на слици, и она жена са децом, и они млади Црногорци, и ова стара бака, а и сваки прави Србин гледалац.

Као и за остале Јовановићеве радове не може се рећи ни за ову слику, да у њој прелаћује анекдотски елемент; на против, и у овоме раду остао је Јовановић прави сликар, јер није хтео садржини слике узвисити над самом уметничком формом. И овај Јовановићев рад није повела, за коју је он извео слику, него право и потпуно заокружено сликарско дело и као таково јако утиче на нас.

На тој слици има нешто, што сам нашао једино на сликама сварих холандеских сликара, наиме, нашем Јовановићу, као и оним старим холандеским сликарима пошло је за руком, да на лицу својих особа сасвим природно прикаже радост. Искрена радост његових особа заиста полази из дна душе и срца. За те особе не може се рећи, да су лутке или обични уметнички модели, чији је смех проузрокован онет каквим уметничким средством, него то су сасвим природни људи, што се искрено радују сјајној победи своје храбре деце.

Већ сам напред споменуо, да је Јовановић при стварању својих слика велику пажњу обраћао не само на лепоту и хармонију боја, што делује на човечије око као нека врло укусно изведена кита цвећа, него је још већу пажњу обратио цртежу, природном груписању особа и описивању појединих карактера. Изврсном карактеристиком појединих особа одликују се Јовановићеве слике „Гуслар“ и „Причања о боју на Косову“. Обе те слике свиђају ми се не само ради њихове извршене технике, него и ради своје благости и мироће, ради оних пријатних и занимљивих типова, што слушају песму гуслареву, или живо приповедање оног старца, дугих, белх бркова.

У слици „Ариаутски добој“ више ценим Јовановића као сликара, но као песника. Сцена на тој слици приказана је врло живо, карактеристика појединих особа врло је фина, цртеж и моделирање је изврсно, али поред свију тих лепих особина, онет ми та слика толико не пријања за срце, јер у истој нема много Пајине душе, нема много Јовановићевих осећаја.

Од свију Јовановићевих слика највише ми се свиђају „Крчмарица Јања“, „Црногорска крчма“ и „Борба петлова“. Шта је управо, што те слике чини тако људским, драгоценим и примамљивим?

То је оно наивно и скоро бесвесно радовање при стварању. На тим сликама има типова, што нам кажу да је уметник са пуно љубави и са неописаном радошћу створио те слике, а не са неким прорачуном и силним напорима. Дакле, оно наивно радовање, она безбрижност, она ведрина — то све силно делује на нашу душу и те дражи очување те слике за сва времена. Ради тих лепих особина исте слике

неће никада изгубити своје вредности, ма се уметнички прапци не знам како мењали.

Та су дела изведена великом уметничком способношћу и сва поколења увек ће врло радо гледати те лепе Јовановића радове, само с јединог разлога, јер ће на њима моћи да виде оно, што је вредно видети. И као год што су нас Србе та дела одушевљавала и заносила од њихова постанка, тако ће каише заносити и саког другог човека — туђинца, који је кадар одушевити се лепотом и појезијом.

Слика „Крчмарица Јања“ приказује нам неку чађаву црногорску крчму, где се искупило неколико Црногораца, те им лепа крчмарица Јања служи рујно вино. Најстарији међ њима узхватио својом снажном десницом леву ручицу понесите Јање, а левом руком глади дуги седи брк. Црне очи младе, бајне и умиљате крчмарице распалиле му старачку крв. Старкеља јој нешто враголасно приповеда а лепа и мила Јања лако погнула главу и пажљиво слуша његове речи. Сви остали Црногорци мило погледају, које леву Јању, које старкељу, и слатко се смеју њиховој наивној шали.

Врло је лепа и она слика што нам приказује онет ниску, чађаву црногорску крчму, где се веселе снажни горштаци, људи високи, крупни, развијени, ведри, весели, доста умиљати, једном речи, све само она лица, што нас задобијају, чим их први пут погледамо. У том њихову веселу изненађује их лепа крчмарица печеном коком. Горски синови не знам чему се више обрадоваше. Да ли печеној коки или лепој крчмарици?

Изврсна је и трећа слика „Борба петлова“ где нам уметник онет приказује ниску чађаву црногорску крчму, где седе и стоје више снажних људи. На неки од њих херкулеског стаса, мушке лепоте и прелепа лица. Једни пажљиво посматрају борбу петлова, а други не скидају очију са лепе крчмарице, што им служи руменуку вино.

Све те три слике — то нам је право драго камење у погледу врло природног индивидуализиовања. Поједине групе људи врло су природне, занимљиве и живе. Човек не може довољно да се надиви уметникову познавању земље и народа, што је насликао. У тим сликама изнео је Јовановић разноврсних и врло занимљивих типова, како седих старкеља, тако немо младих и снажних људи, у разноврсним покретима и врло природном држању тела. Тако лепих, природних и разноврсних типова можемо наћи само на старим сликама холандеских и фламанских сликара.

Поред лепе карактеристике вредно је споменути и изврстан претежити слика. Пропорција тела његових особа увек је природна. Величина њихове главе увек одговара величини тела. Главе и руке цртао је Јовановић са највећом финоћом, и са неком физиолошком тачношћу увек можемо констатовати, да управо оне главе и оне руке потпуно одговарају природи и карактеристици оних насликаних особа.

И у сликању одела показао се Јовановић као изврстан вештак. Лен укус има у сликању бора, којима неће да сакрије облике тела, него тежи, да их што јаче нагласи.

Ако хоће човек да добије правог појма о Јовановићу као сликару, треба добро да посматра који детаљ на његовим сликама, па ће опазити, са каквом је марљивошћу изучавао све појединости, и како је увек тежио, да их прикаже у њиховој потпуној лепоти.

Толико о сликама Паје Јовановића.

Да изнесем своје мишљење, зашто се Јовановић као жанр-сликар одао специјално на сликање црногорског и ариаутског живота.

На првом месту, Паја Јовановић као добар Србин неизмерно љуби свој народ и зато је као сликар тражио мотиве само у српском народу.

Друго, што се Јовановић једино одао на сликање црногорског и ариаутског живота, мислим да су највише допринели немачки сликари Defregger, Knaus и Vautier. Ти уметници јавише су после Hübner'a, A. Rethel'a, Th. Hildebrandt'a, E. Bendemann'a и осталих немачких романтичара, што су једино сликали сентименталне слике, слатке

и сувише досадне женске особе: Леопоре, Јулије, Дона Дијане, једном речи изводили су неке радове, који се ипсу никако могли допасти немачком народу, само зато, што му је тај насликани свет био сасвим непознат. Са тим романтичарима није могла симпатизирати немачка публика, јер ипсу били крв од њене крви и дух од њена духа.

После тих нежних романтичара јавља се код Немаца Defregger, Knaus и Vautier, доста даровити уметници, што су са извесном симпатијом и љубављу посматрали, изучавали и сликали немачког сељака. Њихове лепе слике из живота немачких брђана што станују по швајцарским, тиролским, елзаским и горњобаварским брдима, изводили су увек срцем и осећајима, с тога су им радови увек пријали за срце немачког народа.

Слике „*Letztes Aufgebot*“ и „*Rückkehr der Sieger*“ од Defregger'a; „*Tanzstunde*“ и „*Das Begräbniss*“ од Vautier'a; „*Dorfspielhöhle*“ и „*Leichenbegängnis*“ од Knaus'a учинили су тада сензацију у целој образованој Јевропи. Свет се није могао довољно надивити природности, истинитости, свежини и здравом реализму тих слика.

Ти радови појавили се у Минхену и Диселдорфу, тако око седамдесетих година, а то је било управо оно време, када се и наш Јовановић као ђак сликарске академије бавио у Бечу. И он се тада познао са тим радовима, о којима су писали сви немачки листови. Те је радове силно заволео, па и данас, већ као велики и признати уметник, са необичним уживањем посматра Defregger-ове слике „*Das letzte Aufgebot*“ и „*Rückkehr der Sieger*“.

На сликама тих уметника учио се Јовановић. Он је примно њихове добре стране, а ослободио се њихових погрешака. Код Јовановића, као и код тих уметника, видимо здраву шалу и угодну наивност. Његова шала не показује ни најмање трагова оштре сатире. Психолошке дубоке и физиолошке проблеме није никада обрађивао, с тога није нужно гледаоцу силно напрезање да разуме његове слике. Он нас својим радовима уводи обично у места пуна мира. Показује нам Црногорце и Ариауте при чаши добра вина, при игри, песми, свирци и осталим наивним забавама. Тек по каткад скренуће нашу пажњу и на драматичне мотиве, али ту нам није толико мило, љубак и драг, као кад нам опрта догађаје мирне, пуне веселости и живота.

А Јовановић као човек?

Његове слике су најбоље огледало његове душе.

У његову лицу је изражена доброта. Очи му посматрају човека увек пријатно и искрено. Ко га је једанпут видео и говорио, мора га врло заволетати.

По својој природи је здрав и доста снажан. Није поношљив, није једнострано образован, није Gröbler, с тога и у његовој уметности нема ништа извештаченог, конструiranог и философског. Све сама чиста природа и живот.

Срећан човек.

Сам себи је извојевао име и позицију коју данас заузима у историји светске уметности.

Воли да ужива, али и са силном вољом да ради.

По својој природи је доста веселе нарави, с тога је најрађе изводио мотиве, у којима је изражена радост и веселост.

До сада у својим сликама није изводио оно, што је страшно, ужасно и неприродно, као што је и његов досадањи живот прошао мирно, без романа и грозних катастрофа. А није стварао слике у којима је изражена силна страст, јер се оне ипсу до данас дотакле његове душе.

Готово све Јовановићеве слике пуне су нежности, љубави и мирноће. У свима тим сликама огледа се његова душа.

Беч.

Павле Лагарић

Павле Јовановић, српски сликар. Доносимо у овом броју нарочити чланак о радовима овог нашег и у туђини прослављеног сликара, уверени смо да ћемо угодити својим читаоцима ако му и лик донесемо. Из закрпљених данашњих студија о г. Јовановићу видеће читаоци колико је писац имао право говорећи о утиску који чини наш велики уметник својом појавом.

Танковски устанак. Ова велика слика, која је данас у власништву Српског Народног Музеума, рађена је по поруци Његов. Вел. Краља Александра I. Својом уметничком изразом, избором типова, верном представом историјског места и момента — редан је украс којим се поноси наш Музеум, а право је врло за нашање родољубног одушевљења.

Играчица с мачевима. О овој слици паћи ће читаоци помени у данашњем броју, а у сликарској студији г. П. Лагарића: *Павле Јовановић*.

Играчица у Скадру. Радовима нашег великог уметника г. Павла Јовановића не треба коментара, а најмање невољних. Доносимо је само као допуну чланку г. Лагарића.

Свети Урош Цар Српски. На дан 2. децембра прославља српска прва усвојена на последњег владара из славне Неманићке династије.

Г. Урош Предрић, који својом кичном чува у српском народу и усвојене на његову прошлост, показује је и овом раду своју познату марљивост у извођењу, те тиме поново утврдио онај део глас који ужива између српских сликара.

Српски консулат у Битољу. И дом и застава крај њега бележе место на ком је стража слободне Краљевине Србије у потлаченој Македонији. Није овде место да говоримо о сметњама које су чиниле Србији да не пошаље свога представника у ову средину која дано унутра своје измучено погледа у слободну братску краљевину. Па ипак је праведна ствар победила. У српско консулско представништво непријатељи ипак погледају данас са поштовањем, а неослобођена браћа са највећим надема.

Српска школа у Битољу. „Нема Срба у Македонији!“ Тако довикују наши непријатељи, а поједини плаћени странци разносе ово и кроз Јевропу. Због српског узвика „Рацини га!“ — разанет је на крст и Син Божји. Ми то знамо, али верујући у своју праведну ствар, а знајући да се народи не губе лако као појединци — дочекаћемо да једном и странци увиде: има ли Срба у Македонији и чија је она.

Нека данашња слика српске школе у Битољу и српских ђака, са школским представницима и неколиким гостима, буде одговор, свима који сумњају, на питање: „Има ли Срба у Македонији?“

Хотел „Београд“ у Битољу. Већ самим својим именом показује овај хотел, ко у њега долази и за што је један од најпосећенијих хотела.

Улица у Битољу. Да би, поред претходних слика из Битоља, којом о њему био што заокруженији и вернији доносимо и ову слику једне улице. Она је верна сценерија оних честих догађаја у којима потајнички непријатељски нож или револвер играју главну улогу у гашењу српских живота. Прозом се вадих од пуцња и очајничког узвика нападнутог Србина, али, на срамоту овог просвећеног века, глас о таквом диктатуру најдуже што допре до Дунава и Саве, да се ту угуши, јер даље не ваљали одјека!

Манастир Буково код Битоља. Овај је манастир у патријаршијским рукама, али због неукићаности и заслепелости њене још ваља у рукама грчког свешенства. Паства, која је једино српска, још је ваља верна, али чаша стрелења већ се преливају! Васелеиска је црква већ изгубила једно јато своје српске пастве које од невоље само оде у бугарску шизму; неће ваља допустити да дође и до српске шизме, која би око себе покупила и Србе егзархисте и Србе који су још верни Патријаршији.

НАУКА

Руско гвозђе. — При крају прошле године изашло је свој годишњи збор Друштва Рудара јужне Русије у Харкову. Инжињер Н. С. Ледаков поднео је извештај о производњи гвозђа. Извештај је био врло интересан. Најпре је извештај указао на застој у подизању рудних железних путева према производњи лимовина у јужној

Русији. Јер ливницама у овој 1899-ој треба пренети гвођдене руде 175 мил. пудова (један пуд 16,380 кг.), а титан 35 мил. тојина, даље до 113 мил. пудова горива, то износи свега 323 милијуна пудова тежине. Кад се томе дода одвоз и ливница готово ливничко гвођђе у 75 мил. пуда, износи 400 мил. пудова само за пренос. Нарочита комисија ради толиког преноса предлаже читав низ мера, од којих су главне: подизање железница главних и споредних до самих рудника. Поважире би се подигле гране: Ингушевка, Николај-Јекатеринославска и Пјатоква-Користовскаја с погледом на руднике по Жутој Речи. Гведећи на јужну производњу гвођђа, известила је констатована огромна изградња, управо баснословна. Године 1897-ме радило је на југу Русије 12 металуршких завода са 25 ливница (високих пећи), топећи 42,182,225 пудова ливничког гвођђа, а у 1896-ој истовремено је 38 милијуна у 9 завода, а то значи више у 1897-ој години 18,4%. У 1898-ој радило је такође 12 завода, и сада се подижу још 5, а у свима заводима ради 30 ливница које истовремено 60 мил. пудова ливничког гвођђа, а то износи 20% више него у години 1897-ој. Подиже се још 18 нових ливница, и тако ће их скоро бити 43, које ће истовремено 83,750,000 пудова ливничког гвођђа у 1899-ој години. За десет година производња ливничког гвођђа увећала се од 8 ливница (високих пећи), и 8,670,000 пудова ливничког гвођђа на 34 ливнице и 87,750,000 пуда, а то је више осамдесет пуда.

Узвук туђег гвођђа у 1897-ој износио је 6,238,000 пуда. Југ Русије постао је најглавнији и најкрупнији извор ливничког гвођђа за Русију. У минулих 10 година Русија је била на 7-ом месту међу европским земљама по количини изливеног гвођђа, а сада је она на трећем месту: одмах после Велике Британије и Германије. Гигантским корацима иде и производња челика и меког гвођђа. Меког гвођђа на изградњу произведено је у 1897-ој 4 мил. пуда, а сада има до 20 мил. пуда. Године 1897-ме било је својом у Русији 221 завод припадних и државних који су израдили 82,250,333 пуда, а од те количине на два јужна Русију 24,397,690 пудова т. ј. двадесет осам јужних завода израдили су $\frac{1}{3}$ свега произведеног гвођђа руском. Колика ће бити та количина у будућности када отпочну свој рад нови сада сиромашни заводи?

Појачани увоз туђих метала у Русију у 1896 и 97-ој дошао је од подизања нових огромних завода за које су требали машински делови и готово сав рударски прибор. Али за последњих шест година увоз је био од 10 мил. пудова на шест милијуна. О подизању јужне металне индустрије гвођденим рудама известила саопштава врло интересне податке који се своде на то, да је руска производња потпуно обезбеђена на десетине година оним рудницима који се већ сад разрађују а колико их је још колосалних размера, који чекају на рад? На првом је месту паравино Крини Рог и његова околнина. Раније је показано, да у њему има руде на две миларде али ове године пронађено је још на $1\frac{1}{2}$ миларду. Тако на једном месту у дубини од 80,628 м. пресечен је слој гвођдене руде од дебљине 4,5 м. и почеће се отуда вадити руда врло големих вредности. Рудници у Донецком басену с године у годину даваће све више и више руде. У 1896-ој извађено $5\frac{1}{2}$ мил. пуда руда, а у 1897-ој до 13 мил. а то износи $\frac{1}{12}$ све извађено руде (у Русији). Керченски су рудници управо поспршани. А ако од 140 потребних милијуна пудова у току године не постане руде, то ће извесно накнадити крикоровски рудници, чија неисприљивост превазилази све мере. Дакле у томе погледу бригебити не може. Али осим наведених рудника постоје на југу рускоме и други рудници у пределима Харковске губерније, даље у Вароњској, на шта тек да речем за руднике на Кавказу и Уралу. Известила је потанко разрадио како особине рудника тако и услове добивања. Поглавито се зауставио он на Уралским рудницима одакле се може руда добављати по врло јефтину цену ако се подигне грана железничке пруге од Магнетске Горе. Везу Урала с југом Русије олакшавају и водени путови. И о томе је поднео известила врло интересне податке све по оцени стручних људи. На и у вртностали да се брзо испаре руда у прекограничним рудницима може се сигурно закључити: да би руски рудници могли и тамо подиривати потребу. Јер стручни извештаји гласе да сада већ Пилгеска кукује руду у Сев. Америци. О увозу из стране руде у Русију не треба ни говорити, пошто све руске ливнице у огромном производству ливничког гвођђа потпуно су рудом осигурале.

Не треба говорити да је извештају збор много изложено, и све његове погледе као и предлоге дословце усвојио. У опште на томе збору изгледало је као да је Н. С. Авдаков славио 25 годишњицу својега рада у Донецком басену. Најстарији од рудара каменог угља, Н. А. Картов, изјавио је осећања збора према раду Авдаковљеву, изнео сав његов ранији рад, нацртао је потпуно устаовство, знање и неуморност извештајеву, и као предузимача, и као средског помоћника у којим је пословама он први радник и најјачи носилац у рударским предузећима. Предложио је да збор моли министарство државних доbara за парочиту награду извештајеву. Реч и предлог Картовљев збор је примио уз најпотишњу донадање.

КЊИЖЕВНОСТ

МОДЕРНА ГРЧКА ЛИТЕРАТУРА

(Константин Макрис).

Одношаји грчког језика, дијалектија како се грчки обично каже, допринели су много напредовању развоја грчке литературе.

Биле су две партије, једна против друге. На једној страни борци за популаризацију, такозвани народни језик, који је дуго времена

презрени био у пркос опште омиленим дивним грчким песмама, правим мајсторским делима грчке модерне вештине. На другој страни присталице за правили, брижљиво урађени језик, за који су научници хтели да га са старим идентификују. Те несугласице почеле су данас да се уклањају, захваљујући кутке учиницим концесијама једне или друге стране. За тај резултат има на првом месту да се захваљујући песницима.

Истина, професори и држава заузети су за правили језика, пошто се с друге стране књижевници одушевљају народним језиком. Сви грчки бољи песници, понос грчке модерне поезије као: *Денис Соломос* и *Аристотелес Фалаоритис* написали су тим језиком своје најбоље песме и по лепоти облика и по државској јачини.

Један од првих у томе литерарном боју био је *Јован Псигари* учитељ у француском колеџу, чије је дело „Моје путовање“ имало значајног успеха. Други који је још више радио на ширењу популарног језика јесте *М. Е. Рондис*. Он се показао слободоуман и духовит, и зато је од великог утицаја у данашњој новој грчкој литератури.

Нагледа да ће народни језик, који је жив, изванредно богат, изражљив, и снажним дивом богатiji, најзад однети у Грчкој победу и савршено потиснути сухопарни, професорски вештачки гајени научни језик. Тек у најновије доба примећена су појединачна дела у грчкој модерној литератури. И ако нису мајсторска дела, садржавају ипак много јачине и правих литерарних делова. Њима је и постигнуто да се туђа преведена литература, која је целом Грчком била омалаша, прилично потисне.

После револуције у Грчкој, почео је литерарни покрет, али романтика и болест за подражавањем, шкодила су много цветану вештине и зато је потребно дуже времена да пође својим правим путем. Сам *Александар Рамбас*, чија су знатна дела опште призната била, није успео да јој да други правац. И ако нам се данас његова дела мало допадају, ипак чудновато је да није имао већег утицаја на млађе књижевнике.

Први покрет ка новој вештини потекао је од *Димитрија Бикеласа*. Пре двадесет година угледао је свега његов роман „*Лукис Ларас*“. У почетку остао је непажљив, по доцније признат је за творца модерног грчког романа. За њим пође већи део млађих књижевника, те су од тог доба своја дела дили из грчког живота и санкама његове обичаје, навике и потребе. Овој групи припадају, осим других, *Г. Дросинис*, несрећни и у судбу прејинути *Г. Виниос* и *А. Пападијамандис*.

Ђорђе Дросинис очаравла нас више него други. Све што је написао у прози и у стиховима диве свежином грчког живота и лепотом грчке земље. Његова су најбоља дела: „*Амарилис*“, „*Крисоула*“, „*Пољска писма*“, „*Цили*“ и две или три мале збирке песама. Читавим тим дела добија се утисак поезије свесног живота и потсећа много на дивну класичну грчку литературу.

А. Пападијамандис је песник мора. Његова је омилена тема живот грчких сиротних рибара, дела острва Јејетска или љубичином покривена острва јонског мора. Мали рибарски чамци на плавој пучини, а велики у бури и каменом теснацу, и разбијене једрилице обична су штапања његовим прекрасним причама. Он је у Грчкој омилео овај жанр сликања. Његове су приче и новеле измислиле у разним часописима и новинама, нарочито у „*Хестиа*“ или у дневном листу „*Акрополису*“.

Све нам оне кажују његову несавладљиву љубав ка мору. Он га води нежно и често га слика као красну заводљиву Нинзу, али кад је узнемирено и бурно, гледа он у њему опасну сирену која се игра са људским ерцима и ужива у очајничкој борби једнога и у смртном страху другог.

Ђорђе Виниос је инсај најзрелих дела у новој грчкој литератури. Он је рођен за психолога. Он открива и најкривење тајне човекове душе. Грчка олакшаје у њему једног од својих најбољих синова, који је некада тако много обожавао, а на жистост, доцније сарнио као умно болестан. Његови први покушаји слични су малим песним дијалогима, чији се жарис у великом пољу губи. Од њога су нам остале поједине песме, неколико дијалогних малих новела и један роман.

„*Москов Сехи*“ његово је последње дело. То је историја једног старог турског војника, руског пријатеља, писана високом стилу и правом вештином. И ако му представљање није довољно вештачки обрађено, ипак се може сматрати као његово најбоље дело.

Други један инсај *Андреја Раскавни* својим делима етнографским студијама, својим сликама из Румелије, својим „сликама из Тесалије“, „*Просјаком*“ постао је омилени приповедач данашњег доба.

Као одушевљени обожаваца живота и природе своје отаџбине уживао је слике за своје романе и новине увек из ње. Селања, пастири и први свет из популарних грчких песама оживљају у његовим причама и у тој дејстви наизглед одиста правог уживања. Он нам износи душу грчку са свима њеним особинама. По каткад се он уздиже и до епске поезије, као у *Цагоу*, где црта херојске прилике из ново-грчког доба.

Још да споменемо *Ђорђе Кеконоулоса* вештака првога реда. Он говори у своје последње дело „*Маргарита Стеас*“ о завојашном острву Занту у јонском мору, о томе цветном врту, које заљускују морски капи. Он нам га дрта у његовом чаробном сјају и свечаној демоти, он нас води у ту мирисаву земљу и њене становнике, који далеко од осталог грчког живота, образују засебан свет.

„*Маргарита Стеас*“ је песма у прози, која нас необично задовољаје, јер у њој налазимо целокупну историју тог острва. И ако свака

страна те књиге представља извесну слику, ипак се по тој слици види да њен творца има све одлике реалистичног писца, чији су типови њуни правог истинског живота.

П. а.

Критика

У јато, голубе!... Слика и прилика. Од Ив. Павловића (Јабланица) Београд. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије 1899. год. Сем ове приповетке, г. Павловић је написао још две: *Оно ке јарко сунце проказати* (1888) и *Грех је греху заметак* (1895). Прва је била предмет једне књижевне полемике између г. Павловића и г. Д-р Владана Ђорђевића, тада уредника *Отаџбине*. Онај последњи тврдио је да је та приповетка прост алатијат једне Шамисове неспе истог имена, — *Die Sonne bringt es an den Tag*, — док је овог г. Павловић доказивао да је своју приповетку написао по једном догађају из живота. Ми без сумње не бисмо ово ни помињали да нам се није учинило да *У јато, голубе!*... има велике сличности с оним тако познатом параболом о буни удова на желудан. То је, рекли бисмо, опет то, само мало другачије. Другачије у толико, што се удови не буне на желудан него на главу. Наравно да се и овога пута оригинал показао бољи од копије. Г. Павловић је без потребе развукла и компликовао једну стару напуну причу која је могла предети само под тим условом да буде проста и јасна. Што се тиче тенденције Павловићеве приповетке, она је, у најмању руку, неодређена. Шта је управо хтео он да докаже? Да удови дугују покорност глави? Да је вода била једина могућна. Свака друга, на пр. да глава дугује покорност удовима, или да је она с њима равноправна, — изгледала би просто апсурдна. Али ако је г. Павловић хтео да брани праву главу на архивно заповедништво, онда је требало да их брани на мало срећније изабраном примеру него што је јунак његове приповетке, Номак, кога нам представља као човека „луђе главе“ (10 стр.). А нарочито требало је да избегаваше оворисме оваке врсте. „Човеко је толо, онако како је у здраву човека, најбоља здруга какав је Бог до сад створио.“ На овога би ваљало да се глава у здравом телу, договара с удовима, што се не само не слаже с оним што је имамо да буде тенденција приповетке него је још и физиолошки нетачно. *У јато, голубе!*... Могло би се окарактерисати овако. Једна басна која није сасвим оригинална него подгрђана, и чије се „напоученије“ не зна шта је. Писца може измишљати само то што је имао доводио скрупула да свој најновији производ не стави у продају.

Ј.

Борисав Станковић: На старог јеванђеља. Приповетке: Бурбес дан, Прва суза, У ноћи, Станоја, Увела ружа. — Београд. Радикална Штампарија. 1899. 12^е.

У мршавој нашој приповетци у последње време толико је мало помина среће, и поред најпознатијих представника њених, да није чудо ако се са толико мало пада дочекује ново какво љубавско име. Та је сујевећа судбина пратила и скромну појалу ове књиге, која је међутим заслужила не само више од оно неколико поштарских, сипатичних и увек доводио резервисаних, безбедних наших књижевних листова, по више, и много више хвале, по што смо на жалост, у последње време, праведно смели одати на којој књизи нашој.

У овој књизи скупило је пот приповедака Станковићевих, прештампаних из прошлогодишње *Искре: Бурбес дан, Прва суза, У ноћи, Станоја, Увела ружа*: којима је писац, како се у предговору г. Андре Гавриловића види: с тога што су у њима листићи из вечитог јеванђеља љубави, дао име *На старог јеванђеља*.)

Прва, најмања и најскромнија по предмету својој и можда по надахнућу, најсрећнија је у овој збирци *Бурбес дан*, дан љубави и пролећа, дан пада: једна мала љубавна епизода, искривена поезијом највеселијег дана народног, у зеленилу пролетњем под свежњом небом мајским. *Бурбес дан* је једна од најлепших, најнежнијих поетских слика.

У њој се све сјаји, биста, тревари. Слика испредена из најнежнијих, најтаманијих потеза, пуна зрака, пуна светлости, пуна боја, слика пуна свежине, нечег новог, непознатог, егзотичног, Лотијевог; затим пуна живота, дражи, емоције. Поезија свежа, наивна. Безбрижно источњачко ћеретање, тиха блага ноћ, нека „слатка и пуна чежње месечева светлост“, хладан источњачки бувар, свеже мајско јутро, пролеће, зеленило, вреда Схаџијина младост. Или нежна бајка из давнина: весело, светло Ђелин дан, дан љубави и пролећа; река зором пробуђена једном пушак и несом младежи, окривена зеленило, прбом, цвећем, пуна негдашњих усномена, усномена богиња и виле. Ђелине врбе, Ђелина цвећа, Ђелиних венаца, несом пастира, несташне игре виле и сатира.

„Ту, међ цвећем, испод ружа, стоји вода и по њима плива првено јаје, здравца, древ и друго лезовите траве... Пуцњи и весели гласи прогатаху јутро. Околина, а нарочито речна, јечи од пуцња пушак и усклика. Тамо, у реци, сваки се кува. Јер ко се тада — на Бурбес дан, ујутру, пре сунчевог изласка, олуца, биће целе године драг ко древ чије лишће, тада набацамо, плива по води.“ Затим до-

лази дивно ређање *мангафа*. У ључету, усред цвећа и зеленила, извесне разнобојне врбе, дочекују љубав-данско лору девојачке ките цвећа, у којима ће им ујутру једна од старијих жена прочитати љубавну срећу и верност њихових драгина. Али *мангафе* треба чути: њихова је поезија бујна, врела, и ми их остављамо, у неколико речи, Станковићеву перу.

— — — Зашто ми ерде цеваш? Не смеј се на другота, не гледај га: свест ми се губи! Тако ми Бога закукаше кукавица над нашом кућом... Реци ми, погледај ме, насмеј се, те и ја да видим бисер твој, да и мене огреје сунце твојих очију. О девојко! зашто ме убијаш? Мајка моја плаче, плаче она а ја нечем... Зашто кријеш лице у јаммак кад прођем, зашто бежиш у њилер кад дођем... Хајде. Видиш, цвеће је замирисало, љуз се разио, каранџил расцветало... све мириса и пела. Ајде и наше душе да непају... Ајде девојко! Мајка те моја чека. Буз'су је накупила на твоје русе косе, баклаву за медна ти уста, шербет и махун да те рази и чува... Хајде! Рени само на ето мене да те водим у кућу своју, рај твоју!...

— — — Први пут изиђох у башту, узабрах цвет, помирисах га, али на њега плиће оса и уједе ме. Тако и ти драги. Први пут кад ме виде, слатко ме погледа. После замрси косе моје густе, раскопча јелек, разгину ми груди и љубљаше ме.

И отпочеше се ређати све ленива за ленивом. Сунце беше већ клонуло, хладовина се раширила, а из баште вирка ветрић. Међ грањем ружа и јоргована навија славуј, а поврх дрвећа, кућа и целог овог зеленила, у светлом зраку кличке мена. Оне се све скупише, агурале, и зајанурених образа, светлих погледа, запаласаних груди, слушају *мангафе* а ручицама стискају ерде да не куца тако јако и силно...

Изиђе и мена:

„Сву ноћ седим и мислим на тебе. Ђерџев не могу да држим. Ако нечем, узем твоје око и уста; ако нечам, нечам твоје весмо!... Ах, да знаш драги, како те жељно чекам? Како ми сва снага трепти к'о лист на гори... Ах!...“

Мати умуче. Она се нагнула к њој, ручицом јој зачувила уста, а од стида, сва закарена и удрихтала, скрива лице у мена недра.

— Тето, молиш ти се, стани... Слатка тето!... Шавуће и све више крије лице.

— А... Не може! — викнуше остале.

— Стани, ох стани! — шавуће она очајно.

Мати метну руку у ључе, на кад виде да у њему нема више кита, шаву јој пошто, она скочи, узне од девојачине око ључе и поче врскати водом из њега све остале. Јер која буде том водом поврскана биће скоро удата.

И она их прскаше. Под назухом јој ључе задргнуло шаваре, шавија јој пала, коса се разбарушила, јелек поустео... Једна да-шући, сна закарена, врела, прскаше она другарице, које бежаху испред ње смејући се и кикоћући.

Са зајануреним лицем и к'о кра рујним устима дође она и до мене, заста — на онда голем до лаката, белом ручицом, аграби воде и попрска ме.

— На! Ево и тебе!

У том усклику беше толико пркоса и љубави да ми душа по-лето. Потрчаш за њом.

Она бежаше смејући ми се и застијакујући.

— Држ' је, држ'! — Викнуше остале и потрчасмо сви за њом.

Шаваре јој пуштаху, ирамени расцветеле косе шиваху је по пласица, а она се преније, бежи, смеје слатко, силно и раздрагано... Трчим, јурим, а не видим ништа сем витког јој и облог стаса, развијених плећа, свилених шавара и расцветеле, дуго косе. Стидох је. Отиним јој оно ључе а она се тресе, грца, брани се и несвесно при-нија уз мене. Зажиурица, изаслонила се целим телом на мене, стисла ми грешито руку, а из сувих, нежних, уста иде јој врло сладан дах. Тако пригрљену, стиснуту и обамрау држах је у наручју. Оне друге стаде и ташну рукама. Осседах стид али је ипак не пуштах од себе. У зраку бруји клик девојака и њихово ташање, из баште вирка свек ветрић а хладовина са свешком се све више шири... Рука ми се дотече њених толиких груди, клецнух, стиснух је, глава ми клону, те мој образ додирну њен, и не знам ни сам зашта шавнух.

— Пасо!

Она се трже, стресе и обесви. Погледа ме уплашено и гласом који онаја и заноси, дршћући једна туђно, протекла:

— Немој! — Срамота је!

Такав је Станковићев *Бурбес дан*.

У *Првој сузи* и *Станоји* су исцрпне љубави два изгубљена створа. *Прва суза* је љубав једног идиота: „луди“ Димитрије воли пошну кћер. У врш мах то је наивна, несвесна, неодређена симпатија; докније, у тренутку када Димитрије треба да се за њом растави од Тодо, пробуђена љубав, силна, очајна. Крај приче је у једној јакот, нешто и сувише драмској сцени, по којој је писац дао и име приповетки. Поред већ истакутих Станковићевих врлина, поред љубо осећаја и лених опаса, *Прва суза* је и самим чудним типом свога јунака врло интересантна. У *Станоји* је већ више старог похабаног манира. *Станоја* је позната, постома епизотична, епатална нијаница. Пројно се из љубави, или како то он у својим тамним часовима пева:

„Механи море, механи море
Довеси вино, ракију
Да пијем, да се опијем,
Дертони да си разбијем!“

1) Име и сувише романтично и, поред непознатог имена пишчева и скромног израза књиге, можда објашњење једног више за љубав којим је у публици прихваћена.

И пошто је проћердао све своје, дође да служи у несрећене, удате драге. И Ката је несрећна наћеница; муж је разумио се, за психичку осуету несрећној љубави, као и увек прозичај простак, суров, и несрећни меланхолични јунак добија у приповетци пуно симпатичних дијалогних момената, где показује своје дубоко срце. Тако једном, овет врло драмском сценим свршава се и ова приповетка: Станоја умире на гробу своје љубави. Станоја је, у овој збирци, свакако са најмање новине и вредности. Спасава га нешто врло жив дијалог, и, нешто мање, и позната раскошна меланхолија нишчева, коју је он усвоио, и ако доста насилно и банално, да унесе и у ову приповетку.

И У ноћи и Увела ружа су две меланхоличне љубавне историје: али ниједи, дубље, озбиљније. У ноћи је тиха и плачна елегија. Вечито несрећна љубав, двоје драгих растављених животом; стари мотив, али у овој приповетци разрађен врло силно и доста оригинално. Поред пуно силне емоције, која је без одмора, сангична, прела, скоро задихана, догађај је уоквирен врло јаким и реалистичним описима, и цела приповетка оставља утисак врло импресионе живописне слике. У томе се с њоме може мерити само прва (*Бурбев-дан*). Увела ружа је највећа и најмирније и најистинитије изведена. Она је роман, истинита мало развијен, збијен, загушен, и са нешто више ваздуха она би и праведније послала то име, али и у садашњем облику у њеној љубавној историји више је и више новине и дражи, но што би се од њеног мало проблематичног, сентименталног директног наслеђа смело очекивати.

Одрасли су заједно, друговањ, назвали се, заволели. Али стара свирева судбина, амбиције, наситијање, «будућност», време... и свому дође крај. Тако су текли сви ти романи. И Станковићева *Увела ружа* не казује више од тога, али она на срећу не казује ни више но што треба, ни више но што уме. Она је пунољална, цветала и увела; увела мирно, тихо, без буре, увела временом. И Станковићев мали романи развија се тако од краја до краја: пуно живота, младости, страсти, на ипак све тихо, мирно, без великих догађаја, без романтичних скокова, без крувне трагедије. И нисао га је врло срећно назвао дневником. Он је то, однега: дневник прали, прожњављен. Да примером покажемо то и повину која ће сваком пасти у очи у овој књизи, и да завршимо с Увело ружом, наведемо још један лек, врло реалистичан епизод; врло типичан за слику ове приповетке и врло карактеристичан за целу појаву Станковићеву. — Сусрет после љубавне катастрофе: он још у школи, «господин»; она, сирота, несрећно удата, сатрвена невољом:

«Одједном се ти појави из куће. На главу метну неки завезалај, ваљда детине полене, на рамену мотку, у десну руку узме дете, а у леву неки суд, чини ми се с језом, и упути се мени, пролазом, да изиђеш на нашу патију. Ја сам стајао и гледао те како погнуте главе идеш, и то у напулама, на ногама чаране испрличене, и нитану из кога је вирио памук... Дође до мене, свлази ме, и место: «Добро јутро» ти рече:

— Умре тета? А глас ти беше тако обичан, равнодушан. Лице татно, бледо, суво и, покривено од летњег сунца, не издаваше баш никакав осећај.

— Да — рекох мрачно. — А зар ти нећеш да је испратиш?

— Не могу. Бога ми, господине, — поче се пријати. — Имаш посао. Морам њему да однесем ручак, а после у напину.

— А где је он?

— Ти поче да муциш. Беше ти непријатно и стидно.

— На робји — одговори тихо.

— Шта?

— Није крив, господине, тако ми Господи! Обеднеше га. Уздосе на душу душмани — Бог им судио? А он! ох! није крив! — Брањила си га тако живо, пошито и верно да нисам знао шта да мислим. Погледах око себе, а мисли ми дођу у велико свануло. Кроз хладан ваздух, протисаи као неким растуреним власним жиге, почеше летети са свих страна, као заутале, нахуљнице снега и падају на угнуте кровове, лудеке и голо дрвеће чије се гране оштро и крио одртаваху. То беше први снег. Из гостинске собе светлуцаху свеће више мате-ринине главе и каткад допираше тихо, једна чујно, шарцање неке старије жене, ваљда неке другарице из младости. Ти си стајао погнуте главе. Било ти је ладно, али си ти једнако дете утопљавала, пригрљавала, а оно сисаше комад при хлеба.

— Зима, Стано — рекох тек што да кажем.

— Ти се још нише згрчи. Опроба да ли завезалај из главе и мотка на рамену добро стоје и оде проматравши као за себе:

— Не знам. Сад нешто рано дође...

Међу покушајима којима се данашња генерација труди да истакне своје новине, Станковићева књижевна свакако је леп успех. Крајње је и време да Тургењев и Мијатошћев историјски роман престану бити непрестано нови у Србији. Станковић, како то на једном месту вели, чита Момасана, и одиста за његов приповедачки темп-раменат није могао наћи срећније лектире. Можда ће се на неком месту и нехотице наћи и које отвореније сећање на његова учитеља, али је и оно врло харионично и природно срасло са Станковићем, и не може да окриви залубљеног ученика. Најзад Станковић је целом књижицом својом показао да у себи има више од доброг ђака. Мотиви су му или врло оригинални (*Бурбев-дан*, *Прва суза*), или изведени оригинално (*У ноћи*) и увек са пуно искреног осећања, пуно живота, и закон, природног тока у развијању (*Увела ружа*). У осећају је јак, страстан, али увек природан, слободан, и не претерује. Најдубље естрасно осећање прожето је увек нежном, чедном свежином, напиповишћу младости, и крајњи реализам загрејан неким чудном савалачком, меланхоличном симпатијом. Све дине својим животом, свежином, младомшћу, собом. — Књига је написана доста глатко, и

леним језиком. Као и све и ово је највећим делом заслуга нишчева талента. Његово причање је искрено, а стил му иде увек са идејом. Отуд су, по том истикту, многи радови ленији но да их је који и сигурнији нисао испустио, и без разлике сви срећнији од места на којима је Станковић, преварен угледом или саветима можда, нарочито кушао снагу дубоког описатора и углађеног стилисте. Таквих места на срећу има врло мало: једни или два претриана, загушена описе, две три наивно употребљене, набацане или испретуране појединости у њима, каква пошварска фраза, неколико негодно употребљених речи. Из нарочитих његових слика види се само да су пуномочије, и да их је нисао под истим утисцима и дао. И то што све то није покварено што нисао угрејан талентом још није размажен (а таленти се код нас маже пре но што се волажу), и што поред среће налазимо још и важе да ствар да углађеније, Станковића само више препоручује, и радокан би се ако смо и ми овим рефератом умели то да учинимо.

т.

УМЕТНОСТ

ПОЗОРИШТЕ

ПОЗОРИШНИ ГОДИШЊАК

ЗА СЕЗОНУ 1898.—99. ГОД.

Позоришни хроничар без напорног посматрања, без особите спреме и нажљивости моћи ће да уочи лених, корисних и нових појава у животу Народног Позоришта у години 1898—99. И онај који буде нисао анализе нашег позоришта, мораће да застане пред том годином, јер њоме Позориште започиње нову фазу, ново доба, у коме је живот срећнији, здравији и живахији од прошлог.

Ми се заустављамо на последњој појави, приказујемо Позоришни Годишњак. Тај позоришни Годишњак готово је новина за нас. И ако се покушавало с времена на време да се издаје по једна таква књига, у којој би био изложен годишњи рад позоришта, ипак се није успело у томе: обично је излазила у пет година по једна свеска. На то и желим да је ово издавање Годишњака, које ће Управа позоришта или сваке сузње продужити, без мало новина.

Та је новина веома корисна и веома потребна била. Код нас се о Позоришту више мало, без љубави и без особитог разумевања, те је свег необавештен или рђаво обавештен. И тако је она књига добро дошла. С друге стране она је веома потребна као најтачнији преглед позоришног рада, у коме је јасно, потпуно и прегледно наведено како се радио у прошлој години и шта се постигло тим радом.

Годишњак је кратак — 22 стране. Израђен је марљиво, сиретно и са пажњом. Садржи имена целокупног позоришног особља, преглед представа по месецима и за целу годину укупно, а тако исто и приход са тих представа. При месечном прегледу бележе је број представа у опште, а вечерњих и дневних посебно, па онда број нових комада у опште а срских нарочито, и најзад колико је света срских представа било у сваком месецу. Ради упоређења унете су таблице прихода од представа за последњих седам година, и таблица прихода од срских и страних комада у прошлој години. У тим таблицама огледа се програм рада Позоришне Управе и резултат до кога се дошло приређивањем тог програма. Да изложимо те цифре.

Број представа био је умерен — 241, нешто је мањи од броја представа за последње три-четири године. Од тог је броја 188 вечерњих представа и 53 дневне. Међу њима било је 25 новитета: 19 срских а остало страних. Од целокупног броја представа долази једна четвртина на срские комаде; тако није било ни једног месеца, а да није представљено четири до пет срских комада, а у месецу фебруару било их је и 12. Но немојте мислити да су без успеха димати ти комади, да су уношени у репертоар да се њима нарадира, не, они су имали својих гледилаца довољно, сасвим довољно, не мање но што су их имале представе страних комада. А да је у опште било довољно посетилаца позоришних прошле године, показује приход који је стално растао почев од 7 хиљада месечно на до 15 хиљада, и тада је почео са свим природно да опада, и то постепено, готово неосетно, тако, да је последњи месец ипак донео просечно већи приход по први. А кад се упореди целокупан годишњи приход, који износи 121.055,80 дина, са приходима последњих седам година, онда се тек овака како је она година била приобилна. Ради јаче илустрације ево прихода за последње две године:

за годину 1896—97 . . . 98.147 дина, и 95 пр.
за годину 1897—98 . . . 92.879 дина, и 75 пр.

Ове су исписане цифре најјаснија, најјача и најтачнија потврда моме тврђењу, које сам учинио у почетку приказа, а то је да овом годином Народно Позориште почиње живот нов, веселији, на кога се осмехује леним будућност.

Из бројева о представама ми видимо, да је обрађена нарочита пажња на национални репертоар. На ипак се нападало баш због тога на Управу и подметало јој се, да не поклања довољно нажње срским комадима. Међутим она је у томе чак дотле ишла, да је шта више унела у репертоар и Одују од с. Брака. И док је претворила године, ја се тога добро сећам, било је месеца без и једног срског комада, сад ниједан није прошао без 4—5 оригинала. По при том подизању националног репертоара жорало се обазриво и смислено поступати, као што се и поступало, јер да тако није рађено, прво:

све би заузимање око те корисне ствари било узаман, и друго: у каси би било дефицита као и прошле године. И тада би се Н. По опште налазило на истој тачки, ако се не би што горе десило, на којој је било и претпрошле године. Овако је подигнута основа на којој се може даље радити, и осигурано финансијско стање да би се могао рад наставити.

Сад нам још остаје да се дотакнемо дела у коме су забележена гостовања, прославе и губици. Гостовања нису била од великог интереса, нарочито не за наше глумце, по ипак оправдана. Што је интересантно то је прослава 92-ог рођен дана Јована Стерије Поповића. То је сасвим нова ствар за наше позорнице, веома наметна и врло лепа. Она ће се наставити уз прославу и других драмских писаца, који заузимају угледно место у нашој литератури и заслужују ту част.

После ових крупних мотива, можда грубих и недовољних, ми ћемо рећи, како не мислимо, да је учињено у Н. Позоришту све што је требало да се учини, али да је свакако учињено све што се могло учинити за годину дана. Овде бисмо могли да надовеземо напомену о нашем представљачком особљу. Пре свега, част и поштовање нашој глумачкој трупи, али свакако то стоји, да се она не може још дуго овака калка је одржати, шта више треба похитати са њеном „доуном и изменом“, а то просто за то што се свет ових старих глумаца наладео. Ваљда су сви чланови краљ. ери. Народног Позоришта прославили своје јубилеје у њему, и ако не сви двадесетогодишњаци, а оно барем петнаестогодишњаци, те их тако и сувише добро познају многе генерације. Чак и они који су само две године долазили у Н. Позориште знају како ће се редовно комад у стиховима под чаробном руком наших глумаца претворити у комад у прози; како ће у *Огелу* бити бескрајно много шике, како ће Јаго боље играти него Огел, како ће Хамлет бити дошњи од Лајерга, и како глумица која игра Деадемону много декламације, много плаче, па чак и како има велике ноге. И још много што-шта. За то их треба одмештати новим глумцима и подизати омладину. Нагледа да се је ове године и на омладину већа пажња обраћала, но и то није довољно. На њу треба обратити сукољнију пажњу, неговати је марљиво и нежно. Ако се буде оставила старим учитељима и искључиво утицају њихову, онда ћемо добити само подмлађена Гавриловића, Ђ. Станојевића, г-ђицу Нигринову и више ништа, а то свакако није много. Што би се у прво време понajије могло учинити, као најпотребније, то је подићи драматску школу, увести у њу неколико младих људи с даром, на их образовати и спремати за глумце.

Враћамо се на нове преводе, да кажемо и о њима своју напомену. Било их је дотле свата 15 и то: немачких 6, француских 3, енглеских 2, италијанских 2, руских 1, старо-индијских 1. Као што видите немачких је превода било највише. Одмах ћемо рећи да нам се то не свиђа. Има ваљда десетину година како се код нас плаше од нове плаве француских комада. Од куда тај страх не разумем; не разумем зашто би било корисније преводити немачке драме но француске, не схватам ту логику, да је наметније узимати оно што је горе. Сетам се само каква је полица и узбуна била после представе *Корина*. Чак и једна плава чаршав осетила се позвана, да онојено високог свет на овасност, која прети његовој чедности, ако оде на ту веселу и инкантину игру француску. Међу тим, никоме није па умало да налада на мађарске комаде, којима је испуњен наш репертоар, па оне еривозне и по вет дота базилне ласкдије, које су цуне грубе шале, три-нијазне музике, досадних и одурних типова, глумних ситуација, вате ласкдије из којих бије задах од устајалих чизама и класичног морала мађарског. Никоме није падало у очи како су те неукусне и грубе ласкдије припрећиване за ону нежну дневну публику, код које се имало што искорити. Но одавна је то тако, од најкада се осећао недостатак наметне и уређене позоришне критике, али се за то нико није старао, да се тај недостатак надокнади.

У *Годишњаку* се налази још један део кога се веома дотичали, а који садржи програм који ће Управу развити у овој години. Тај се програм ослања на прошлогодишњи, само је проширен и критички спреман, то се нарочито тиче превода. Најинтересније би било део програм прештамати и тако би био приступачнији широј публици. Но то се не може, за то ћемо га изложити у кратко.

Спрема се велики број српских комада, већином непредстављених, од писца старијих и познатијих. Више заступљени: Ј. Стерија Поповић, Јован Суботић, Атанасије Николић, Милорад Шапчанин, Мата Поповић, Сремац Ожугаћ, Јаша Игњатовић и тако даље. А продужило се испредвирање дубровачких песника.

Код превода Управе је нарочиту пажњу обратио на класична дела, из разлога што она не стоје у сразмера у којој би требала да буду према броју модерних комада, нарочито војничких. Из немачке литературе више заступљени: Гете, Шилер, Лесинг и још неки. Из француске: Ренар, Мариво, Балзак, Дима Отан, Бек, Дима Син, Азона Доде, г-ђа Жирарден и др. Из енглеске: Шекспир са два нова комада и Шеридан са једним. За тим ће бити заступљена италијанска, шпанска и скандинавска литература. Као што се види, по броју писана француској је литератури повољена нарочита пажња, баш као што и треба. Но биће времена да се о овогодишњем програму проговори опширније.

— Д. —

РАЗНО

Педесетогодишњица од смрти Александра Петровића — Петефија (* 1823 † 1849).

Пре неколико дана навршио се педесет година, како је знаменити мађарски песник Александар Петровић — Петефи нестao у борби код

Шегешвара (Schützburg) у Ердељу 1849. г. Од тога доба више га нису виђали. По неким је он у борби погинуо и са осталима сахрањен, а по другима је послат у Сиберију са осталим заробљеницима, где је по свој прилици окончао. Ова последња није истинито, јер се доцнијим испитивањима и потраживањима констатовало, да је Петефи рањен уклоњен из борбе и да је у оном мезежу неонажен и напуштен ујро од тих рана. Као песник Петефија је био обдарен веома великом творачком моћи, имао је у себи дубоко морално осећање и при том веома јаку самосвест, свеж и здрав хумор, прожет са доста јеткости („Елегија месецу“, „Господин Павле Пато“, који се осећа и у његовим доста прозаичним политичким песмама („Песма паса“ и „Песма курјакова“ и т. д.), уз који је хумор пријамала његова скоро детињска наивност, што све стоји у антагонизму са његовим несимпатичним погледима на својни свет, којих се он на своју срећу и тарасно. Његова дела поред страсти дају и нежну унутарност, поред племените узвишености простоту, поред богате разноликости класичну суженост. Песма је о љубави, домовини, о једнакости и неједнакости људи и о свему оном, што је тинтало њега и његову домовину, којој је он припадао својим напикама, својим врлинама и својим делима, и ако у његовим жилама струји крв туђег народа. Рођен 1823. године у Киш-Корешу у нештанском округу, сип Стевана Петровића, несара, где је српски елементар у то доба изгубио своју националност, топећи се и губећи у мађаризму, но при Србину, по души Мађар, а по васпитању космополита прохујао је он своје прве дане у борби за свој и своје нове домовине опстанак. Учећи пижу гимназију у Кечкемету, Азоду и по другим местима, доспе он у лицеј женички, где се такође није могао скрасити, док није отишао у Пешту. Овде је читао римске класике и писао песме, али то је трајало само од марта до октобра једне године, када га прихораше да настави науку у шопроњском лицеју. Али он није марво за то, већ оде у војнике, одакле га отпусти због слабости 1841. г. На послетку скраси се две године у Пани, где је добио прву награду за једну лирску песму од *мађарског удружења*, 1842. г. егуни у позориште, а 1843. побудив пажњу у „Атенеуму“ на себе, постао дописни члан Кишфалудинских друштва. Такав несталан живот водио је он све до 1847. г., када се ожени Јулиом Сендрејевић из Сетмара. Овај пов. обрт у животу није остао без последице њ песмама. Удружен са Верешмартинијом и Араном почео је преводити Шекспира („Коријолан“), хотећи тиме обогатити тада још бедну мађарску литературу. Али како настадоше бурна времена, баца се и он на политику. Постао посланик, а кад отпоче борба за слободу, уђе и он у бојни строј као капетан и Веном тајник. Као мајор погинуо је.

Све песмама, међу којима су му најважније „*Cyprus lombak Etelka sirjárd*“, снелao је он комични антошки сноп *Burek Jovana*, који ни имао у Змајеву преводу, писао је приповетке, новеле, путничка писма али то је његова слаба страна коју треба поштедети.

На науке. Г. Д-р Михаило Петровић, професор Велике Школе у Београду, прештампao је (у издању царске књижаре Carre et Nand) из листа L'éclairage électrique своју расправу: *Théorie de la décharge des conducteurs à capacité*.

Књиге осмога кола Српске Књижевне Задруге. Већ су у штампани и веће се дуго чекати књиге осмога кола: *Житије Герасима Зелика*, трећа и последња књига; *Приповетке Лале К. Лазаревића*, друга књига; *Сликe из своског живота* Јанка Веселиновића, друга књига; *Никова слава*, приповетка Стевана Сремаца; *Мртве дуае*, роман П. Гогоља у преводу Милована Ђ. Галишића, и *Волке*, од Благоја Тодоровића. Ако буде довољан одлив задругара, Управа ће у овоме колу дати и осму књигу: *Порекло народности* од Ђеоти, у преводу Д-р Драгана Миљунковића, проф. Великог Школе.

† Бунсен. Чувени хемичар, проналазач спектралне анализе, професор Роберт Вилхелм Бунсен ујро је 4. августа о. г. у Хајделбергу. Рођен је у Гетингену 19. марта 1811. год. Ради својих научних студија много је путовао, а предавао је као професор у неколико великих универзитета. Наставио се као професор хемије у Хајделбергу, новуче се пре две године у приватан живот, не напуштајући на тада бављење о науци.

„Заробљеница“. Господир Живојин Величкиновић, сликар, ни-томац српске државе у Лајпцишкој Уметничкој Академији, израдио

је, као свој завршни рад у овој академији, слику под горњим натписом. Слика представља један момент из српско-турског рата. Два војника ухватила су једну харемску левотину и довела је пред официре који седе за столом пред неком ониском кућицом. С њима седи и један Пригоровац, по свој прилици изван добродошлице вој. Туркиња је у очигледној забуни и немирници, али је исто ово и са официрима који као да не знају шта им ваља радити у оваквом случају. Рањеник један који је поред њих и који „држи десну у лијевој руци“ изгледа, по његовим љубопитљивим погледима, као да баш није тако забуњен и као да је готов на нежличење. — Типови су на целој слици врло верни, чак и онај десертатни Ариаутин у позадини живи је представљен.

Слика је рађена бојама, а нарочиту вредност добија што је и њеним хромо-автографска репродукција рад самог г. Величковића. Он је ту слику репродуковао у 300 екземплара по допуштењу Академијске Управе и сада је распродаје по 5 динара комад, заједно са паспартуом.

Познавајући г. Величковића као вредног радника, уредништво „Нове Искре“ радо се прима да за означену цену добавља овај рад љубитељима сликарске уметности. —

Толстој и америчка цензура. Уредник америчког журнала „Cosmopolitan“ био је уговорно са Толстојем да има искључиво право превода његова чувеног романа „Васкрсеније“, али под погодбом да у роману не сме бити ништа неморално или двосмислено. Кад је уредник добио превод романа, чинила му се нека места при читању сумњива, те бојећи се да би помутила морална осећања његових читалаца, унео црвену писалку и таква места изостави. Један део романа излазе у таквом облику. Кад је Толстој дознао за то наказно издање, откаже америчком уреднику наставак романа; али амерички моралиста не буде ден, већ тузи Толстоја Њујорчком суду ради оштете од 500,000 динара. — Пресуда још није позната.

„Das litterarische Echo“ о српским журналима. Овај немачки књижевни лист, који излази у Берлину, доноси у свом 22 бр. од 15. августа о. г. у рубрици *Новинарски Преглед* неколико врста и о српским журналима. Овакво писмање из српске књижевности није г. Георг Адам, књижевник из Берлина, и то увек са љубављу према младој српској књижевности. У овом броју говори г. Адам симпатично о Змајевој прослави, Вранкову Колу, Зори, Новој Искри и Весинској Види. На завршетку овога прегледа говори г. Адам и о нашој сарадници г-ђи Јелени, о којој већ: „Нарочиту појаву представља у српској литератури песникиња Јелена Димитријевић, којој је „Восанска Вила“ посветила веома симпатичну студију. Под утицајем народних песама које је од своје матере слушала, а са друге стране под утицајем појеније Вуре Јавића и Змаја Јовановића развила се њена појенија веома нежно и жарко, која у њеним песмама из живота источњачких мухамеданаца надмашује у правој јачини Боденштетову покушаје; од нарочите су дражи њенине песме писане поштом дијалектом“.

Први годишњи извештај српских основних и више девојачке школе у Сарајеву. Овај је извештај о јануару 1898.—9. школској години, али како је овакво издање новина за обе школе, то је у њему управитељ школски г. С. Калуђерчић израдио уводни чланак: „Подаци из историје српских народних основних и средњих школа у Сарајеву“. Остали су одељци: *Наставничко особље, Наставни план, Ученици, Наставни средства, Школски летпис, Главније наредбе и преглеси, Статистика ученика и ученица, Испити, Класификација ученика и ученица, Заштита и Објави.* Од свих овог годишњих школских извештаја који су нам до руку долазили овај је по изради најлепши и служи на част сарајевској Првој Српској Штампарнији Ристе Ј. Савића и друга. Уз текст су и неколике раскошно израђене слике старе и нове српске школе. — Нова школа довршена је пре кратког времена и коштала је 120,000 форината. За ову школску годину било је у основној школи: 271 ученик и 206 ученица, — света 477; а у Вишој Девојачкој Школи 50 ученица. — Из истог извештаја види се да се свреха и *Српско Забавиште*. —

ЧИТУЉА

† **Владимир М. Јонановић.** П о оде! Остављен, заборављен, са тежком болком која му дух помрачи растави се 1. августа о. г. са животом и светом чију је безначајност и хладноћу и у водрим данима осећао.

Надахнут појезијом певач је још као ђак, а свршавши историјско-филозофски одсек у нашој Великој Школи и ступивши у државну службу као гимназијски наставник, поче својим песмама тако изазвати на глас да је њима брзо освајао читалачка срца. Владине су песме из живота, а левају догађаје и осећаје разумљиве и блиске свима читалачким круговима. Језик у његовим песмама свакидашњи је, без нарочито бираних израза, није нигде концизан — чисто приповедачки. Песнички нуристи нису у његовим песмама налазили довољно појеније ни довољно идеализма. Али Влада није ни тражио месечине да на њој уздише јер није веровао да ће се тек тако најбоље одужити идеализму: он је тежио напретку и свему узвишеном, он је се борио за идеале, на је за то само и жубао све оно што му је на путу било. Његово узвишено родољубље не може му нико одрећи и зато је много патентоване патриоте немилосрдно осудио; у његову љубав за породицу, као друштвену основу, не сме нико да посумња, јер је у песмама „На Брачног Живота“, износио рђаве примере, гледао да од њих чува породицу а никако да је руши....

Његов је хумор ведар и не вређа, а сарказам му оправдан је, али бол од њега највише је он сам осећао. Својим песмама лепо је се одужио својега таленту, јер као год што је у друштву био активан борац за бољатак, исто је тако у неваљу био производан.

Његови преводи „Леве Туђинке“, његова засебно збирка: „На престонишког живота“, „Амазонке“, „Погашене звезде“, „На брачног живота“, поред великог броја растурених лирских и епских песама, сачувале су дуго и дуго у српској нареду име његово.

Нека му је лака земља и светла успомена!

БИБЛИОГРАФИЈА

К Н И Г Е

1. Финансије и установе обновљене Србије до 1842. П. део. По оригиналним документима писане Мита Петровић, члан Пореске Управе Министарства Финансија. — Наградио и издао Министарство Финансија. — Београд, штампано у Државној Штампарнији Краљевине Србије, 1898. — В. 8°, стр. 1142. Цена?

2. Призоветне Радоја М. Домановића. Друга књига. Садржак: *Објава, Рођен дан, Не разумем, Промашена срећа, Слика са удине, А хлеба?!, Укидање страсти, Баба Стана, Своји и Јана, Замена.* — Пожаревац, штампано у штампарији Мих. Костића, 1899. — 8°, стр. 130. Цена 1 динар.

3. Браћа, комедија у три чина. Нависко Милош Цветић. (Прештампано из „Браства“). Београд, штампано у штампарији Краљевине Србије, 1899. — 8°, стр. 60. Цена 1 динар или 1 круна.

4. Шарен венчић. Књига за децу са сликама и песмама. Нависко Благоје Нед. Кетић. Београд, штампана Павловића и Стојановића, 1899. — 8°, стр. 63 (са сликама). — Цена 0-50 дин.

5. Гроф А. П. Толстој: *Васкрсеније* (свеска 3.). С руског прево Јован Максимовић. Издање књижевнице код Вука Ст. Караџића Св. Ф. Опшиновића, у Ср. Карловцима. — Српска Манастирска Штампарнија у Ср. Карловцима, 1899. — 8°, стр. 97—144. Цена 20 новчића.

НАПОМЕНА

И ако се завршило прво полгође и ако смо слали потребне опомене својим дужницима, ипак је остало још доста њих који нам дужну претплату не послаше ни до данас. Не би били вољни да имена таквих читалаца доносимо на овоме месту, где ће успомена на њихово неплаћање и одмагање српске журналистике бити сачувана за прилично времена, али изгледа да ћемо морати и то покушати! Поверенике молимо да обрачунае што пре сврше са власништвом овога листа.

Наш скупљач г. Профир Стојановић путоваће у унутрашњост ради скупљања претплате. Молимо своје дужнике да г. Профиру положи претплату за коју ће од њега добити признанице.

Власништво „Нове Искре“.

„НОВА ИСКРА“ излази 1. и 16. у месецу. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год 4 дин.; ван Србије год. 10 фор. ван 20 дин. у глату. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавити, Српска улица бр. 10.

Власник и уредник Р. Ј. ОДАВИЋ

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ